

НАШ ЈЕЗИК
LVI СВ. 2

Издаје
Институт за српски језик САНУ, Кнеза Михаила 36/1
ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Вељко БРБОРИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Наташа ВУЛОВИЋ ЕМОНТС, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Владан ЈОВАНОВИЋ, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Весна ЛОМПАР, ванредни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Александра МАРКОВИЋ, виши научни сарадник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Марина НИКОЛИЋ, научни саветник / редовни професор (Институт за српски језик САНУ, Београд / Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици), др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, виши научни сарадник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Стана РИСТИЋ, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Марина СПАСОЈЕВИЋ, виши научни сарадник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Срето ТНАСИЋ, академик (АНУРС, Бања Лука)

Уредник
др СРЕТО ТНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Савет
др Александар Милановић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Милица Радовић Тешић, редовни професор (Факултет за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду), др Владислава Ружић, редовни професор (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду)

Ово издање финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада број 451-03-136/2025-03/200174 и према Уговору о суфинансирању научних часописа број 451-03-327/2025-03, који су склопљени са Институтом за српски језик САНУ.

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу.

НАШ ЈЕЗИК

Књига LVI

Св. 2 (2025)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Айелативна и модална фокализација у књижевнореторијској прози, есејима и записима Исидоре Секулић* (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 1–20
- Транскрипција и адаптација имена у првом српском преводу са санскрита* (ЛИГОРИО Л. ОРСАТ) 21–31
- Падежи конгруентног атрибутива у Синографским белешкама о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину* (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 33–46

П о в о д

- Над страницама XXII књиге Речника САНУ* (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 47–69

П р и к а з и

- Неђо Г. Јошић, *Развојни лук српске ојисне лексикографије* (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ) 71–77
- Ружица С. Левушкина, *Лексика православне духовности (лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада)* (МИЛЕНА Д. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 79–85
- Дело Среће Танасића у научној критички, прир. Марина Спасојевић* (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 87–92

Х р о н и к а

- Међународна научна конференција *Нове речи у књижевности и терминологији нових технологија у словенским језицима* (ЈОВАНА Љ. ШЋЕПОВИЋ) 93–94

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

<i>О писању и њромени назива међународне изложбе Експо</i> (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	95–96
<i>У Републици Србији у службеној употреби је српски језик екавског и ијекавског изговора</i> (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	97–99

In memoriam

<i>Драгољуб Пејровић (20. VI 1935 – 16. XI 2024)</i> (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ)	101–103
<i>Одлазак великог њосленика: Недељко Богдановић</i> (СРЕТО З. ТАНАСИЋ)	105–109

Оригинални научни рад
Примљено 7. октобра 2025. г.
Прихваћено 16. децембра 2025. г.

МАРИЈА М. ОПАЧИЋ*

АПЕЛАТИВНА И МОДАЛНА ФОКАЛИЗАЦИЈА У КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОЈ ПРОЗИ, ЕСЕЈИМА И ЗАПИСИМА ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ

У раду се сагледава појава семантичке мозаичности у реченицама са екскламативним и интерогативним потцелинама, ексцерпираним из књижевно-уметничких прозних дела, есеја и записа Исидоре Секулић. Посебна пажња посвећена је структури описаних реченичних типова, (ин)варијантној категоријалној семантици реченичних потцелина – значењском мозаику образованом у оквирима реченичних сегмената и реченичне целине, као и њиховим фокализацијским особеностима. Анализирани примери у комуникацијски маркираним потцелинама исказују апелативна и модална значења из антропоцентричног категоријалног комплекса на нивоу реченичних чланова, у склопу просте реченице, предикацијских делова сложене реченице и вишечланих реченичних комплекса синдетског, асиндетског и мешовитог типа. Истраживање је показало да се у књижевноуметничком и есејистичком стваралаштву Исидоре Секулић уочава употреба реченичних типова са апелативним (нпр. *Јесу ли ишо чудеса неког другог свеиџа? барјаци и лииџије анђела*) и модалним (нпр. *То је ишакође умеиносџи! али сем умеиносџи можда још и нешиџо друго*) фокализацијским потцелинама у склопу изражавања семантичке мозаичности и варијантних значења, неретко локализованих у области интеркатегоријалних пресецања. Паралелно с тим, наведени типови реченица представљају и средство за постизање појачане емоционалне и експресивне обојености исказа, чија се градуелност, превасходно, огледа у могућности низања унисоног или комбинованог типа истицања информације исказане у њима.

Кључне речи: реченична типологија, сегментираност реченице, апелативност, модалност, фокализационе (пот)целине, синтаксичка семантика, семантичка мозаичност, Исидора Секулић, српски језик.

* mmopacic@outlook.com

1. Развој лингвистичке србистике данас, између осталог, обележава и живо интересовање истраживача¹ за утврђивање и опис обележја савременог српског језика у стваралаштву писаца, што, у својој укупности, подразумева изразиту разнородност проучавања, која се могу типолошки разврставати према низу критеријума, попут заступљености дела једног или више аутора у анализираној грађи, класификације корпусног материјала на основу времена његовог настанка, функционалностилске диференцираности језичких чињеница, примене одређеног теоријско-методолошког приступа, обухвата испитиваних језичких нивоа итд. Поменутој области припада и чланак у којем ћемо се бавити синтаксичко-семантичком типологијом реченице у књижевноуметничкој прози, путописној књижевности, есејима и записима Исидоре Секулић,² чије појављивање пред читаоцима оцртава временски период дужи од половине века – почиње 1894, а завршава се 1956. годином.³

2. У посматраним језичким датостима из књижевноуметничког функционалног стила и есејистичког међустила⁴ савременог српског језика уочили смо незанемарљив број примера – више од педесет – са посебним типом фокализације⁵ информације, исказане у одређеном

¹ В. селективну библиографију из ове области у *Предговору* књиге о језику српских писаца (Танасић 2022а: 5–6), те у зборнику о језику и стилу српског романа (Ковачевић–Петковић ур. 2022).

² Опус И. Секулић привлачио је пажњу лингвиста и у радовима новијег датума – у науци о српском језику писано је, на пример, о лексички њених дела из угла савремене стандардизације (Радовић Тешић 2010: 115–119), о творбено-семантичким карактеристикама индивидуалне лексике (Ђуркин 2019: 507–520), о језичко-стилским лексичким и синтаксичким особеностима романа *Вакоп Богородичине цркве* (Ђуркин 2022: 137–150), као и о лексички јеванђелског порекла у подтексту записа и есеја (Јовановић 2024: 47–48).

³ Анализирани есеји и записи И. Секулић публиковани су од 1894. до 1956. године, претежно, у научној периодици (Секулић 2010: 419–421), *Писма из Норвешке* објављена су 1914, а *Кроника њаланачког гробља* 1940. године (Секулић 2024: 244).

⁴ При дефинисању обухвата грађе ослањамо се на функционалностилску диференцијацију језика коју предочава Б. Тошовић (2002). Према поменутој диференцијацији, језички изрази са елементима двају или више функционалних стилова стоје у граничном подручју и не образују посебне функционалностилске комплексе. На тој основици издваја се више међустилова, међу којима је и есејистички, локализован на пресеку других функционалних стилова са публицистичким функционалним стилем (Тошовић 2002: 96–98, 304). У анализираном стваралаштву И. Секулић тај пресек најчешће обухвата простор пресецања са књижевноуметничким функционалним стилем, не искључујући пресецање с другим функционалним стилима.

⁵ В. одредницу „*fókus m* (*lat. focus* – ognjište) *fiz. žiža, žarište*“ (РСРИ 1982: 234). Такође в. и дефиницију и дескрипцију фокализације одређеног реченичног или синтагматског конституента у српском језику, утемељену на својству конституента да „носи нову или битну информацију“, услед чега се и убраја у битне начине информационог актуализовања реченице (Станојчић–Поповић 2000: 367).

елементу или сегменту просте реченице, предикацијском делу или предикацијским деловима сложене реченице и вишечланих реченичних комплекса. У свим наведеним случајевима ради се о посебној унутарреченичној потцелини, издвојеној истицањем њене екскламативне или интерогативне комуникативне функције,⁶ што се означава и интерпункцијским знацима.⁷ Овај тип фокализације информације и реченичног сегментирања И. Секулић користи и у простим (1, 2 [1]), и у сложеним двочланим синдетским (3 [1]) и асиндетским (4 [1]) реченицама, и у вишечланим реченичним комплексима синдетског (5

⁶ Уп. неподударност класификације простих и сложених реченица према комуникативној функцији у србистичкој граматициграфији – М. Стевановић реченице, као језичке јединице у служби комуникације чланова људског друштва, према садржини општења дели на обавештајне, упитне и узвичне (Стевановић ⁵1991: 6–21). Класификација Ж. Станојчића и Љ. Поповића у примарне типове независних реченица према њиховој комуникацијској вредности убраја обавештајне или изјавне, упитне, заповедне или императивне, жељне или оптативне, узвичне – ускличне или екскламативне, као и реченице са индиректном комуникативном функцијом када се реченичном формом која примарно служи уобличавању друге комуникативне функције помоћу интонације и реченичног смисла прецизира додатна комуникативна вредност (Станојчић–Поповић ⁷2000: 340–347), док нормативистичка синтакса, у чијем су ауторском колективу П. Пипер, И. Клајн и Р. Драгићевић, наводи три основна комуникацијска типа простих и сложених реченица – обавештајни, упитни и вољни – при чему сваки од њих може бити и узвични, што је и главни разлог за изостављање узвичног комуникацијског типа из примарне типологије (Пипер–Клајн–Драгићевић ⁴2022: 492–506, 545).

⁷ Стојан Новаковић у поглављу о реченичним знацима *Српске грамаишке* предочава да се, осим на крају реченице, знак питања и знак узвика могу писати уместо запете у сложеној реченици – нпр. *Како тио, оче? рече владика; – Добро нам вече! рече осорно овај човек* (Новаковић 1894: 379–380). Александар Белић у *Правопису српскохрватског књижевног језика* из 1950. године напомиње да се после узвичника или упитника следећа реч може писати великим или малим словом у зависности од тога да ли се тим знацима завршава реченица (Белић 1950: 17), што објашњава и у одељку *Уз реченице*, када наводи да се напоредне реченице не одвајају запетом уколико су после њих упитник или узвичник – нпр. – *Чесїїїїи царе! како тии хоћеш, нека буде* (Белић 1950: 86). О ауторским правописима Александра Белића из 1923, другом – прерађеном издању из 1930, трећем – поправљеном из 1934, те новом – допуњеном и исправљеном из 1950, детаљно је писано у књизи изабраних радова В. Брборића (2016: 21–34). Актуелни *Правопис српскога језика* предочава да се иза узвичника или упитника пише велико почетно слово када наредни исказ представља нову реченицу, а мало почетно слово када исказ који за њима следи представља објашњење претходног исказа (Пешикан–Јерковић–Пижурица 2014: 131–133). Уз све изложено, при анализи грађе у обзир узимамо и запажања из *Начела интјерјункције* Богдана Поповића да „*Интјерјункција бележи љрекиде љодређеностїи*“, да се односи подређености успостављају увек „у оквиру реченичног *јединстїива*“, а да „Оквир јединства, заједнице или говорне јединице, зависи од импресије или представе коју у даном *їренуїїку* има говорник или писац – од психичког *їталаса*, од *залейїа* мисли и осећања [...]“ (Поповић 2001: 28–29).

[1]) и мешовитог (6, 7 [1]) типа,⁸ што нам и показују илустративни примери из прве групе.

[1]

- 1) – *Нано! вама свирам!*⁹ (Секулић, ГН, 1975: 110).¹⁰
- 2) *Јесу ли ти чудеса неког другог светиа?* барјаци и литије анђела (Секулић, ПН, 2024: 160).
- 3) *То је иакође уметности!* али сем уметности можда још и нешто друго (Секулић, ПН, 2024: 196).
- 4) *Па и ти су Писма сјала и много ируда и рада!* ти си се у Норвешкој наседала у школској клупи (Секулић, ПН, 2024: 48).
- 5) *Ниии ћеш учиии лииински, ниии ћеш биии ирофесор за лииински језик, ниии ћеш мени иомагаии и иеиљаии се у мој иос'о!* него ћеш ићи онамо где малочас рече, и свршићеш школу за инжињере... (Секулић, ГН, 1975: 138).
- 6) У саму поноћ, *хвала Богу!* још су само највиши шиљци планина ружичасти: небо је тамножућкасто, све се, као и код вас у сутон, дематеријалише, клоне, хоће да спава (Секулић, ПН, 2024: 198).
- 7) И онда, знаш, око човечје види свашта, и што постоји и што не постоји, *али ух!* не можеш га иревариии, не можеш зажмуриии на ух!... (Секулић, ПН, 2024: 176).

2.1. На наредним страницама размотрићемо типолошке особности језичких структура које се у односу на друге типове простих и сложених реченица, као и вишечланих реченичних комплекса синдетског, асиндетског и мешовитог типа, разликују по слабијој повезаности реченичних сегмената, а уједно и истицањем њихове комуникацијске функције екскламативним или интерогативним маркером. Овакве реченичне типове сматраћемо граничним појавним обликом,¹¹ чије су структурно, семантички и комуникацијски маркиране потцелине слабије повезане од сегмената како у прототипским простим и сложеним реченицама, тако и у вишечланим реченичним комплексима, при чему

⁸ О вишечланим реченичним комплексима мешовитог типа у руском и српском језику в. у: Опачић 2024: 295–306.

⁹ Комуникацијски и информационо истакнуте реченичне потцелине означене су у првој, седмој, осмој, деветој и десетој групи примера италиком (М. О.).

¹⁰ Скраћенице: ГЈ – *Говор и језик* (Секулић, ГЈ, 1956), ГН – *Госпа Нола* (Секулић, ГН, 1975), Е – *Есејистика* (Секулић, Е, 1975), ИЕ – *Избрани есеји* (Секулић, ИЕ, 2010), ПН – *Писма из Норвешке* (Секулић, ПН, 2024).

¹¹ Прелазне језичке појаве посматрамо имајући у виду постулате *граматичке границе* П. Пипера и поимање границе као простора завршетка једне појаве и почињања друге, сустицања двају идентитета, двеју посебности, затим и границе као семантичког критеријума (Пипер 2008: 307–322), напоредо с лингвистичким полазиштима *фази логике* и испољавањем градуелности у језичким појавама, о чему је детаљно писао М. Радовановић (2008а: 337–350; 2008б: 11–45).

је, у исто време, њихова структурна, значењска и контекстуална повезаност јаче испољена у односу на међусобну повезаност реченица у текстуалној целини. Будући да је апелативна и модална фокализација појава која је заступљена, разуме се, у различитој мери и у језичком систему као целини, у овом раду изложићемо њену типологију у предоченим корпусним границама, како бисмо утврдили домен њене употребе и степен маркираности, као једног од средстава које оцртава сферу синтаксичких, семантичких и стилистичких карактеристичних обележја у језичком изразу Исидоре Секулић.

Семантичка типологија коју излажемо заснива се на приказивању особености семантичке мозаичности,¹² под којом подразумевамо сагледавање значењских компоненти реченичних елемената и реченичне целине, оличених у прототипској (ин)варијантној категоријалној семантици и прелазним семантичким типовима. Полазимо од тога да семантичка мозаичност представља укупност (ин)варијантних категоријалних значења исказаних у реченици и да се јавља као унутрашња и спољашња. Унутрашња семантичка мозаичност образује се на нивоу реченичних чланова, предикатског израза и његових аргумената, а спољашња на нивоу реченичне целине. То нам илуструје и упоредни преглед обележја семантичке мозаичности образоване у двама реченичним типовима – први оличава реченица без апелативних и модалних фокализацијских потцелина у примеру 1 [2], а други реченица са апелативним фокализационим потцелинама 1 [1].

[2]

1) – Ја не знам, госпоја зна (Секулић, ГН, 1975: 53).

У примеру 1 из друге групе унутрашњи семантички мозаик граде предикатски изрази и њихови аргументи, једночлани субјекатски именски изрази. У другој предикацијској јединици предикатски израз *зна* има општу процесуалну семантику, исказује менталну активност, означава да је носилац предметне релације један од саговорника, изражава персоналност одређеноличног типа, презентску темпоралност, аспектуалну имперфективност, агентивност, активну дијатезу итд. У првој предикацијској јединици носилац предметне релације је говорник, а одрична партикула из предикатског израза *не знам* уноси значење негације. Лични прономинални израз *ја* исказује одређену референцијалност, а супстантив *госпоја* ситуативно зависно референцијално значење. Оба именска израза исказују варијантна значења аниматно-

¹² Појмом *семантичке мозаичности* бавили смо се и у реферату „Семантичка мозаичност у руском и српском језику“, изложеном на 62. скупу слависта Србије 2024. године.

сти, персоналности, квантификативне сингуларности итд. Изостанак везника показује да се на нивоу асиндетске реченице изражава имплицитна адверзативност, која представља и спољашњи семантички оквир реченице (1' – *Ја не знам, а госиоја зна* [2]). У најширем смислу спољашња семантичка мозаичност остварује се као укупност свих семантичких саставница реченичних делова. Асиндетска имплицитно супротна реченица је обавештајног типа и нема комуникацијски истакнуте унутарреченичне потцелине екскламативног и интерогативног типа, као што је случај са примерима из прве групе.

Дакле, у примеру 1 – *Нано! вама свирам* [1] предикатски израз *свирам* има опште процесуално значење, означава радњу чији је носилац говорник, изражава одређеноличну персоналност, презентску темпоралност, аспектуалну имперфективност, агентивност, активну дијатезу итд.¹³ Супстантив *Нано!* исказује апелативну вокативност и ситуативно зависну референцијалност, лични прономинални израз *вама* директивност и секундарну ендорфорску референцијалност¹⁴, при чему оба именска израза исказују и аниматност, персоналност и квантификативну сингуларност. Семантички мозаик реченичних потцелина образују маркирана апелативна вокативност и директивност, уз присуство свих раније поменутих значењских саставница, делова семантичке мозаичности реченице као целине.

У зависности од локализације категоријалних значења и њихових (ин)варијантних показатеља, исказаних у реченичним елементима и реченичној целини, семантичка мозаичност може имати прототипска или градуелна својства. Тако се, на пример, прототипска категоријална значења, као што је познато, локализују у једном или више категоријалних центара, док се семантичка градуелност, прелазност или разливеност уочава при удаљавању од центра категорије, а највише је изражена у области интеркатегоријалних пресецања.¹⁵

2.2. Наведени илустративни примери (1–7 [1]) показују нам да И. Секулић употребљава посебан поступак како би карактеристичним обележјима издвојила реченичне елементе или предикацијски део реченице и на синтаксичком, и на семантичком, и на функционално-

¹³ Варијантна категоријална семантика у примерима 1 [1] и 1 [2] може се, свакако, анализирати и у склопу целовите типологије семантичких (под)типова, што прелази предметне границе нашег чланка.

¹⁴ В. објашњења из одељка 2.3.

¹⁵ В. теоријске основе функционалне граматике А. В. Бондарка (1984). На овим полазштима почива и опис семантичких категорија у савременом српском језику у: Пипер 2005: 575–982.

стилском плану. Интерпункцијским маркирањем уобличава се особена структурна организација реченице са темељним својством одељивања реченичних потцелина и према комуникативној функцији, у чијој су основи граматичке, интонацијске и смисаоне посебности у односу на унутрашње реченично окружење. Семантичка (макро)локализација¹⁶ језичких датости указује на још једну (ин)варијантну одлику анализираних грађе – описано издвајање унутарреченичних потцелина остварује се у реченицама које изражавају значења локализована у антропоцентричном категоријалном комплексу и његовим категоријама модалности¹⁷ (1, 3–7 [1]) и апелативности (1, 2 [1])¹⁸. Паралелно с тим, модалном и апелативном фокализацијом постиже се и експресивна обојеност исказа,¹⁹ при чему је овај тип експресивизације²⁰ подложен градуелном варирању – број фокализованих сегмената, потцелина, сразмеран је

¹⁶ Под појмом (макро)локализације примарно подразумевамо полазну класификацију језичких факата према исказивању инваријантног категоријалног значења, саставнице одређеног категоријалног комплекса.

¹⁷ Значајна запажања о историјату употребе терминолошког израза *модалност* налазимо у чланку Милке Ивић, посвећеном теоријско-методолошким проблемским питањима концепта „фактивности“ и утврђивању истинитости саопштења у маркираним и немаркираним синтаксичким појавама у словенским језицима, када се предочава потреба терминолошке дистинкције засноване на полазишту да терминолошки израз *модалности реченице* обухвата и модалност и категорију индикатива у поимању класичне граматике (Ивић 1977: 5–6). О семантичкој категорији модалности из антропоцентричног категоријалног комплекса, као и о разликовању деонтичке, оптаивне, субјективне, епистемичке, имперцептивне, аксиолошке и експресивне модалности, в. у: Пипер 2005: 636–648.

¹⁸ О категоријалном комплексу апелативности и семантичким категоријама вокативности, императивности и интерогативности у савременом српском језику в. у: Пипер 2005: 649–679. О интерогативности у руском и српском језику в. Кончаревић 1986.

¹⁹ О експресивној информацији као стилистичкој информацији в. у: Тошовић 2002: 109. О књижевноуметничком функционалном стилу и разнородној експресији која га карактерише, као и о експресеми, њеном носиоцу, в. у: Тошовић 2002: 171–172.

²⁰ У ширем смислу, ова језичка појава се може уврстити у групу синтаксичких поступака за појачавање експресивизације исказа, чија је типологија и у српском језику, а и у словенском језичком ареалу, разграната. Тако, осим моделовања реченице путем издвајања њених сегмената према типовима и маркерима комуникативне функције, постоје, разуме се, и други начини за постизање појачане експресивизације исказа. Сетимо се, на пример, синтаксичког поступка рематизовања предиката у реченицама типа *NADA je DEVOJKA razumna*, који запажа и објашњава М. Ивић, закључујући да у овој језичкој појави прво долази до експресивног померања предикатског придева иза именице којом се редупликацијски означава људско биће, да би се експресивно постпоновање оријентисало на именицу, чије је измештање из финалне позиције у функцији наглашавања предикатског садржаја, а остварује се не само када је у предикату придев, већ и каква друга врста речи – као у примеру *Žarko je ČOVEK udovac* (Ивић 1995: 203–205).

степенованом појачавању експресивног карактера исказа. Према томе, уколико у реченици постоји само једна апелативна или модална потцелина екскламативне или интерогативне функције, са својим информационим тежиштем, онда такав појавни облик сматрамо полазним, базичним типом експресивизације. Такође, из тога следи и да се низањем апелативних или модалних потцелина са истицањем информације унутар сваке од њих изграђује степенована експресивизација. На овом полазишту почива и синтаксичко-семантичка типологија апелативне и модалне фокализације у делу И. Секулић.

2.3. У првом примеру (1 [1]) уочавамо апелативну фокализацију информације у првој потцелини – иницијалну позицију заузима вокативни персонални именски израз (*Нано!*, 1 [1]), чиме се постиже експресивизација исказа уз изражавање емоционалне благонаклоности у границама апелативне вокативности,²¹ коју екскламативни маркер додатно појачава. Прва апелативна фокализацијска потцелина вокативног типа контекстуално се наслања на другу експресивно модалну фокализацијску потцелину, у којој лексема на предикатској позицији има експликативну допуну у директивном дативу,²² чиме се, након референцијално одређеног обраћања²³ у виду вокативног именског израза, изнова, наглашава семантика директивности и комуникацијска намера, оличена у привлачењу саговорникове пажње – овог пута ендорфорском заменицом, носиоцем секундарне референцијалности²⁴ ([...] *вама свирам!*, 1 [1]).

2.4. Други пример (2 [1]) такође карактерише издвајање двеју формалних, семантичких и комуникацијских потцелина у реченичној структури. Прва фокализацијска потцелина семантички се, такође, локализује у апелативни категоријални комплекс и сведочи о крајњем распону категоријалне семантике интерогативности и њеним границама.

²¹ О садржају категоријалног значења вокативности, у чијој је основи апелативност повезана са именовањем аниматних ентитета којима се апел упућује, в. у: Пипер 2005: 650–659.

²² О објекатском директивном дативу, који се јавља с различитим класама глагола, именица или придева, без предлога, у слободној форми или с предлозима *ћрема* и *к(а)*, те о функцијама индиректног објекта или експликативне семантичке допуне – објекта, циља усмерености статичког или динамичког типа в. у: Антонић 2005: 182–188.

²³ О референцијално одређеним основним именским изразима и о ситуативно зависној референцијалности у класи именских израза који означавају родбинске односе в. у: Пипер 2005: 51–59.

²⁴ О разликовању ендорфорског и егзофорског упућивања у тексту, анафоре у ширем смислу – ендоре, катафоре, те о одређењу анафорске референцијалности као секундарне или посредне в. у: Пипер 2005: 925–934.

Варијантност апелативних појавних облика у анализираном примеру репрезентује модел минималног реторичког питања са присутним, али ослабљеним, интерогативним значењем, на које се асиндетски надовезују два именска израза у додатом двочланом низу у другој реченичној потцелини, интерпункцијски диференцираној обавештајном комуникацијском функцијом ([...] ? *барјаци и литије анђела*. 2 [1]) у односу на први сегмент реченице. Осим синтаксичког поступка неканонског²⁵ обликовања реченичне структуре, у језику И. Секулић уочавају се и друга синтаксичко-семантичка специфична обележја, попут елидираних, изостављаних реченичних елемената и сажетости израза, као што је случај и са другом реченичном потцелином у примеру 2 [1]. То, поново, потврђује да се у њој изражава семантичка мозаичност граничног или разливеног типа, чему посебно погодује и то што се именске фразе остављају изван реторичког питања – уп. са примером 2' [3], чиме је њихова семантика блиска и модално неодређеној констатацији – било без удвајања и истицања модалне компоненте (уп. 2)'' [...] *можда барјаци и литије анђела*. [1]), било с удвојеним подвлачењем модалног карактера конструкције (уп. 2)''' [...] *можда барјаци, можда литије анђела*. [1]). С друге стране, изворни пример дозвољава и тумачење именских израза из друге реченичне потцелине као неочекиваног и атипично израженог одговора. Трансформација другог примера с два унутарреченичним и фокализационим потцелинама у интегрално реторичко питање показује изостанак поменутих недоумица при тумачењу, када семантички мозаик образују реторичка интерогативност и квалификативност спецификацијом појаве означене у првој реченичној потцелини ([...] *чудеса неког другог света* 2 [1]), док се експресивизација неутралише. Уп. пример 2 [1] са примером 2' из треће групе.

[3]

2)' Јесу ли то чудеса неког другог света, барјаци и литије анђела?

Пример 2 [1] има, дакле, две јасно издвојене реченичне, комуникацијске и фокализацијске потцелине, чији семантички мозаик прелазног типа²⁶ одражава изражавање категоријалне семантике интерогативно-

²⁵ Под неканонским или нетипичним обликовањем реченичне структуре у виду имамо изостанак интегралног реторичког питања, уместо којег се И. Секулић опредељује за додавање двочланог именског израза након прве интерогативне потцелине. Тако се образује и сложенији семантички мозаик прелазног типа.

²⁶ Уп. са констатацијом П. Пипера да се категоријални комплекс апелативности великим делом налази на интеркатегоријалном пресецању са категоријама модалности и персоналности, али и да, поред тога, има својих семантичких и граматичких посебности (Пипер 2005: 649).

сти у границама њених категоријалних пресецања – са категоријалном егзистенцијалношћу, квалификативношћу и иреалном модалношћу.

2.5. Трећи пример (3 [1]) репрезентује сложене реченице са супротним везником *али*²⁷ без понављања и експлицирања егзистенцијалне глаголске копуле у аналитичком предикату, чији је именски предикатив прецизиран у другој реченичној потцелини. У екскламативној потцелини експлициране потпуне пропозиционе структуре наглашава се варијантна семантика еквативности – *То је иакође уметноси!* (3 [1]). Међутим, у делу реченице (3 [1]) са елидираном глаголском предикатском компонентом, раније исказана квалификација једнакости се модално иреално (*можда*), нерестриктивно (*још и*) и референцијално неодређено (*нешто друго*) проширује додатном информацијом – [...], *али сем уметноси можда још и нешто друго* (3 [1]). Анализирани пример је, дакле, особен по томе што И. Секулић у првом предикацијском делу варијантну семантику еквативности експресивизацијски истиче, а у другој предикацијској јединици исказује супротност, модалност, диференцирање, нијансирану и стилски маркирану неочекиваност. Све наведено иде у прилог закључку да овај реченични тип припада граничним језичким датостима – по везничкој компоненти он, свакако, исказује значење адверзативности, али се по семантици реченичне целине приближава градацијским диферентивним реченицама. То се и најјасније увиђа при њиховој трансформацији у диферентивне реченице²⁸ с негацијом у првом предикацијском делу, тј. с двочланим несуседним везником *не само ... него*. Уп. губљење експресивизацијске компоненте у примеру 3' из четврте групе.

[4]

3)' То није само уметност него можда још и нешто друго.

2.6. У четвртом примеру (4 [1]) И. Секулић сегментира предикацијске делове двочлане асиндетске имплицитно напоредносложене узрочне реченице,²⁹ екскламативним издвајањем прве експресивно модалне реченичне потцелине, у којој је рематизована информација о

²⁷ О супротним или адверзативним реченицама, као посебном типу напореднослужених реченица, чије су предикацијске јединице повезане везницима *а, али, него, већ, но*, те о изражавању значења изразите разлике, најизразитије разлике и супротстављености у савременом српском језику в. у: Пипер 2018: 64–76.

²⁸ О диферентивним реченицама с негацијом + *само* корелираним с *него, већ и но* в. у: Пипер 2018: 81. О двочланим несуседним везницима, у које спада и *не само ... него*, в. у: Пипер 2018: 24.

²⁹ Узрочне асиндетске реченице део су типологије асиндетских напореднослужених реченица у савременом српском језику, в. у: Танасић 2018: 611–612. В. литература у асиндетским реченицама у српској славистици у: Опачић 2023: 71–84.

квантификативно детерминисаном објекту, означеном након прецизирања успостављеног предметног односа – [...] су [...] *сѝала и много ѝтруда и рада!* (4 [1]). У другој предикацијској јединици, обавештајне комуникацијске функције, И. Секулић се обраћа себи користећи личну заменицу 2. л. јд. на јакој иницијалној субјекатској позицији, чиме се прелази у сферу обликовања саопштења по моделу неуведеног директног говора, иако се ради о речима самог аутора путописа, чиме се постиже ефекат дистанцирања. У другом предикацијском делу рематизује се податак о предметној релацији, исказаној глаголом *наседетѝи се* у предикату. Из свега предоченог видимо да се у четвртом примеру из прве групе узрочно-последична асиндетска реченица не појављује у свом прототипском моделу, који је описан у литератури, јер у себи садржи потцелине с диференцијалним комуникацијским обележјима – екскламативно маркирани сегмент уноси појачану експресивизацију у исказ, примарни фокус је на првој експресивно модалној реченичној потцелини, а синтаксичка средства за исказивање каузативности сустичу се са репрезентолошким конструкцијама за преношење директног говора, чиме се семантички мозаик додатно усложњава. Уп. пример 4 [1] са трансформисаним примером 4' [5], у којем изостају и појачана експресивизација и заменички маркер директног обраћања, а тиме и нетипично образовање узрочно-последичне асиндетске реченице.

[5]

4)' Па и та су *Писма* стала и много труда и рада, у Норвешкој сам се наседела у школској клупи.

2.7. У петом примеру (5 [1]) екскламативно се издваја прва реченична потцелина с четири предикацијске јединице – прве три уведене су, по истоветном обрасцу, саставним координацијским везником, конјунктором *ниѝи*, док се четврта на њих надовезује конјунктором *и*. Прва реченична потцелина синдетског вишечланог реченичног комплекса одликује се појачаном експресивном обојеношћу и троструким комуникативним истицањем негације понављањем модела предикацијске јединице са везником одричног саставног значења *ниѝи*.³⁰ Први предикацијски део друге, обавештајне реченичне потцелине уведен је везником *него*, којим се наглашава семантика супротности, при чему се у њеним границама исказује и лексикализована спацијалност заменичким прилогом³¹ [...] *онамо* (5 [1]), корелативом просторне клаузе с везником *где*, повезане са седмом предикацијском јединицом кон-

³⁰ О саставним реченицама са везницима *ниѝи* и *ни* в. у: Пипер 2018: 55–58.

³¹ Заменички прилози детаљно су обрађени у српскохрватском, руском и пољском језику у семантичкој студији Пипер 1988.

јунктором *и*. Описани реченични модел с двома основним синтаксичко-семантичким потцелинама И. Секулић користи за исказивање темпоралности, апелативне императивне прохибитивности и градуелно појачаног значења негације, утемељеног на негирању четири предметне релације, накнадно додате супротности и адвербијалне прономиналне спацијалности. Троструко конјункторско понављање доприноси појачавању постојеће експресивизације како у првим трима предикацијским јединицама, тако и у реченичној целини.

2.8. У шестом примеру (6 [1]) фокализован је устаљени, аксиолошки модални израз [...] *хвала Богу!*, уметнут између двају адвербијала прве предикацијске јединице седмочланог реченичног комплекса мешовитог типа – иницијалним се означава пунктуална темпоралност *У саму њоноћ* [...], (6 [1]), а другим темпоралност у споју са рестриktivношћу [...] *још* [...] *само* [...]. (6 [1]). Оваквим синтаксичко-семантичким издвајањем експресивно аксиолошке конструкције прекида се линијски ред вишечланог реченичног комплекса, у којем семантички мозаик образују доминантна (ин)варијантна темпоралност, модалност, трансформативност, квалификативност и каузативност у имплицитно напоредносложеним предикацијским деловима – у првој предикацијској јединици примарно се исказује семантика темпоралности и квалификативности, у трећој значење квалификативности, у четвртој, петој и шестој изражава се (ин)варијантна трансформативност, која се у последњем асиндетском предикацијском делу комбинује са каузативношћу – уп. трансформацију у синдетској узрочно-последичној реченици – 6) [...] *клоне* [...] *јер хоће да сјава*. Из овога видимо да И. Секулић модалну, аксиолошку конструкцију издваја у неколико корака – прво, њеним уметањем у структуру вишечланог реченичног комплекса, друго, линијском организацијом – локализацијом пре главних реченичних чланова, субјекта и именског предиката, чиме се пажња читаоца, опет, усмерава на маркирану уметнуту конструкцију, треће, њеним комуникативним истицањем екскламацијом у унутрашњости реченичне структуре, четврто, посебним маркирањем експресивне функције коју друга предикацијска јединица собом носи.

2.9. У седмом примеру (7 [1]) у вишечланом реченичном комплексу мешовитог типа фокус је на информацији коју изражава конструкција са неексплицитним предикатом, уведена супротним везником *али*. И. Секулић нагло прекида реченични ток конструкцијом непотпуне пропозиционе структуре са адверзативним везником и именским изразом *ухо* [...] *али ухо!* у екскламативној функцији (7 [1]), након чега

долазе две екскламативне асиндетске имплицитно напоредносложене узрочно-последичне предикацијске јединице. Разлика у односу на основни, прототипски или канонски модел вишечланих реченичних комплекса мешовитог типа увиђа се, у првом реду, у двама битним својствима. Прво је непотпуна пропозиција, тј. елидирање предиката,³² који је, према контекстуалном окружењу, подразумевано негиран, а изостављен с циљем појачавања експресивизације, док је друго екскламативно комуникативно истицање експресивно модалног сегмента са везником и именским изразом, карактеристично и за последњу реченичну потцелину у предоченом вишечланом реченичном комплексу, чиме се постиже уланчавање у експресивизацији исказа. Елидирање одричне партикуле и глаголске лексеме спецификује семантичку варијантност значења супротности изостављањем прототипског значења негације, с друге стране, њено експлицирање повлачи собом слабљење експресивизације. То нам потврђује и трансформисани пример 7' из шесте групе. Уп.

[6]

7)' И онда, знаш, око човечје види свашта, и што постоји и што не постоји, али ухо *не види свашта*, и *ишћо њосћоји* и *ишћо не њосћоји!* не можеш га преварити, не можеш зажмурити на ухо!...

3. Као што видимо, распон унутарреченичних потцелина са својим фокализационим центрима и наглашеном комуникацијском функцијом у грађи из прве групе варира од једне (2, 3, 4, 5, 6 [1]) до двеју (1, 7 [1]). У фокализационим потцелинама исказује се семантика која се на плану значењске макроструктуре локализује у двама категоријама – (ин)варијантној модалности и апелативности. И у преосталој ексцерпираној грађи запажамо истоветну ситуацију.

3.1. Изражавање (ин)варијантне модалности најчешће се остварује у експресивно модалном семантичком типу, што и илуструју следећи примери из седме групе са једном (1, 2, 3, 4 [7]), двама (5, 6 [7]) или трима (7, 8 [7]) комуникацијски истакнутим потцелинама сложених реченица и вишечланих реченичних комплекса.

[7]

1) Убрзо, остављајући за собом прави траг на мекој површини целца, појавио се, сав разбарушен и загрејан, угојен исландски коњичак – *ишћ се зноји и усред зиме!* – и лаке ловачке саонице које и преко најмекшег снега могу да преклизе (Секулић, ПН, 2024: 186).

³² Уп. са констатацијом В. Ђуркин да се фигуративност исказа у роману *Ђакон Богородичине цркве* постиже, између осталог, и елиптичним реченицама и ретиценцијом – тј. редуковањем (Ђуркин 2022: 146, 148–149).

- 2) *Сироџа Госџа Нола!* морала је у великој невољи и даље плести и слагати човечно и скандалозно (Секулић, ГН, 1975: 125).
- 3) *А каква су нам у језику имена гора, вода и села!* то је један оркестар у којем бруји све што смо као народ икада срећно и несрећно назвали и дозвали (Секулић, ГЈ, 1956: 24).
- 4) Па онда, у живости сумњи и огорчења, дочепамо неки признат и хваљен превод, где смо у стању да ваљано сравнимо и осетимо; одгурнемо и тај превод: *џеваш, џеваш, а свака ноџа џогрешина!* везеш, везеш, а сваки бод: те над те, те под те мимо (Секулић, ГЈ, 1956: 34–35).
- 5) *Али не!* не може – *4-5-6 месеци нема мрака!* (Секулић, ПН, 2024: 198).
- 6) *Ју-хе!* док су пуни амбари; *ју-хе!* и кад су празни (Секулић, ГН, 1975: 154).
- 7) *Уф, никада џодне дочекаџи!* *никада субоџу дочекаџи!* *а од једног до другог госџојинског вашара је вечносџ!* (Секулић, ГН, 1975: 128–129).
- 8) – *Куд је свеџи Павле! џа куд је 17-и век! џа куд је наш 20-и век!* (Секулић, Е, 1975: 290).

3.2. У другом делу разматраног корпусног материјала фокализационе реченичне потцелине су апелативне, и тада разликујемо два основна семантичка типа. Први је интерогативни, што показују и следећи примери из осме групе са једним (1 [8]), двама (2, 3, 4, 5, 6, 7 [8]), трима (8, 9 [8]) или четирима (10, 11 [8]) комуникацијски истакнутим реченичним сегментима.

[8]

- 1) – Имаш, *знаш ли?* и јахаће панталоне (Секулић, ГН, 1975: 138).
- 2) Постављам ово питање: *шџа је џо београдски сџил?* или то исто питање у другој форми: *ко је џо београдски сџил?* (Секулић, ИЕ, 2010: 92).
- 3) Има ли господин Николај за тај циновски посао, за буђење темеља, *има ли досџа џомагача?* *има ли досџа једномисленика?* (Секулић, ИЕ, 2010: 352).
- 4) Она друга врста критичара вуче нас у питање сасвим посебна карактера, *да ли моћнога сџвараоца може, или не може, исквариџи и доџуџи џолиџика и јавни живоџ!* *да ли велики џесник и џисаџ зависи судбоносно од свакодневице, од мува и обади у живоџу?* (Секулић, ИЕ, 2010: 370).
- 5) *Је ли Реџублика живела сувише краџко?* *или су госџари госџарили сувише дуго?* (Секулић, ИЕ, 2010: 412).
- 6) Питам, наравно, свакад: *која су искусџва наших џосеџилаџа?* *какву нашу објективизацију маџеријалну и духовну заџажају?* (Секулић, ИЕ, 2010: 413).

- 7) *Јесу ли ѿо биле само нежностѿи? јесу ли били ѿредлози условни?* је ли била она једна реч коју у моменту нужде увек нађу јаки људи, они што успостављају своје воље, али пробијају уједно и врата на неком ослобођењу које и оној другој страни годи (Секулић, ГН, 1975: 120).
- 8) Кад су Турци још и по тепсији допиткивали даља питања на знана им питања; а прота дочекао Карађорђево питање одмах са друга три: *криѿи се? не криѿи се? одмах наѿадаѿи?* (Секулић, ИЕ, 2010: 389).
- 9) – *Прокарѿао? ѿѿио? ѿробешѿијао?...* (Секулић, ГН, 1975: 163).
- 10) *Шѿа? како? има и код нас магле? казује се, и исѿисује ѿа кобна реч?* (Секулић, ПН, 2024: 49).
- 11) *Кога је дозивао? Бога? своју браћу јелене? друга бића?* (Секулић, ИЕ, 2010: 301).

3.3. У грађи се јављају и реченице са семантиком апелативне вокативности (1, 2, 3 [9]), апелативне императивности (5, 6 [9]) или њихове комбинације (4 [9]) у комуникацијски истакнутој екскламативној потцелини.

[9]

- 1) *Ех, Боже!* мислим што не мислим (Секулић, ГН, 1975: 106).
- 2) И среће немамо, канда, *Јулице!* па се и зато крњи... (Секулић, ГН, 1975: 153).
- 3) – Е, моја невоља, моја главобоља, *Лука сине!* „твабута“ си пао, и трипут се угрувао! (Секулић, ГН, 1975: 140).
- 4) *Сачувај, Боже!* страшно је бити богат“ – уздахнула би госпа Нола у себи (Секулић, ГН, 1975: 141).
- 5) *Да, она моја ѿлаѿа да ми се шаље на минуѿи ѿачно, ни ѿара више, али ни ѿара мање!* ... и, Паула и Љуба да се преместе на њиву под шикаром ... и, ветеринаркиног унука предати у свештенички конвикт, и преузети обавезе плаћања за њега, ја сам потписала што треба ... и, „мала поља“ наполичарима, а адица да се преоре у баштованлук, мој део под аренду Протићевима... (Секулић, ГН, 1975: 172–173).
- 6) *Баѿиѿе га!* има из свакога рукава по 4–5 замена! (Секулић, ГЈ, 1956: 17).

Пример 3 [9] интересантан је и по томе што се у другој екскламативној реченичној потцелини јавља дијалoшка цитација³³ у нетипичном остварењу. Наиме, прва и друга реплика раздвојене су уметањем нове реченице – „– Твабута, Нено! – и дигао два прста. [...] – Е, моја

³³ Дијалoшка цитација у српском језику описана је у чланку С. Танасића, када се и одређује као вид туђег говора у којем се у другој реплици употребљава део или читава реплика саговорника (Танасић 2022б: 468).

невољо, Лука сине! ’твабута’ си пао, трипут се угрувао!“ (Секулић, ГН, 1975: 140). Синтаксичко-семантичка специфичност среће се и у примеру 6 [7], у којем је из ширег контекста јасно да комуникацијски маркирани узвици негативне конотације представљају туђе речи унете у реченичну целину у којој се исказује говорников емоционални став и неодобравање по моделу иницијалног понављања – на почетној позицији је именски израз којим се означава истоветни начин понашања при варирању предметне релације – „Тодор рече ’сиромаси’, а ја велим п р о п а л и ц е. Ју-хе! док су пуни амбари; ју-хе! и кад су празни“ (Секулић, ГН, 1975: 154).

3.4. Напоредо с тим, И. Секулић употребљава и типолошки различито комуникацијско истицање у фокализационим потцелинама исте реченице или реченичног комплекса. Комбинованом фокализацијском типу, поред примера 4 [9], припада и пример 6 [9], чија је друга предикацијска јединица део експресивно модалног семантичког мозаика. Затичемо и другачије случајеве. У примеру 1 [10] прво се комуникативно издваја сегмент који исказује интерогативност, а затим сегмент у којем се изражава експресивна модалност, у примеру 2 [10] прва реченична потцелина је апелативно вокативна, док се у другој у оквиру минималног питања вокативни антропоним понавља без екскламативног маркера, а спацијални адвербијал, корелатив и просторна клауза остају изван питања.

[10]

- 1) Одоле, из баштице, чуо се ведар Србин глас: – *Нано, сметшам ли вам? њева ми се!* (Секулић, ГН, 1975: 109).
- 2) Али пре тога да ми је још планину видети... *Јосо! да ли би тиш, Јосо, могао да добро ошинеш тије коње, и да окренеш сасвим другим њуштем?* некуда тамо где сам се ја родила и одрасла (Секулић, ГН, 1975: 116–117).

4. Закључак. У чланку смо описали појаву модалне и апелативне фокализације у књижевноуметничкој прози, путописној књижевности, есејима и записима Исидоре Секулић. У предоченим примерима из књижевноуметничког функционалног стила и есејистичког међустила уочено је структурно, семантичко, информационо и комуникацијско издвајање потцелина, отелотворено као системска синтаксичка појава – у простим и сложеним реченицама, те у вишечланим реченичним комплексима синдетског, асиндетског и мешовитог типа. Маркираност унутарреченичних сегмената остварује се као унисона или комбинована – екскламативна или интерогативна, док се њихова (ин)варијантна семантика локализује у антропоцентричном категоријалном комплексу

и његовим категоријама модалности и апелативности. Синтаксичко-семантичка анализа примера показала је да разматране типове реченичних структура карактерише јача сегментираност, у виду посебног унутарреченичног контекстуалног оквира, што реченице са апелативном и модалном фокализацијом садржаја у језичком систему смешта између реченица без наведених структурних, значењских, фокализацијских и комуникацијских маркера и реченица у непосредном текстуалном окружењу. У анализираној грађи описане типове реченица карактерише варирање броја екскламативних или интерогативних потцелина са својим фокализационим центрима, могућност низања фокализационих потцелина, изостављање реченичних чланова, сажетост исказа, а веома често и разливена семантичка мозаичност. Све наведено доприноси и експресивизацији исказа. Из свега предоченог можемо закључити да реченице са модалном и апелативном фокализацијом представљају битан елемент у изграђивању синтаксичко-семантичких и стилистичких посебности у језику Исидоре Секулић.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2005: Ивана Антонић, Синтакса и семантика падежа, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, *Синтакса савременог српског језика. Простиа реченица*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 119–300.
- Белић 1950: Александар Белић, *Правовис српскохрватског књижевног језика*, Ново, допуњено и исправљено изд., Београд: Просвета.
- Брборић 2016: Вељко Брборић, *О српском њравовису*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Бондарко 1984: Александр В. Бондарко, *Функционална грамматика*, Ленинград: Наука.
- Ђуркин 2019: Веселина Ђуркин, Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено-семантичке одлике именица), *Наш језик* L/2, Београд, 507–520.
- Ђуркин 2022: Веселина Ђуркин, О језику и стилу романа *Ђакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић, у: *Језик и стил српскога романа. Српски језик, књижевности, уметности*, XVI, ур. Милош Ковачевић, Јелена Петковић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 137–150.
- Ивић 1977: Милка Ивић, Теоријско-методолошки проблеми словенске синтаксе везани за концепт *фактивности*, *Јужнословенски филолог* XXXIII, Београд, 1–16.

- Ивић 1995: Milka Ivić, O jednoj ekspresivnoj sintaksičkoj konstrukciji, u: Milka Ivić, *O zelenom konju*, *Novi lingvistički ogledi*, Beograd: Slovoграф; Biblioteka XX vek, 198–206.
- Јовановић 2024: Владан Јовановић, Лексичке јединице јеванђељске провенијенције у подтексту записа и есеја Исидоре Секулић, у: *Језик и религија. Језик у религији / Религија у језику*, Књига сажетака, Београд: Институт за српски језик САНУ, 47–48.
- Ковачевић–Петковић ур. 2022: Милош Ковачевић, Јелена Петковић (ур.), *Језик и стил српскога романа. Српски језик, књижевност, уметност*, XVI, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Кончаревић 1986: Ксенија Кончаревић, Интерогативне реченице у руском и српскохрватском језику, *Прилози проучавању језика 22*, Нови Сад, 71–99.
- Новаковић 1894: Стојан Новаковић, *Српска грамаџика*, Прво целокупно издање, Београд: Државна штампарија.
- Опачић 2023: Марија Опачић, Асиндетске реченице с поновљеном глаголском лексемом у руском и српском језику, *Славистика XXVII/1*, Београд, 71–84.
- Опачић 2024: Марија Опачић, Вишечлани реченични комплекси мешовитог типа у руском и српском језику, у: *Савремено проучавање српског језика и књижевности и других словенских језика као мајерњих, инословенских и сџраних*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 295–306.
- Пешикан–Јерковић–Пижурица 2014: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правоиџ српскога језика*, Ијекавско издање, измијењено и допуњено (према 3. екавском изд.), Нови Сад: Матица српска.
- Пипер 1988: Предраг Пипер, *Заменички прилози у српскохрватском, руском и џољском језику: семантичка студија*, Београд: Институт за српски језик.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, Од облика ка садржајима просте реченице. Од садржаја ка облицима просте реченице, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременога српског језика*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 25–118; 575–982.
- Пипер 2008: Предраг Пипер, Граматика границе, *Јужнословенски филолог LXIV*, Београд, 307–322.
- Пипер 2018: Предраг Пипер, Опште одлике сложене реченице. Напоредно сложене реченице, у: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић, *Синџакса сло-*

- жене реченице у савременом српском језику*, у редакцији Предрага Пипера, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 5–90.
- Пипер–Клајн–Драгићевић ⁴2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна грамаџика српскога језика*, 4. изд., Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 2001: Богдан Поповић, *Начело интeрпункције. Оглед из теорије стила*, прир. Јован Пејчић, Београд: Мали Немо.
- Радовановић 2008а: Милорад Радовановић, Појам градуелности у лингвистици, логици и науци уопште, *Зборник Маџице српске за славистику* 73, Нови Сад, 337–350.
- Радовановић 2008б: Милорад Радовановић, Фази логика у лингвистици: темељни појмовник и систематизација, у: *Семантичка проучавања српског језика*, ур. Милорад Радовановић, Предраг Пипер, Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 11–45.
- Радовић Тешић 2010: Милица Радовић Тешић, Лексика Исидоре Секулић са становишта савремене стандардизације, у: *Језички систем и употреба језика. Српски језик, књижевности, уметности*, I, ур. Милош Ковачевић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 115–119.
- РСРИ 1982: Radomir Aleksić, *Rečnik stranih reči i izraza*, Beograd: Prosveta.
- Станојчић–Поповић ⁷2000: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српскога језика*, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, 7. изд., Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић ⁵1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. II. Синтакса*, 5. изд., Београд: Научна књига.
- Танасић 2018: Срето Танасић, Асиндетске реченице, у: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић, *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, у редакцији Предрага Пипера, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 597–634.
- Танасић 2022а: Срето Танасић, *Огледи о језику српских писаца*, Београд: Славистичко друштво Србије.
- Танасић 2022б: Срето Танасић, Дијалoшка цитација као вид туђег говора, *Јужнословенски филолог* LXXVIII/2, Београд, 467–482.
- Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

ИЗВОРИ

- Секулић 1956: Исидора Секулић, *Говор и језик. Културна смоџра народа*, Београд: Просвета.
- Секулић 1975: Исидора Секулић, *Одабрана дела*, Београд: Рад.

Секулић 2010: Исидора Секулић, *Изабрани есеји*, прир. Ђорђе Ј. Јанић, Нови Сад: Академска књига.

Секулић 2024: Исидора Секулић, *Писма из Норвешке*, Београд: Лагуна.

Мария М. Опачић

АПЕЛЛЯТИВНАЯ И МОДАЛЬНАЯ ФОКАЛИЗАЦИЯ В ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ, ЭССЕ И ЗАПИСКАХ ИСИДОРЫ СЕКУЛИЧ

Резюме

В работе рассматривается явление семантической мозаичности в предложениях с восклицательными и вопросительными сегментами, выписанными из литературно-художественной прозы, эссе и записок Исидоры Секулич. Особое внимание посвящено структуре описанных предложенческих типов, (ин)вариантной семантике предложенческих частей – семантической мозаике, образованной в рамках сегментов предложения и предложения как целого, а также их особенностям фокализации. Анализируемые примеры в коммуникативно маркированных сегментах выражают апеллятивные и модальные значения антропоцентрического категориального комплекса на уровне членов предложения, простого предложения, предикационных частей сложного предложения и многочленных предложенческих комплексов смешанного типа. Исследование показывает, что в литературно-художественном и публицистическом творчестве Исидоры Секулич замечается употребление предложенческих типов с апеллятивными и модальными фокализационными сегментами в качестве средства выражения семантической мозаичности, которая часто осуществляется внутри межкатегориальных пересечений. Наряду с этим, анализируемый материал характеризует и усиленная эмоциональная и экспрессивная окраска выражений, градуальность которых выявляется при накоплении сегментов тождественного или комбинированного типа.

Ключевые слова: типология предложения, структура предложения, апеллятивность, модальность, фокализационные сегменты, синтаксическая семантика, семантическая мозаичность, Исидора Секулич, сербский язык.

УДК 811.211'255.4=163.41
811.211'342:003.035
811.163.41'35

Оригинални научни рад
Примљено 27. августа 2025. г.
Прихваћено 16. децембра 2025. г.

ОРСАТ Л. ЛИГОРИО*
(Универзитет у Београду,
Филозофски факултет)**
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5047-0674>

ТРАНСКРИПЦИЈА И АДАПТАЦИЈА ИМЕНА У ПРВОМ СРПСКОМ ПРЕВОДУ СА САНСКРТА

Рад се бави транскрипцијом и адаптацијом имена у првом српском преводу са санскрта, који је под насловом *Пеӣ ӣрӣовӣједака из санскр̄та* дао Перо Будмани. Анализа је спроведена у два корака: први обухвата транскрипцију санскртских гласова на српски, а други адаптацију санскртских облика. Резултати анализе показују да је транскрипција у цијелости досљедна и уједначена, уз спорадичне грешке, које су углавном штампарске нарави, док адаптација облика такође показује висок степен систематичности, са тек неколиким мањим одступањима. Упоредњем Будманијевих начела са каснијом праксом транскрипције и адаптације (Маретић, Жежић, Костић и др.) може се уочити континуитет, као и дисконтинуитет. Дисконтинуитет се углавном читује у транскрипцији санскртских аспирата, палатала и дугих вокала, као и у адаптацији санскртских *o-* и *i-*основа. Будманијев превод представља полазну тачку за питање транскрипције и адаптације санскртских имена у српској правописној норми.

Кључне ријечи: транскрипција, адаптација, имена, стране ријечи, санскрт, српски, правопис.

1. Увод

Први превод неког дјела индијске књижевности са оригинала на српскохрватски, тј. српски језик дао је Перо Будмани, познатији као ду-

* orsat.ligorio@f.bg.ac.rs; orsat.ligorio@gmail.com

** Овај рад подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-137/2025-03/200163).

годишњи уредник *Рјечника ЈАЗУ*; в. Маретић 1924: v, Катичић 1973: 54. Ријеч је о преводу Шивадасине збирке по имену *Вей̄алай̄ањчавин-ша̄ӣика*, која садржи двадесет и пет приповиједака. Од њих, Будмани је превео пет, и то оних које су биле увршћене у једну од првих санскртских антологија (Ласен 1838, ²1865), па је његов превод понио наслов *Пе̄ӣ њрӣовӣједака из санскр̄та*. На свијет је изашао у часопису *Дубровник* (Будмани 1866), а друго издање појавило се већ наредне године (Будмани ²1867). Више в. у Јаук-Пинхак 1968: 622 и Лигорио 2022: 92.

У једном од претходних радова (Лигорио 2025) анализирали смо Будманијев превод и показали да је поуздан и вјеран оригиналу. Овом приликом пажњу ћемо обратити на други аспект тог дјела. У циљу потпунијег разумијевања његовог филолошког значаја, обрадићемо начела транскрипције и адаптације којима се Будмани служио при посрбљавању санскртских имена. По узору на истакнуту студију Д. Салопека, посвећену проблему именâ грчког поријекла (Салопек 1986), анализу смо подијелили на два дијела; први се бави транскрипцијом санскртских гласова, а други адаптацијом санскртских облика. О скр. гласовима и облицима више в. нпр. у Мајрхофер 2002 или Андријанић 2019.

У *Правопису* Матице српске једно цијело поглавље посвећено је писању именâ страног поријекла; в. Пешикан и др. ³2013: 160–250. Иако су њиме обухваћена и имена из класичних језика, грчког и латинског, санскрт је, нажалост, изостављен. Од помоћи није ни *Речник* Матице српске, у ком су санскртизми често нормирани на више начина; на примјер, за сâмō *samskr̥ta* ондје се тако налази и *санскр̄ӣ* и *санскрӣӣ* (РМС V 642). Транскрипција имена санскртског поријекла (такође палијског и хиндског поријекла) тек треба да буде систематски разрађена у оквиру правописне норме српског језика, а Будманијевих *Пе̄ӣ њрӣовӣједака* у том погледу представљају кључну, полазну тачку.

2. Грађа

У првом издању *Пе̄ӣ њрӣовӣједака* (Будмани 1866) има свеукупно 53 имена; од њих, 12 чине топоними, 27 антропоними, 14 теоними. Уз свако име у наредним је параграфима наведена и страница на којој се у тексту први пут помиње.

Топоними: *dakṣiṇa* – *Дакишина* (348), *dakṣiṇāpāṭha* – *Докишина-џа̄ӣ* (344), *dharmasthala* – *Дармас̄тал* (338), *elariṅga* – *Елајур* (341), *kāiṣanariṅga* – *Канчанайур* (342), *karṇakubja* – *Карнабуџ* (335), *magadha* – *Магад* (340), *puṅgavardhana* – *Пуњавардан* (341), *ujjayinī* – *Уџајини-ја* (331), *vārāṇasī* – *Варанасија* (333), *vardhamānā* – *Вардамана* (344), *vindhya* – *Виндија* (349).

Антропоними: *budhisāgara* – Будисагар (333), *dantaghāta* – Данџагаџ (335), *dhanakṣaya* – Данакшај (341), *guṇādhira* – Гунадиџ (338), *haridāsa* – Харидас/Каридас (оба 348), *keśava* – Кесав (338), *magadheśvara* – Магдесвар (340), *mahābala* – Махабал (348), *mahādhanā* – Маханад (341), *mandāgaravatī* – Мандараватиџа (338), *padmāvātī* – Падмаватиџа (335), *pratāratikuṭa* – Праџаџамукуџ (333), *rūpasena* – Руџасен (340), *sagaradatta* – Сагарадаџ (342), *samudradatta* – Самудрадаџа (342), *surasundarī* – Сурасундариџа (340), *śāntīśīla* – Санџисил (331), *śivadāsa* – Сивадас (338), *śrīdatta* – Сридаџ (342), *sūdraka* – Судрак (344), *vajratikuṭa* – Ваџрамукуџ (333), *vikramāditya* – Викрамадиџ (331), *vikramasena* – Викрамасен (331), *vīravara* – Виравар (344), *vṛddhā* – Врда (335).

Личним именима могу се додати и имена двају папагаја из Приџовијеџе III, *madanataṅjarī* – Маданаманџариџа (340) и *vidagdhasūḍamāṅī* – Видагдгачудаманиџа (340).

Теоними: *bhavanī* – Баваниџа (334), *bhogavatī* – Богаватиџа (340), *brahman* – Брахман (332), *bṛhaspati* – Брхасџаџ (332), *durgā* – Дурга (334), *gaṇapātha* – Гананаџ (331), *gaṇeśa* – Ганеса (331), *gaurī* – Гауриџа (334), *hari* – Хару (331), *kāla* – Кал (333), *kandarpa* – Кандарџ (331), *pārvatī* – Парватиџа (334), *śiva* – Сив (331), *viṣṇu* – Вишну (331).

У другом издању (Будмани ²1867), поједина су имена измијењена: за *dakṣiṇāpatha* стоји *Дакшинаџаџ* (20) мјесто *Докшинаџаџ*, за *magadheśvara* *Магадесвар* (15) мјесто *Магдесвар*, за *mahādhanā* *Махадан* (16) мјесто *Маханад*, за *haridāsa* искључиво *Харидас* (24) мјесто варирајућег *Харидас/Каридас*.

У тексту првог издања налази се и 6 позајмљеница (тачније, страних ријечи) које су, као и именâ, транскрибоване и адаптиране, те их стога можемо прикључити грађи.

Стране ријечи: *brāhmanā* – брахман (338), *digambara* – дигамбар (331), *rakṣas* – ракшас (349), *saṃskṛta* – санскрџи (329), *śiṃṣipā* – синсиџ (333), *vetāla* – веџал (331).

3. Транскрипција гласова

Скр. плозиви *p t k b d g* транскрибовани су као такви: *p* → *џ*, нпр. *pārvatī* – *Парватиџа*; *t* → *џ*, нпр. *bṛhaspati* – *Брхасџаџ*; *k* → *к*, нпр. *kāla* – *Кал*; *b* → *б*, нпр. *brahman* – *Брахман*; *d* → *д*, нпр. *durgā* – *Дурга*; *g* → *г*, нпр. *gaṇeśa* – *Ганеса*.

Изузетно, *k* → *ø* у топониму *karṇakubja* – *Карнабуџ*. Он би требало да гласи *Крнакуб(а)џ*, али грешка у другом издању није исправљена, те и ондје стоји *Карнабуџ* (9).

Скр. аспирате *ph tk kh bh dh gh* транскрибоване су као неаспировани пловиви: *th* → *ū*, уп. *dakṣiṇāpatha* – Докишинайа^и, *gaṇanātha* – Гананай^и; *bh* → *б*, уп. *bhavānī* – Баванија, *bhogavatī* – Богавай^ија; *dh* → *д*, уп. *budhisāgara* – Будисагар, *dhanakṣaya* – Данакшай, *dharmasthala* – Дармас^тхал, *guṇādhipa* – Гунади^и, *magadha* – Магад, *pinuvaradhana* – Пуњавардан, *vardhamānā* – Вардамана, *vidagdhacūḍāmaṇī* – Видагдачудаманија, *vinḍhya* – Виндија; *gh* → *г*, уп. *dantaghāta* – Даниага^и. За аспирате *ph kh* примјерâ нема.

Скр. палаталне африкате *c j* транскрибоване су као посталвеоларне африкате: *c* → *ч*, уп. *kāñcāparura* – Канчана^иур, *vidagdhacūḍāmaṇī* – Видагдачудаманија; *j* → *џ*, уп. *madanamañjarī* – Маданаманџарија, *vajramukūṭa* – Ваџрамук^и. За аспирате *ch jh* примјерâ нема.

Скр. ретрофлексни пловиви *ṭ ḍ* транскрибовани су као обични пловиви: *ṭ* → *т*, уп. *pratāramukūṭa* – Пра^иа^иа^имуку^и; *ḍ* → *д*, уп. *vidagdhacūḍāmaṇī* – Видагдачудаманија. За аспирате *ṭh ḍh* примјерâ нема.

Скр. ликвиде *r l* и полувокали *y v* транскрибовани су као такви: *y* → *ј*, нпр. *ijjauṇī* – Уја^иунија; *r* (у санскрту у ствари ретрофлекс!) → *р*, нпр. *rūpasena* – Ру^иасен; *l* → *л*, нпр. *tahābala* – Махабал; *v* → *в*, нпр. *viṣṇu* – Виш^ину.

Скр. назвали *m n* такође су транскрибовани као такви: *m* → *м*, нпр. *magadha* – Магад; *n* → *н*, нпр. *bhavānī* – Баванија. За веларни назал *ṅ* примјерâ нема.

Ретрофлексни назал *ṅ* транскрибован је као обичан дентал *n*, уп. *dakṣiṇa* – Дакишина, *dakṣiṇāpatha* – Докишинай^и, *gaṇanātha* – Гананай^и, *gaṇeśa* – Ганеса, *guṇādhipa* – Гунади^и, *vārāṅhasī* – Варанасија, *vidagdhacūḍāmaṇī* – Видагдачудаманија.

Палатални назал *ñ* такође је транскрибован као обичан дентал *n*, уп. *kāñcāparura* – Канчана^иур, *madanamañjarī* – Маданаманџарија.

Исто још важи и за хоморгани назал *ṁ* када се налази испред денталâ и гласова који се транскрибују као дентали, уп. *saṁskṛta* – санскр^и, *śiṁśipā* – синси^и. (Напомена: изворни наслов дјела, *vetālarañcaviṁśatī*, Будмани транскрибује као Ве^илала^ианчавинса^и.)

Скр. фрикативи *s h* транскрибовани су као такви: *s* → *с*, нпр. *samudradatta* – Самудрада^и; *h* (у санскрту у ствари звучно!) → *х*, нпр. *hari* – Хари. Изузетно, *h* → *к/х* у антропониму *haridāsa* – Каридас/Харидас. У другом издању, међутим, мјесто варирања налазимо искључиво потоњи облик, *Харидас*, који за скр. *h* има уобичајено *х*.

Изузетно, једна скр. *a*-основа мушког рода адаптирана је као *a*-основа мушког рода (тип *војвода*), и то теоним *gaṇeśa* – *Ганеса*.

Друга *a*-основа мушког рода, ороним *vinḍhya* – *Виндија*, изузетно је адаптирана као *a*-основа женског рода. Са становишта транскрипције занимљиво је да је у овом случају у изузетно представљено помоћу *uj*. Једини други случај постконсонантског *u*, *vikramāditya* – *Викрамидиџи-џи*, адаптиран је по уобичајеном обрасцу (као *o*-основа мушког рода) – али без икакве назнаке дотичног *u* у транскрипцији!

Као *o*-основе мушког рода адаптиране су још скр. *i*-основе мушког рода, уп. *bṛhaspati* – *Брхасџиџи-џи* и *hari* – *Хари-џи*, *u*-основе мушког рода, уп. *viṣṇu* – *Вишну-џи*, и *S*-основе средњег рода, уп. *brahman* – *Брахман-џи* и *rakṣas* – *ракшас-џи*.

Скр. *ā*-основе женског рода адаптиране су као *a*-основе женског рода, нпр. *durgā* – *Дурга* или *vardhamānā* – *Вардамана*.

Као такве (само на *-uj-a*) адаптирана су и бројна скр. имена *ī*-основа женског рода, уп. *bhavānī* – *Баванија*, *bhogavatī* – *Богавиџија*, *gaurī* – *Гаурија*, *madanamañjarī* – *Маданаманџарија*, *mandāravatī* – *Мандаравиџија*, *padmāvatī* – *Падмаваиџија*, *surasundarī* – *Сурасундарија*, *ujjayinī* – *Уџајинија*, *vārāṇasī* – *Варанасија*, *vidagdhasūḍāmañī* – *Видагдачудаманија*.

Изузетно, једна *ā*-основа женског рода адаптирана је као *o*-основа мушког рода, и то фитоним *śiṃśipā* – *синсиџи-џи*.

5. Синтеза

скр.	срп.	скр.	срп.	скр.	срп.	скр.	срп.	скр.	срп.
<i>a</i>	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>c</i>	<i>ч</i>	<i>t</i>	<i>џи</i>	<i>y</i>	<i>j</i>
<i>ā</i>	<i>a</i>	<i>ai</i>	–	<i>ch</i>	–	<i>th</i>	<i>џи</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>j</i>	<i>џи</i>	<i>d</i>	<i>џи</i>	<i>l</i>	<i>л</i>
<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>au</i>	<i>au</i>	<i>jh</i>	–	<i>dh</i>	<i>џи</i>	<i>v</i>	<i>в</i>
<i>u</i>	<i>y</i>	<i>ṛ</i>	<i>н</i>	<i>ñ</i>	<i>н</i>	<i>n</i>	<i>н</i>	<i>ś</i>	<i>с</i>
<i>ū</i>	<i>y</i>	<i>k</i>	<i>к</i>	<i>ṭ</i>	<i>џи</i>	<i>p</i>	<i>џи</i>	<i>ṣ</i>	<i>ш</i>
<i>ṛ</i>	<i>p</i>	<i>kh</i>	–	<i>ṭh</i>	–	<i>ph</i>	–	<i>s</i>	<i>с</i>
<i>ṝ</i>	–	<i>g</i>	<i>џи</i>	<i>ḍ</i>	<i>џи</i>	<i>b</i>	<i>б</i>	<i>h</i>	<i>x</i>
<i>ḷ</i>	–	<i>gh</i>	<i>џи</i>	<i>ḍh</i>	–	<i>bh</i>	<i>б</i>	/	
<i>ḹ</i>	–	<i>ṅ</i>	–	<i>ṅ</i>	<i>н</i>	<i>m</i>	<i>м</i>		

Табела 1. Транскрипција гласова

мушки род		средњи род		женски род	
скр.	срп.	скр.	срп.	скр.	срп.
<i>a</i> -основе →	<i>o</i> -основе	← <i>a</i> -основе ← <i>C</i> -основе	/	<i>ā</i> -основе →	<i>a</i> -основе
<i>i</i> -основе →				<i>ī</i> -основе →	
<i>u</i> -основе →					

Табела 2. Адапација облика

Сличних начела Будмани се придржавао и у преводу *Шакунџале* (Будмани 1879, ²1969); уп. *bh* → *b* у *karabhaka* – *Карабак*, *c* → *ч* у *caturikā* – *Чаџурика*, *j* → *џ* у *jānuka* – *Џанук*, *ṇ* → *н* у *kaṇva* – *Канав*, *ś* → *с* у *śakuntalā* – *Сакунтала*, *ṣ* → *ш* у *duṣyanta* – *Душјанџи*, *ā* → *a* у *śāradvata* – *Сарадваџи*, *ī* → *и* у *mārīca* – *Марича*, *ū* → *у* у *vidūṣaka* – *Виџушак* итд.

Ипак, у овом се дјелу могу уочити и нека одступања. Дифтонг *au* не транскрибује се као *ау* него као *ав*, уп. *gautamī* – *Гавџамија*. (Слично, *ai* → *ај*, уп. *raivataka* – *Рајваџак*.) Разликује се и адаптација *i*- и *u*-основа, које не завршавају на *-i-ø* и *-u-ø*, него на *-ij-ø* (или *-ij-e*) и *-uv-ø*, уп. *prajāpati* – *Праџаџаџиџ-ø*, *mātali* – *Маџалиџ-e*, *viṣṇu* – *Вишнуџ-ø*.

6. Будманијева начела у односу на каснију праксу

Прве измјене у Будманијева начела транскрипције унио је већ Томислав Маретић. У његовом преводу *Налоџакхјане* (Маретић 1924) на мјесту скр. аспиригата не налазе се обични пловиви него консонантске групе са *-x*, уп. *judhiṣṭhira* – *Јудхиџиџхир*, *bhārata* – *Бхараџи*, *ayodhyā* – *Ајодхја*, *taghavan* – *Магхаванџи*; на мјесту скр. *c j* не налазе се *ч џ* него *ч ђ* (*sic!*), уп. *śacī* – *Сачија*, *jīvāla* – *Ђивал*; на мјесту скр. *vindhya* не стоји *Виндхија* (како би требало бити према Будманијевом *Виндија*, в. горе) него *Виндхја*, gen. *Виндхја*; итд. Измјењена су и поједина начела адаптације облика. На мјесту скр. *i*- и *u*-основа не налазе се *o*-основе на *-ø* него на *-j-ø*, уп. *agni* – *Агниџ-ø*, *tanu* – *Мануџ-ø*; на мјесту *ī*-основа не налазе се само *a*-основе на *-ij-a* него и на *śāmō -a*, уп. *Datayanī* – *Дамајанџија/Дамајанџија*. Више о адаптацији облика у Маретићевом преводу *Налоџакхјане* в. у Лигорио 2023: 24.

У радовима хрватских индолога (Радослав Катичић, Мислав Јежић, Здравка Магишић, Милка Јаук Пинхак, Иван Андријанић и др.), имена се претежно дају у међународној научној транскрипцији, уз неколике мање измјене. На примјер, на мјесту скр. *ṣ* обично стоји *š* (као што је то случај и у Будманијевој транскрипцији), уп. нпр. *tvaṣṭar* – *Тваштар*, gen. *Tvaṣṭra* (из Јежић 1987). Што се адаптације облика тиче, пракса хрватских индолога одудара од Будманијевој адаптацији по више

тачака. На мјесту врло честих *a*-основа мушког рода обично се не налазе *o*-основе него *a*-основе мушког рода, нпр. *śiva* – *Śiva* (такође из Жежић 1987), а на мјесту *ī*-основа женског рода понајвише непромјенливе именице женског рода, нпр. *mandavisarpiṇī* – *Mandavisarpiṇī-ḥ*, уп. нпр. »sretne uš Mandavisarpiṇī« или »pronašli su [...] Mandavisarpiṇī« (оба примјера из Матешић 1987: 73–74).

У преводима *Мануовог законика*, *Камашасṭīре*, *Арӣхашасṭīре* и *Уй̄анишадā*, који су недавно објављени заслугом Матице српске и трудом Светислава Костића (Костић 2018, 2020а, 2020б, 2023), такође се користи научна транскрипција. Костићева транскрипција од хрватске разликује се по томе што у извјесној мјери попушта српскохрватском језичком систему; на примјер, ретрофлексни пловиви транскрибују се као обични пловиви. Ипак, многе појединости одударāju од начела Будманијеве транскрипције. На примјер, на мјесту скр. *ñ* не налази се *n* него *њ*, уп. *rañcāla* – *Пањчāла*; на мјесту скр. *ś* не налази се *s* него *ш*, уп. *śiva* – *Шива*; на мјесту скр. *ā ī ū* не налазе се *a u y* него *ā ū ū*, уп. *sūrya* – *Сūrја*; на мјесту скр. геминатā не налази се упрошћен консонант него *sāmā* гемината, уп. *ujjain* – *Уџаин* (код Будманија *ujjayinī* – *Уџајинија*); итд. Више в. у Костић 2018: 24–26.

У разним приручницима индијске књижевности, митологије и религије често се запажа једно нарочито одступање; ради се о транскрипцији скр. *ṛ*, које се преноси као *ри*. *Рјечник божанстџава* (да наведемо само један такав случај) за *vṛtra* тако мјесто *Врӣтра* има *Врӣтра*; в. Бошковић и др. 2015: 273. На рђавост овог рјешења осврнуо се још Маретић 1924: iv. Ако се такви случајеви изузму, може се рећи да су Будманијева транскрипцијска рјешења у знатном броју случајева остала у каснијој пракси непромијењена (посебно код Маретића и Костића); то су: 1. *p t k b d g* → *п̄ т̄ к̄ б̄ д̄ г̄*; 2. *ṭ ḍ ṇ* → *т̄ д̄ н̄*; 3. *m n ṇ* → *м̄ н̄ н̄/м̄*; 4. *y r l v* → *ј̄ р̄ л̄ в̄*; 5. *ś s h* → *ш̄ с̄ х̄*; 6. *a i u* → *а̄ ӣ ӯ*; 7. *ṛ* → *слоговторно р̄*; 8. *e o* → *е̄ о̄*; 9. *au* → *аӯ*. С друге стране, промјене су захватиле транскрипцију аспириатā *ph th ṭh ch kh bh dh ḍh jh gh*, палаталā *c j ch jh ṅ* и дугачких вокала *ā ī ū*.

7. Закључци

(1) Транскрипција именā у *Пе̄ӣ й̄рӣӣовӣједака из санскр̄ита* – првом непосредном преводу са староиндијског оригинала на српскохрватски, тј. српски језик – спроведена је на досљедан и уједначен начин. Будмани се старао да сваки глас изворника на српском увијек буде представљен једним те истим гласом; више в. у *Табели 1*.

(2) Одступања су ријетка и углавном се свODE на штампарске грешке које су у другом издању исправљене: $a \rightarrow o$ у *dakṣiṇāpātha* – Докшинайаї̄ (> 2. изд. Дакшинайаї̄), $a \rightarrow \emptyset$ у *magadheśvara* – Магдесвар (> 2. изд. Магадесвар), $k \rightarrow x$ у *haridāsa* – Каридас (> 2. изд. Харидас). Ипак, без исправке остаје *karṇakubja* – Карнабуџи (у 2. изд. требало је Карнакубаџи).

(3) Као уједначена показала се и адаптација облика̄. Будмани је водио рачуна о томе да сваки облик изворника на српском увијек буде пренесен као једна те иста основа; в. више у Табели 2. Мјестимично се јављају нека мања одступања; нпр. *vinḍhya* и *śimśipā* гласе Виндија и синсий̄, иако би се према успостављеном обрасцу очекивало Винд и синсий̄а.

(4) Будманијева начела у каснијој су пракси прихваћена, иако не у потпуности; већ је Маретић изворно *ph th kh bh dh gh* преносио не као *ī īī k b ḍ ḡ* него као *ix īix kx bx dx gx*, а касније су стручне струје почеле да пишу *ā ī īī* не као *a u* у него као *ā ī ū* итд. Адаптације *-a* → *-ø* (нпр. *Кал*) и *-ī* → *-ија* (нпр. *Гаурија*) напуштене су након Маретића.

(5) Транскрипција и адаптација именâ у нашем првом непосредном преводу са санскрта показују висок степен умјешности. Доследност у преношењу гласова и облика̄, уз занемарљив број грешака, свједочи о изврсној филолошкој спреми и систематичности преводиоца, а сâм Будманијев превод представља преломни подухват којим је санскртска књижевност српскохрватској читалачкој публици први пут приближена не само у непосредном облику него и, што се именâ тиче, у вјерно и систематично дочараном облику.

(6) Проблем транскрипције и адаптације санскртских имена ни данас у српском правопису није ријешен. Будманијева начела незаобилазан су путоказ ка његовом разрјешењу.

СКРАЋЕНИЦЕ

скр. санскрт
срп. српски

ЛИТЕРАТУРА

Андријанић 2019: Ivan Andrijić, *Gramatika sanskrta*, Zagreb: Školska knjiga.
Бошковић и др. 2015: Aleksandar Bošković, Milan Vukomanović, Zoran Jovanović (ur.), *Rečnik božanstava i mitskih ličnosti sveta*, Beograd: Institut društvenih nauka.

- Будмани 1866: *Pet pripovijedaka iz sanskrta*, prev. Pero Budmani, *Dubrovnik I*, Dubrovnik, 329–49.
- Будмани ²1867: *Pet pripovijedaka iz sanskrta*, prev. Pero Budmani, Dubrovnik: Martecchini.
- Будмани 1879: Kalidasa, *Sakuntala*, prev. Pero Budmani, *Slovinac 3*, Dubrovnik, 38–39 itd.
- Будмани ²1969: Kalidasa, *Sakuntala*, prev. Pero Budmani, Beograd: Rad.
- Јаук-Пинхак 1968: Milka Jauk-Pinhak, О пријеводима класичне санскртске literature код нас, *Rad JAZU 10*, Zagreb, 620–26.
- Јежић 1987: Mislav Ježić, *Ṛgvedski himni*, Zagreb: Globus.
- Костић 2018: *Мануов закон*, прев. Светислав Костић, Нови Сад: Матица српска.
- Костић 2020а: *Кāмашиāсīпра*, прев. Светислав Костић, Нови Сад: Матица српска.
- Костић 2020б: *Арīхашиасīпра*, прев. Светислав Костић, Нови Сад: Матица српска.
- Костић 2023: *Уīанишиаде*, прев. Светислав Костић, Нови Сад: Матица српска.
- Катичић 1973: Radoslav Katičić, *Stara indijska književnost*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Ласен 1838: Christianus Lassen, *Anthologia Sanscritica*, Bonna: B. Koenig.
- Ласен ²1865: Christianus Lassen, Ioannes Gildemeister, *Anthologia Sanscritica*, Bonna: Ad. Marcus.
- Лигорио 2022: Orsat Ligorio, Pero Budmani, the Indologist, in: *Croatian-Indian Links*, ed. Ivan Andrijianić, Zagreb: Croatian Indian Society, 91–99.
- Лигорио 2023: Орсат Лигорио, Ново издање Маретићевог превода Налопакхјане?, *Lucida intervalla 52/2*, Београд, 5–31.
- Лигорио 2025: Orsat Ligorio, Budmanijevih *Pet pripovijedaka iz sanskrta*, [u štampi].
- Мајрхофер 2002: Manfred Majrhofer, *Sanskritska gramatika sa poredbenim objašnjenjima*, prev. Aleksandar Loma, Sremski Karlovcī – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Маретић 1924: *Песма о краљу Налу*, прев. Томислав Маретић, Београд: Српска књижевна задруга.
- Матешић 1980: *Pañcatantra*, prev. Zdravka Matišić, Zagreb: Naprijed.
- Пешикан и др. ³2013: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правойис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Салопек 1986: Damir Salopek, *Transkripcija i adaptacija grčkih imena*, Zagreb: Latina & Graeca.

Orsat L. Ligorio

TRANSCRIPTION AND ADAPTATION OF PERSONAL NAMES
IN THE FIRST SERBIAN TRANSLATION FROM SANSKRIT

S u m m a r y

The paper examines the transcription and adaptation of personal names in the first Serbian translation from Sanskrit, published by Pero Budmani under the title *Five Sanskrit Tales*. The analysis is conducted in two steps: the first focuses on the transcription of Sanskrit sounds, and the other on the adaptation of Sanskrit forms. The results show that the transcription is overall consistent and uniform, with only occasional errors, mostly of a typographical nature, while the adaptation likewise displays a high degree of consistency, with only a few minor anomalies. A comparison of Budmani's principles with later practices (Maretić, Ježić, Kostić, etc.) reveals both continuity and discontinuity. The discontinuity primarily concerns the transcription of Sanskrit aspirates, palatals, and long vowels, as well as the adaptation of Sanskrit *o*- and *ī*-stems. Budmani's translation is a key starting point for addressing the question of how Sanskrit personal names should be transcribed and adapted within the Serbian normative orthography.

Keywords: transcription, adaptation, names, loanwords, Sanskrit, Serbian, orthography.

УДК 811.163.41'38
811.163.41'36

Оригинални научни рад
Примљено 14. октобра 2025. г.
Прихваћено 16. децембра 2025. г.

ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ*
(Универзитет у Крагујевцу,
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад)**
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4399-7360>

ПАДЕЖИ НЕКОНГРУЕНТНОГ АТРИБУТА У СТЕНОГРАФСКИМ БЕЛЕШКАМА О СЕДНИЦАМА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ ЗА 1898. ГОДИНУ

У раду смо се бавили статусом падежа неконгруентног (предлошко-падежног атрибута) у административно-правном стилу српског језика у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину. Користили смо се синтаксичко-семантичком методом, а примери су ексцерпирани из првог тома Стенографских белешака (укупно шест заседања). Документ је писан стандардним српским језиком вуковског типа, са мало одступања у виду архаизама. Пронађено је доста примера неконгруентног атрибута, чиме испитивани документ не одудара од правних докумената савременог српског језика. Пронађени примери анализирани су у оквиру значења агентивности, пацијентивности (директног и индиректног објекта), спацијалности, темпоралности, адвербијалне квалификативности, каузативности, интенционалности, посесивности, партитивности и квалификативности. Посебно су карактеристични примери беспре-

* jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs; jeca.pavlovic.krusevac88@gmail.com

** Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/ 200198).

Рад представља део мастер рада *Употреба падежа у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину*, одбрањеног под менторством проф. др Срете Танасића, пред комисијом у саставу: проф. др Јордана Марковић, проф. др Надежда Јовић и проф. др Срето Танасић, на Филозофском факултету Универзитета у Нишу 13. јула 2013. године. Рад је био изложен на научном скупу *Контексти одржаном 1. децембра 2024. године* на Филозофском факултету у Новом Саду.

длошког генитива у функцији неконгруентног атрибута, а он се јавља и у оквиру двоструких и троструких генитивних именичких синтагми.

Кључне речи: 19. век, српски језик, административно-правни стил, падежи, неконгруентни атрибут.

1. УВОД

Циљ рада јесте анализа статуса падежа неконгруентног атрибута у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину. Појава неконгруентног атрибута издвојена је као карактеристика административно-правног стила (уп. Манојловић 2013; Омеровић 2011). Милош Ковачевић о неконгруентним атрибутима каже: „Govoriti o nekongruentnim atributima zapravo znači govoriti o onim supstantivnim sintagmama čiji je determinant (= odredbenica, podređeni član) neki prijedložki ili besprijedložki padežni oblik supstantivne reči ili prilog, a determinant (= odrednica, nadređeni član) neka supstantivna riječ (tj. imenica ili imenička zamjenica)“ (Ковачевић 1992: 9).

Стенографске белешке са седница Народне скупштине штампане су у Држаној штампарији 1899. године у два тома. Стенографске белешке садрже различите жанрове административно-правног стила у њиховој усменој и писаној варијанти (Тошовић 2002: 355): расправе са народне скупштине, предлоге закона, молбе, жалбе и различите писмене врсте обраћања Народној скупштини¹. У истраживању смо користили три заседања из прве сесије (прво, друго и треће) и три из друге сесије (двадесет друго, двадесет треће и двадесет и четврто).

Документ припада фази стабилизације српског књижевног језика вуковског типа, у време када се српски језик стабилизовао на морфолошком и синтаксичком нивоу, а богати се на лексичком и развијају се функционални стилови (Грицкат 1994: 5; Ивић 2014: 256). Овај документ био је предмет наших ранијих проучавања како у оквиру мастер рада (Павловић 2013), тако и у оквиру појединачних радова (Павловић 2015; Павловић 2017; Павловић Јовановић 2025).

2. АНАЛИЗА

Класификација примера извршена је према семантичком критеријуму. Подела је урађена на основу значења подређене именице, осим

¹ Ниш је ослобођен 1878. године, а тада је и прва Народна скупштина у ослобођеној Србији одржана у Нишу. Народна скупштина одржана је 1898. године у време друге владавине Александра Обреновића. Скупштина се састала у Нишу у два наврата. Први пут је заседала од 17. јуна до 15. јула 1898. године (сазив за 1897), а други пут од 12. новембра 1898. до 11. јануара 1899 (сазив за 1898) (Марсенић 2010: 30–32; Павловић 2013: 10–12).

у случајевима значења интенционалности и партитивности, када је било важно и значење управне речи. Издвојили смо следеће категорије падежа неконгруентног атрибута: (а) значење агентивности; (б) значење пацијентивности (директног објекта); (в) значење пацијентивности (индиректног објекта); (г) значење спацијалности; (д) значење темпоралности; (ђ) значење адвербијалне квалификативности; (ж) значење каузативности; (и) значење интенционалности; (ј) значење посесивности; (к) значење партитивности; (л) значење квалификативности.

2.1. Значење агентивности

Срећемо примере субјекатског генитива: (...) и **по одобрењу Владе** чућемо (...) (расправа: 376). Преовлађују примери глаголских именица од глагола свршеног вида, што је слично стању у савременом језику (Антонић 2005: 128; Фелешко 1995: 25).

Нађен је пример са дуплом номинализацијом: Чланови комисије, органи полицијских власти и општински часници за **небрижљиво вршење наредба комисије и председника**, казниће се (...) (закон: 268). Има примера где се уз једну девербативну именицу појављују два субјекатска генитива у напоредном саставном односу: (...) да с обзиром на развојно **тумачење Министра Финансија и Државног Савета** (...) (закон: 308).

Конструкција *од стране* + генитив може се, такође, употребити за исказивање агенса уз девербативне именице (Танасић 2009: 160–166). Није честа: (...) што није било довољно **надзора од стране надлежног одбора** (расправа: 385).

Конструкција *од* + генитив се ретко среће: Господо, ја налазим да није неоправдана **та примедба од двојице посланика** (расправа: 389).

2.2. Значење пацијентивности (директног објекта)

Уз девербативне именице запажена је именица у облику генитива без предлога која на синтаксичком плану има функцију неконгруентног атрибута, а на семантичком улогу пацијенса (Даничић 1858: 49; Ковачевић 1992: 22; Пипер и др. 2005: 132–133; Радовановић 1977/2: 135; Танасић 2010: 469–470; Фелешко 1995: 28). Налазимо га у корпусу уз глаголе несвршеног и свршеног вида: (...) онако како је прописано правилима **о грађењу народних школа** (закон: 244). Највећи број пронађених примера у грађи одговара девербативним именицама типа *nomina actionis*.

Поред тога што се јавља уз девербативне именице типа *nomina actionis*, објекатски генитив јавља се и уз именице типа *nomina agentis*: За **управитеље грађанских и девојачких школа**, могу се поставити и професори средњих школа... (закон: 240); **Чуваре државних шума** поставља окружни шумар... (закон: 274).

2.3. Значење пацијентивности (индиректни објект)

Датив се јавља као неконгруентни атрибут уз девербативну именицу. На семантичком плану представља номинализацију индиректног објекта са израженом директивношћу (усмереношћу) (Антонић 2004: 79; Ковачевић 1992: 22–23; Пипер и др. 2005: 182): (...) а биле би на **сметњи обављању и администрацији државних и општинских шума** (...) (закон: 269).

Уз девербативне именице користи се конструкција *са* + инструментал: Сваки сопственик стоке има, у границама овог закона, неограничено **право располагања са својом стоком** (закон: 255).

2.4. Значење спацијалности

Падежне конструкције са статичким значењем служе за изражавање директне и индиректне просторне локализације.

Просторна локализација статичког типа исказана је у примерима:

(а) Директна просторна локализација:

(а1) *код* + генитив: **економиа код управе државне ергеле** (буџет, табела: 184)²;

(а2) *џри* + локатив: **Месна контрола при Главној државној благајни** на основу члана 12 и 20 закона о дневници и подвознини није признала (...) (закон: 308);

(а3) *џо* + локатив: (...) а друго су **мале штедионице по унутрашњости** (расправа: 387);

(а4) *у* + локатив: дневнице и накнаде одсеком за **радове у пољу** (буџет, табела: 148);

(б) Индиректна просторна локализација:

(б1) *исџод* + генитив: На подизање новог солског магацина у **Београду испод града** (буџет, табела: 322).

Просторну локализацију динамичког типа срећемо уз девербативне именице. Она може бити:

(а) Линеарна, односно означава цео ток радње³:

(а1) *на* + локатив: (...) изузетне тарифе за **пренос робе на овој локалној железничкој прузи** (закон: 372);

(а2) *џреко* + генитив: **на пренос међународне поште преко Саве и Дунава** (буџет, табела: 166).

² Овај пример преузет је из предлога буџета и дат је као синтагма у оквиру табеле.

³ Конструкција *на* + акузатив означава директну, а *џреко* + генитив индиректну просторну локализацију.

(б) Пунктуална, односно означава крајњу тачку кретања⁴:

(б1) *у* + акузатив: (...) али није властан воду и рибу спречавати **при повратку у речна корита** (закон: 257);

(б2) *на* + акузатив: Казне (...) ове су: **премештај на друго место** без накнаде селидбених трошкова (закон: 238);

(б3) *ван* + генитив: **Извоз дрва ван земље** (...) слободан је (...) (закон: 285).

2.5. Значење темпоралности

Са значењем директне временске локализације уз девербативне или обичне именице налазе се конструкције *у* + акузатив и *у* + локатив. Потврда нема пуно: **почетак у 5 ¾ по подне** (форма: 654); (...) моли за државну помоћ да му се одреди као **бившем усташком команданту у првом усташком рату** (молба: 1033).

Уз именицу *џирошак* јављају се конструкције *џриликом* + генитив и *џри* + локатив: **Трошкови приликом отварања Ђердапа** (буџет, табела: 224); **Трошкови при крунисању руског цара** (буџет, табела: 224).

Пронашли смо један пример са значењем адлативности: Мата Јовановић, Краљев посланик моли за **осуство до краја ове године** (молба: 968).

Неконгруентни атрибут може означавати и временску екстралокализацију. Такво значење имају конструкције *џре* + генитив и *џо* + локатив: (...) које је поднела у **учитељствовању пре подношења оставке** (молба: 1027); (...) или сачека **рок по истеку ове године** (закон: 356).

2.6. Значење адвербијалне квалификативности

Конструкција *џосредсџвом* + генитив са значењем начина у ужем смислу налази се у једном примеру: Уређење потеса и **груписање имања потеских посредством смештаја** (предлог: 354).

Пронашли смо један пример са значењем средства спроводничког типа: ... као што чл. 7 и 8. говоре о **путовању жељезницом и паробродом** (309).

Са значењем друштва јавља се конструкција *између* + генитив. Не јавља се често: ... Да решава **спорове између наставника и школских одбора** (закон: 242); Трошак око свечаног објављивања да је ступио у живот **трговински уговор између Краљевине Србије и Кнежевине Бугарске** (буџет, табела: 327).

Конструкција *међу* + инструментал користи се уз именице у множини и означава социјативни инструментал (Пипер и др. 2005: 266–267): Да би се једном прекинула та **вечита неслога међу браћом** (...) (предлог: 357).

⁴ Овде конструкције *у* + акузатив и *на* + локатив означавају директну просторну локализацију, а *ван* + генитив индиректну.

2.7. Значење каузативности

Конструкција *око* + генитив налази се уз именице *тiрошак* и *рад*. У генитиву је увек девербативна именица. Најчешће се јавља у предлозима буџета, а ређе и у пројектима закона, предлозима и расправама. Она је на граници значења узрока и циља: Сав **трошак око штампања образаца, упуштава и расписа, као и оних статистичких радова (...)** (закон: 252); На исплату рачуна предузимачу **за радове око унапређења буковачке киселе воде** (буџет, табела: 319); Ја признајем да је доста било тога **проливања крви око кметовских столица** (расправа: 341).

Неколико примера конструкције *односно* + генитив јавља се са значењем повода у расправама (Павловић 2014: 447–449): Господо, потпуно сам задовољан **са објашњењем и разлозима г. известиоца, односно плаћања ове порезе** (расправа: 1013).

У значењу узрока типа критеријум јавља се сложена конструкција *на тiерет* + генитив: сума редовних и **ванредних издатака на терет железничких прихода** (буџет, табела: 148). Са значењем критеријума јавља се и конструкција *ио* + локатив: На дијурине и **таксе лекарске по чл. 17 зак. санитет** (буџет, табела: 319).

2.8. Значење интенционалности

Конструкција *зарад* + генитив среће се једном уз девербативну именицу: (...) размештање истог **за рад тачнијег вршења службе (...)** (спроводно писмо: 329)⁵.

Конструкција *иpошив* + генитив јавља се два пута: Никола Х. Станимировић, шустер из Прокупља, тражи и новчану помоћ те да пронађу **лек против филоксере** (закон: 363); (...) да се донесе закон за образовање **фонда против елементарних непогода (...)** (предлог: 989).

Појмови-предмети, појмови-материје и појмови који означавају просторије и места срећемо као управне делове синтагме, док у подређеним деловима налазимо и појмове који означавају живо и појмове који означавају неживо: Дужности су школске општине: Да подиже, оправља и одржава **зграду за школу, стан за учитеље (...)** (закон: 244); а пандур му само доноси **угљен за лулу...** (расправа: 337).

У појмове који означавају формалне и неформалне друштвене групе и они који означавају институције и установе бројнији су. Нарочито је доста примера везаних за одређена одељења и одсеке у оквиру Владе и Скупштине: (...) одсек за **трасирање и грађење** (буџет, табела: 148); Све ове молбе и жалбе упућују се **одбору за молбе и жалбе** (форма: 968).

Административно-правни, финансијски и њима слични појмови су чести у овом значењу: **Таксе за рибарске карте** и закуп наплаћују (...) (закон:

⁵ У овом примеру задржали смо оригинални правопис.

258). Највише примера је пронађено у предлозима буџета и пројектима закона.

У оквиру микропоља језичких остварења у усменој и писаној форми (Арсенијевић 2003: 125) пронашли смо доста примера: (...) и њихови **искази за шумске кривице** потпуни су доказ (закон: 275); Министар Народне Привреде овлашћује се, да пропише **правилник за извршење овог закона** (закон: 255). Налазимо и апстрактне именице и именице опште семантике: ... да се узајамним договором утврде **начини за једнако и хармонично поступање** у настави и васпитању поверене им омладине (закон: 241).

Типови управних именица уз које може да се јави предлог *на* знатно је сужен. Највише има примера који означавају административно-правне и њима сличне појмове, а поготову има оних који су везани за финансије: Док се привремени **зајам на благајничке записе** за грађење сењске пруге не оствари... (буџет, коментар: 148–149); Јован Ст. Вељковић, ткач из Лесковца, моли да се ослободи **царине на увоз разбоја и других справа** (молба: 1043).

Остала микропоља су мање заступљена. Јављају се именице које означавају појмове-документе и облике усменог изражавања: **ПИТАЊЕ На господина Министра Финансија** (питање: 361).

2.9. Значење посесивности

У Белешкама је посесивни генитив веома заступљен. Понекад се јављају два и више генитива са посесивним значењем, што се уклапа у тежњу за нагомилавањем генитивних конструкција у административном стилу (Радовановић 1990: 28; Радовановић 2007: 78).

Примера праве неутуђиве посесије има мало: (...) на пренос **костију Вука Караџића** ... (спроводно писмо: 329); као и за то изабраних **подесних места на обалама вода** (закон: 280).

Под неутуђивом посесијом⁶ можемо посматрати и однос дела и целине који је друштвено условљен када се говори о институцијама, документима, органима власти или административним јединицама. Уз посесум јавља се обавезни детерминатор у виду редног броја када се говори о ставовима и члановима закона који су у хијерархијском односу: **Други став тач. 3 чл. 7** мења се и гласи (закон: 225); **У члану 35. тач. 1** са својим одељцима укида се и на место ње долази нова (...) (закон: 331).

У односу дела према целини могу бити и насељена места и административне јединице: **Општина лесковачка у срезу посавском округа**

⁶ Неутуђива посесивност представља однос посесора и посесума који се доживљава као сталан и подразумевано непроменљив, „тј. он се по правилу не отуђује, не одваја, не укида, док постоји, иако таква могућност није сасвим искључена“ (Пипер и др. 2005: 682).

подунавског у време српско-турских ратова покупила (...) (предлог: 361). Овај тип примера честа је у предлозима, молбама и жалбама.

Однос институције као посесума и места у коме се налази као посесора припада групи отуђиве посесивности: На плату писара II кл. духовног суда епархије жичке (буџет, табела: 315).

У отуђиву посесивност⁷ спадају и примери где је посесум са обележјем живог, а посесор са обележјем неживог. Уколико се место/институција налазе у некој другој врсти посесивних односа, могу се јавити и дупле, па и тродупле генитивне конструкције: **Особље статистичког одељења** врши послове по наредбама... (закон: 250); ... у недостатку или препреци истога, **кмет другог села исте општине** по избору најстарији (закон: 353)⁸.

Отуђиву посесивност налазимо у примерима правога поседовања⁹: Да се казне од 60–300 динара стругари, фабриканти или **имаоци радионица** (закон: 301).

На граници између отуђиве и неотуђиве посесивности сматраћемо примере у којима је посесор са ознаком живог, а посесум неко психолошко стање: Дакле, отпада **бојазан г. Милована Дамњановића** (расправа: 351).

2.10. Значење партитивности

Примера са беспредлошким генитивом у партитивном значењу срећемо у корпусу. Најчешће се налазе у предлозима закона и другим писаним жанровима, а неколико примера пронађено је у расправама.

Микропоље генитива мере чине они примери у којима је партикуларизатор квантификаторског типа: ... за приватне дугове не може да се прода, кућа са плацем, **пет дана орања земље**... (предлог: 967).

Микропоље генитива дела чине именице које представљају квантификаторске партикуларизаторе који реферишу о неодређеној (приближној) количини: Ко би полагао право својине на **буди који део шуме или земље**... (закон: 269).

У микропоље генитива дела убрајају се и примери са партикуларизаторима који служе за „опредмеђивање“ материје: За **један товар**

⁷ Отуђивом посесивношћу сматра се однос између посесора и посесума који се доживљава „као нешто променљиво, подложно стицању, губљењу, мењању“ (Пипер и др. 2005: 683).

⁸ Ови примери се могу посматрати и као гранични примери између отуђиве и неотуђиве посесивности, пошто одређена функција остаје непромењена, али се могу мењати личности који ту функцију обављају.

⁹ Под „правним поседовањем“ подразумевамо оно што Ђуро Даничић и Томислав Маретић називају „правим имањем“ (уп. Даничић 1858: 11, 147; Маретић 1899: 521), односно случајеве када се пример може трансформисати у реченицу са глаголом *имати* или *поседовати*.

дрва на коњу или магарцу 1 дин. (закон: 297). Именица *йарче* је семантички најнеутралнији партикуларизатор (Ивић 1980: 4): ... иначе морају се настављати **парчад артије** (расправа: 1015).

Посебно се издвајају примери партикуларизатора који реферишу о приближној количини новца: **Потребне суме новаца за набавку и издржавање приплодних грла стоке**, прикупљаће општине прирезом... (закон: 254).

Посебно микропоље представљају примери где је управна именица појам са ознаком живог: Од тих **осам комада свиња** 2 су била болесна ... (расправа: 986).

Конструкцију *између* + генитив у партитивном значењу налазимо у једном примеру: ... да ће полицијска власт изабрати **једно лице између одборника** (закон: 389).

2.11. Квалификативно значење

Обавезни детерминатори из једног скупа појмова издвајају мањи скуп који поседује одређену особину: (...) прописану за административне **чиновнике грађанског реда** ... (закон: 275); (...) одобраваће се само **лицима сиротног стања** ... (закон: 287).

Детерминант може бити и неки од појмова који значи нешто неживо или апстрактна именица: Овде је пала тешка увреда, **увреда највећег калибра** (расправа: 343); ... да он о свом трошку гради, одржава и експлоатише **железницу ужег колосека** (...) (питање: 872).

Конструкцијом *без* + генитив указује се на одсуство карактеристичне појединости (Пипер и др. 2005: 161): (...) а разуме се да се неће узимати људи **без икакве спреме** (расправа: 334); ... али у нашем крају ови контролори обично су људи безкућници, **пијанице без Бога и душе, без куће и кућишта** (расправа: 895).

У Стенографским белешкама у квалификативном значењу употребљава се и конструкција *од* + генитив. Управне именице су најопштије семантике, а у генитиву се налазе особине које су (не)пожељне квалификације за обављање одређене функције: (...) они га, као **људи од угледа и доброг материјалног стања**, могу лако и у другим заводима да добију ... (расправа: 379); (...) у њему је наведено да Министар поставља за монополске контролоре **људе од проблематичне прошлости** ... (расправа: 894).

Основна функција конструкције *са* + инструментал је „да открије карактеристику једног посебног дела дате целине“ (Ивић 1954/2005: 205): **Српски језик са словенским читањем** (закон: 229); Стан мора имати најмање две собе с **кујном и потребним стајама** (...) (закон: 236). У другу групу примера спадају они у којима је детерминат појам са ознаком за живо: **Учитељи грађанских школа с професорским квалификацијама** (...) (закон: 241).

Конструкција *у* + локатив изражава карактеристичну појединост типа „одеће“. У оба примера одећа се јавља у конотативном значењу:

(...) већ хоћемо **једног нашег човека у опанцима** ... (расправа: 892); У Београду марвени лекари имају своје помоћнике а то су прости **сељаци у чакширама и дугачким шубарама** (расправа: 986). Локативном конструкцијом са предлогом у указује се и на карактеристичне појединости типа „узраст“ или „занимање“: списак све живе **мушке и женске деце у седмој години** (закон: 230–231); Катарина Милосављевић, **учитељица, у пензији из Шапца**, моли (...) (молба: 310).

Локатив може да квалификује апстрактну или девербативну именицу: (...) ради саслушања њиховог **мишљења у извесним питањима** (закон: 249). Постоје примери са значењем „мере“: У риболову забрањено је употребљавање пређа, ако им окца немају најмање ону **величину у квадрату** (закон: 258). На значење „мере“ наслања се микропоље „вредности“: (...) увршћен у број 207 исте тарифе и по приближној вредности утврђена за њ **царина у 125 динара** за 100 килограма (предлог: 374); (...) налази неисцрпно **благо у државној шуми и разним рудама** ... (питање: 1042).

Конструкција *о* + локатив у значењу карактеристичне појединости типа материјални садржај је најбројнија конструкција за исказивање карактеристичне појединости у Стенографским белешкама. Карактеристична је за писане поджанрове, а мање је има у расправама: **ПРЕДЛОГ ЗАКОНА о накнадним кредитима** у буџету државних расхода за буџетску 1896. годину (закон: 214); да судови општински могу тврдити **уговоре о њиховој размени** ... (предлог: 1041). Поједине именице данас су неуобичајене са овом рекцијом: Кад пређемо на **претрес о појединостима** (...) (расправа: 334); (...) осетила јако **велика потреба о унапређењу привреде и радности у Србији** ... (предлог: 354); Финансијски одбор усвајајући предње **разлоге повереника господ. Министра војног, о установљењу војног приреза за куповање коморе** (...) (расправа: 990, курзив у оригиналу); (...) да се ова молба **посланика г. Аритона Јанковића, о постављању лекара** за срез масучки ... (извештај: 992).

Конструкцијом *из* + генитив упућује се на порекло: ... који су положили професорски **испит из педагошко-философске групе предмета** (закон: 241); Пре су у овом одбору била **лица из просветне стурке** ... (расправа: 248).

Конструкција *према* + датив налази се уз именице које означавају однос: **непослушност према наредбама претпостављених власти** (закон: 238); Ти људи који се буду отпуштали и смењивали ма из буди каквих узрока, могу добити **друкчије расположење према своме Господару** него што би требало (394).

3. ЗАКЉУЧАК

У раду смо се бавили статусом падежа неконгруентног атрибута у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину. Примери су анализирани у оквиру значења агентивности, пацијентивности (директног и индиректног објекта), спацијалности, темпоралности, адвербијалне квалификативности, каузативности, интенционалности, посесивности, партитивности и квали-

фикативности. Неконгруентни атрибут се у Стенографским белешкама појављује у категоријама као и у савременом правном језику. Проналазе се и двоструке и троструке генитивне конструкције. Неконгруентни атрибут се налази у синтагмама чији је носилац девербативна именица, чиме се показује висок степен номинализованости језика документа, у чему се уклапа и у савремени административно-правни стил. Чест је неконгруентни атрибут и уз именице које означавају правне акте и документе. Пронађено је мање примера који припадају слоју архаизама. Истраживање је показало да је српски правни језик с краја 19. века у вези са статусом неконгруентног атрибута већ потпуно формиран и да показује неке специфичности за ову категорију у административно-правном стилу. То се пре свега односи на категорије интенционалности, посесивности и партитивности.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2004: Ивана Антонић, Синтакса и семантика датива, *Јужнословенски филолог* LX, Београд, 67–98.
- Антонић 2005: Ивана Антонић, Субјекатски генитив у стандарном српском језику, *Јужнословенски филолог* LXI, Београд, 125–143.
- Арсенијевић 2003а: Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику I, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1, Нови Сад, 101–261.
- Арсенијевић 2003б: Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику II, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVI/2, Нови Сад, 51–216.
- Грицкат 1994: Ирена Грицкат, Из историје стабилизације књижевног језика код Срба после Вукове и Даничићеве победе, *Јужнословенски филолог* L, Београд, 5–31.
- Даничић 1858: Ђура Даничић, *Србска синтакса*, Београд.
- Ковачевић 1992: Miloš Kovačević, *Kroz sintagme i rečenice*, Сарајево: Svijetlost.
- Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Београд: Јасен.
- Ивић 1980: Милка Ивић, О партикуларизаторима, *Јужнословенски филолог* XXXVI, Београд, 1–12.
- Ивић 1954/2005: Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструменџала и његов развој* (синтаксичко-семантичка студија), Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 1954; Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, 2005.

- Ивић ²2014: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, прир. Александар Младеновић, Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Манојловић 2013: Нина Манојловић, Беспредлошке и предлошко-падежне именичке синтагме у законодавно-правном функционалном стилу на примеру Статута Универзитета у Крагујевцу, *Радови Филозофског факултета* 1, Пале, 235–246.
- Марсенић 2010: Милош Марсенић, *Полијички животи у Нишу у време владавине Обреновића (1878–1903)*, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Омеровић 2011: Merima Omerović, *Nekongruentni atribut u naučnom i administrativnom stilu bosanskoga jezika*, Sarajevo: Slavistički komitet.
- Павловић 2013: Јелена Павловић, *Употреба падежа у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину*, необјављени мастер рад, Ниш: Филозофски факултет, доступно на: < https://www.academia.edu/41435422/%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B0_%D1%83_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BC_%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%88%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%BE_%D1%81%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A1%D0%BA%D1%83%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0_1898_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%83>.
- Павловић 2014: Јелена Павловић, Падежне конструкције са значењем повода у Стенографским белешкама са седница Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину, *Радови Филозофског факултета* 16/1, Пале, 445–454.
- Павловић 2015: Јелена Павловић, Типови преношења туђег говора и њима сродне конструкције у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине за 1898. годину, *Радови Филозофског факултета* 17/1, Пале, 447–472.
- Павловић 2017: Јелена Павловић, Утицај функционалностилске и жанровске диференцијације на употребу падежа у Стенографским белешкама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину, *Slavica Wratislaviensia* CLXV, Вроцлав, 305–314.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Инсти-

тут за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.

Радовановић 1977а: Milorad Radovanović, *Imenica u funkciji kondenzatora I*, *Зборник за филологију и лингвистику XX/1*, Нови Сад, 63–144.

Радовановић 1977б: Milorad Radovanović, *Imenica u funkciji kondenzatora II*, *Зборник за филологију и лингвистику XXV/2*, Нови Сад, 81–160.

Радовановић 1990: Milorad Radovanović, *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Радовановић 2007: Милорад Радовановић, *Стири и нови сјиси: огледи о језику и уму*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Танасић 2009: Срето Танасић, *Синтаксичке шеме*, Београд: Београдска књига.

Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални сјилови*, Београд: Београдска књига.

Фелешко 1995: Казимјеж Фелешко, *Значење и синтакса српскохрватског генитива*, Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Орфелин – Матица српска.

ИЗВОР

Белешке 1898: *Сѣнографске белешке о седницама Народне Скупшћине Краљевине Србије за 1898. годину*, Београд: Државна штампарија.

Jelena M. Pavlović Jovanović

GRAMMATICAL CASES OF THE NON-CONGRUENT ATTRIBUTE
IN THE STENOGRAPHIC RECORDS OF THE 1898 SESSIONS
OF THE NATIONAL ASSEMBLY OF THE KINGDOM OF SERBIA

S u m m a r y

This paper examines the status of case forms of the non-congruent (prepositional-case) attribute in the administrative-legal style of the Serbian language, based on *Stenographic Notes from the Sessions of the National Assembly of the Kingdom of Serbia for the Year 1898*. The syntactic-semantic method was applied, and examples were excerpted from the first volume of the Notes (covering a total of six sessions). The document is written in the standard Serbian language of the Vuk Karadžić type, with minor deviations in the form of archaisms. A significant number of non-congruent attributes were identified, indicating that the examined document does not deviate from the legal-administrative documents of contemporary Serbian. The analyzed examples reflect various semantic relations, including agentivity, patientivity (of both direct and indirect objects), spatiality, temporality, adverbial qualificativity, causativity, intentionality, possessiveness, partitivity, and qualificativity. Particularly notable are examples of prepositionless genitive used as a non-congruent attribute, which also appears within double and triple genitive noun phrases.

Keywords: 19th century, Serbian language, administrative-legal style, cases, non-congruent attribute.

Прегледни рад
Примљено 29. новембра 2025. г.
Прихваћено 16. децембра 2025. г.

МАРИНА ЛЈ. СПАСОЈЕВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9745-7928>

НАД СТРАНИЦАМА XXII КЊИГЕ РЕЧНИКА САНУ

У прилогу се разматра садржај XXII књиге Речника САНУ, састав, полисемантичност и раслојеност лексике обухваћене овим томом. Указује се на богаћење грађе за израду овог речника новим изворима и њихов значај за што актуелније представљање лексике српског језика имајући у виду све типове њене раслојености.

Кључне речи: речник, Речник САНУ, лексички фонд, одредница, лексикографска обрада, грађа за Речник.

1. Уводне напомене

1.1. Капитално дело српске науке о језику и дугорочни пројекат српске описне лексикографије *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности, познат и као Речник САНУ или Академијин речник, који се израђује у Институту за српски језик САНУ, наставља своју динамику израде објављивањем XXII књиге 2023. године. Засигурно је да се овом књигом – која почиње презименом **По́купић** и завршава се именицом **послужитељство** и **послужителство** – налазимо на почетку друге половине речничког низа, пошто се процењује да ће Речник имати преко 500.000 речи, с обзиром на чињеницу да је десна страна временске осе отворена и да се грађа периодично, али континуирано обогаћује лексиком

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је финансирано Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

из нових извора. Осим I (694 стр.), III (794 стр.), IV, VI и VII тома (798 стр.), сви остали томови броје по 800 страна густо сложеног ситног двостубачног текста. Број речи у њима варира, што зависи од полисемантичности појединих речи, од разгранатости представљања њихових значења и значењских нијанси итд. (уп. Миланов 2021: 50–54).¹ Нови том, XXII по реду, доноси 9.082 речи, према бројању др Бојане Томић (уп. Јошић 2025: 235), а до сада је у Речнику САНУ обрађено преко 258.000 речи, што указује на то да се може очекивати да српски тезаурус има близу 40 томова.

1.2. Историјат, концепција и методологија израде Речника САНУ, његова улога у развоју теоријске лексикографије, као и конституисање Београдске лексикографске школе, били су предмет истраживања бројних лингвиста, нарочито лексикографа који су на њему радили и усавршавали његов метајезик, односно апстраховали металексикографске постулате из овог лексикографског остварења развијаног у својеврсном лингвистичком центру (уп. Белић 1959; Грицкат 1996; Пешикан 1970; Фекете 1993; Радовић Тешић 2009; Ристић 2006; 2007; 2014; 2021; Ивановић 2013; 2014; Јошић 2024).² Од знамените Нова-

¹ Према Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2018: 3, дистрибуција речи по томовима износи: I (*А – Богољуб*) 16.212, II (*богољуб – Вражогрнци*) 15.344, III (*вразнуџи – гушчурина*) 14.985, IV (*Д – дугуља*) 13.973, V (*дугуљан – закључиџи*) 14.174, VI (*закључница – земљен*) 10.751, VII (*земљенасџ – инџонирање*) 11.796, VIII (*инџонираџи – јурве*) 11.824, IX (*јургеџ – колиџва*) 14.960, X (*колиџи – кукуџица*) 15.524, XI (*кукуџка – маква*) 14.460, XII (*маквен – мозурица*) 13.698, XIII (*моџре – наклаџуша*) 10.087, XIV (*накласаџи – недоџруо*) 8.565, XV (*недоџуџав – нокавац*) 9.499, XVI (*нокаџ – одврзџаџи*) 7.968, XVII (*одвркао – Оџово*) 8.056, XVIII (*оџовргавање – оџариџи*) 8.500, XIX (*оџаџ – џеџогласник*) 11.511, XX (*џеџогодан – џогдегод*) 9.370, и према рачунању Н. Миланов 2021: 21 за XXI (*џогдекад(а) – џокуџиџи*) 7.422.

² Литература о Речнику САНУ и његовој улози у различитим сферама науке о језику, али и у српској култури, такође је и написи о појави његових појединачних томова (као нпр. Пешикан 1973–1974; 1978; Фекете 1997 и др., у новије време традиционално и у публикацији *Трибина Библиоџеке САНУ*, нпр. М. Тешића, М. Дешића, С. Ристић, Р. Стијовић, Р. Драгићевић, Г. Петровића и др., са представљања у Академији), изискују, по свој прилици, засебну библиографију. Скренуџемо пажњу на још неке радове у којима се изнесе и бројне занимљивости везане за овај тезаурус, као што су његови физички параметри (Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2008), поређење са другим српским дескриптивним речницима и са (временском) израдом речника тог обима и у свету (Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2018) итд. Незаобилазно је поменути да је и наша прва лексикологија, *Полисемија и организација лексичког сисџема у срџскоме језику*, управо настала као резултат рада њеног аутора на овом речнику (Гортан Премк 1997). Значајна је и колективна монографија *Савремена срџска лексикографија у џеорији и џраки* (Драгићевић 2014), у којој су сабрани текстови наших истакнутих лексикографа о различитим аспектима речничке обраде: од грађе (В. Павковић) и успостављања одреднице (М. Николић), преко представљања граматике (А. Марковић), стилске ра-

ковићеве посланице „Српска краљевска академија и неговање језика српског“ (Новаковић 1888), преко формирања Лексикографског одсека 1893. године, са задатком да се у њему организује рад на прикупљању грађе и отпочне израда Речника (Новаковић 1893), те „Позива за купљење речи у народу“ 1899. године, разрађиване су концепција и методологија и, практично, представљене кроз три огледне свеске 1913, 1944. и 1953. године и у *Ујујисџивима за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, безмало седам деценија до изласка прве књиге Речника САНУ 1959. под Белићевим уредништвом (уп. Белић 199; Јошић 2024; сажето историјат и одлике Ивановић 2018).

1.3. Међутим, I томом Речника САНУ не фиксирају се лексикографски поступци и методологија, већ се они развијају, мењају, усавршавају у сагласју са развојем науке о језику, посебно лексикологије, а та веза Речника САНУ и бројних лингвистичких дисциплина је двосмерна, међузависна. Нема напретка лексикографије без укључивања нових знања из граматике, лексикологије итд., нити могућности за систематско проучавање језичких појава на свим нивоима без коришћења речничких података. Бројни докторати, нарочито сарадника на изради Речника САНУ, засновани су на грађи из овог тезауруса и дали су, с једне стране, повратне информације о квалитету, оправданости методологије и одговарајућем нивоу метајезика и, с друге стране, препоруке за усавршавање и унификацију лексикографских поступака (уп. Драгићевић 2025³).

слојености (С. Ристић) и метајезичких константи (Н. Ивановић), семантике (Д. Гортан Премк, М. Радовић Тешић), обраде фразеологије (М. Дешић) и других питања, све од могућности примене дигиталних технологија (Н. Ивановић) и будућности српске описне лексикографије (Р. Драгићевић).

³ Зборник *Будућности српске описне лексикографије* садржи прилоге произашле из докторских истраживања бројних кандидата проф. др Рајне Драгићевић, а настао је као омаж проф. др Даринки Гортан Премк, једном од наших највећих лексиколога и лексикографа. Сви радови имају исту структуру: представљање проблема, опис поступка у српској лексикографији, поређење са обрадом дате појаве у речницима других језика (руским, енглеским, немачким итд.) и давање препорука за побољшање лексикографске праксе како у постојећим речницима у изради, тако и у будућим речницима различитог типа. Овом приликом, издвојићемо прилоге сарадника са Одсека за израду Речник САНУ: М. Јакић Шимшић (обрада антонима), А. Миленковић (обрада емоционалних глагола), В. Миљковић (обрада глаголских префикса), М. Стојановић (обрада глагола са више префикса), Б. Тодић Санковић (обрада партикуларизатора садрживача), Н. Миланов (обрада вишезначних лексема), Ј. Јовановић (обрада пејоратива којима се именује човек), Д. Цвијовић (обрада збирних именица), С. Новокмет (обрада назива животиња), Д. Радоњић (обрада кулинарске лексике), Р. Левушкина (обрада лексеме *крсти*), И. Маринковић Мандић (обрада застареле лексике) и М. Ђукић (обрада застарелих фразеологизама).

2. Речник САНУ и речничка типологија

2.1. У типологији речника⁴ Речник САНУ се, према различитим параметрима, сврстава у различите групе, а типолошка одређења често немају чврсте границе, него укључују и обележја из друге, обично блиске типолошке групе. У првом реду, Речник САНУ је филолошки, језички, лингвистички речник, у коме се реч идентификује и описује као део лексичког система (Гортан Премк 2017: 291–292). Неретко, по богатству информација које даје, где је то неопходно, могу се препознати у њему и назнаке ка енциклопедијском представљању појмова (нпр. у дефинисању неких појмова из области митологије, религије и сл.), што само доприноси његовој вредности. Према обиму, Речник САНУ спада у речнике академијског типа (великог обима), који, по правилу, броје неколико десетина томова и чији период израде траје више деценија, неретко читав век (уп. Вуловић–Ћинђић–Радоњић 2018: 3). Речник САНУ спада у синхронијске речнике, али како обухвата континуитет од преко два века српског књижевног језика, има и елементе развојног, историјског у себи. Сваки његов том доноси лексику од времена заметка модерног књижевног језика и лексику и семантику која репрезентује тренутак у коме одређени том излази – сваки том је спој, амалгам аутентичног Вуковог и вуковског књижевног језика и аутентичног језика актуелних говорника српског језика. Према броју језика који обрађује, Речник САНУ спада у једнојезичне, а према степену обухваћености језичке грађе у опште дескриптивне речнике, и то тезаурусног типа. Као тезаурус, тежи да донесе све лексичке и семантичке реализације једног језика, што ипак није могуће, јер нове речи настају свакодневно, а неке речи нестају пре него што оставе трага у неком писаном (или аудио) извору. И поред тога, Речник САНУ представља најпотпунији попис и тумачење српског језичког блага. Наиме, Речник САНУ обухвата како грађу из савременог књижевног, стандардног језика, тако и лексику из народних говора, специјалних идиома (професионалних, аргоа, жарго-

⁴ О немогућности раздвајања и испреплетаности термина *типологија* и *класификација речника*, као и о досадашњим типологијама и класификацијама речника у теоријској лексикографији, поред код нас познатих Згустиних (1991) и Шипкиних (1998; 2006) класификација, в. Оташевић 2014. Груписање великог броја постојећих речника по одређеним типовима, на основу јасно постављених лингвистичких и ванлингвистичких критеријума, омогућује поређење и изучавање истог типа речника, оцењивање лексикографских метода и поступака у обради грађе и избор најподеснијег модела представљања лексике у одређеном типу речника, што води уједначавању и усавршавању метода израде речника и лексикографског метајезика. О типологији речника српског језика на основу лингвистичких и ванлингвистичких параметара уп. Оташевић 2015; 2016; Гортан Премк 2017: 291–294.

на итд.), лексику из старијих типова књижевног језика која се задржала у савременом језику обично са стилском или термилошком функцијом итд., дакле, обухвата општеупотребну и специјалну лексику⁵.

2.2. Лева страна микроструктуре речничког чланка у Речнику САНУ, тј. одредница, као и заглавље речничког чланка (акцентована лема, са свим акценатско-морфолошким алтернацијама,⁶ граматички квалификатори и информације, квалификатори нормативно-стилске вредности, етимолошке информације), глосе и метајезик дефиниције устројени су тако да је речник нормативни (укључујући и правописни аспект, дакле, ортоепско-ортографски), иако третира и грађу са периферије лексичког система, како територијалне, хронолошке, тако и социјалне (уп. Ристић 2006; Марковић 2014). Информације о узусу садржане су у егземплификацији, тј. у потврдама у виду реченичних, ређе синтагматских примера из штампаних извора и/или збирки речи из народних говора. Високу информативност и широку примену обезбеђује исцрпност речничког чланка, који поред граматичких, нормативних и стилских информација, нуди веома прецизне семантичке описе, изделене на подзначања и значењске нијансе раздвојене тачком и запетом, што је све документовано примерима, датим хронолошким редом и уз поштовање принципа покривености целокупне српске језичке територије. Скупом методолошких и метајезичких поступака и постулата изнетих у „Уводу“ прве књиге Речника САНУ (Белић 1959) и *Ујујисџиви ма за израду Речника*, као и каснијим допунама *Ујујисџава*, обезбеђује се систематско представљање лексике српског језика у њеној укупности од Вукове реформе до данас.

2.3. По својој концепцији, Речник САНУ није етимолошки, за разлику од Рјечника ЈАЗУ, који је, као историјски, тежио тумачењу постања свих речи, али често непоуздано и мањкаво. Међутим, како се у Речнику САНУ обрађује лексика страног порекла (туђице, позајмљенице, преведенице и семантичке позајмљенице), у њему се углавном наводи код основних речи порекло и етимон, као допунска информација, како би се стекао увид у тај аспект састава српског лексичког фонда. То, наравно, може узроковати некада непрецизности и омашке (уп. Вла-

⁵ О раслојености лексичког фонда и лексичкој маркираности в. Ристић 2006; 2014; Ивановић 2014.

⁶ Уп. нпр. **пџп**¹, пџпа м (вок. пџпе; мн. пџпови, некњ. попи; ген. пџпџва) (према грч. *παράς*) **1.** цркв. *свџшовни, мирски свџшџеник...*; **пџп**², пџпа м (мн. пџпови) покр. **1.** *џшљак који се џоследњи убаци кроз кайџију у дечјој огри џшљака...*; **пџп**³, пџпа м (енгл. *pop*) *савремена забавна џџуларна музика...*; **пџп**⁴ прид. *непром. као џрви, аџрибуџиски део именичких синџагми или џолусложеница у значењу: који се односи на савремену забавну музичку, џџуларан, модеран:* ~ музика, ~ мелодија, поп-рок и сл.

јић-Поповић 2016: 98–101), те овај део изискује ангажовање консултаната за стране етимологије, како је одувек чињено (нпр. за турски језик, али и за друге језике).

2.4. Речник САНУ као тезаурусни речник садржи у себи грађу за многе специјалне, изведене, секундарне, односно речнике ужег типа: лингвистичке (речнике синонима, хомонима, семантичко-деривационе, фразеолошке, паремиолошке, нормативне, морфолошке, речнике семантичко-деривационих гнезда итд.), школске, тематске, терминолошке, жаргона итд. Лексика из народних говора – и она посведочена у досадашњим томовима и она која чека странице будућих – често превазилази знања и сећања савремених генерација: не само да излази из активног лексичког фонда, већ нестаје и из пасивног. Покрајински маркирана лексика неретко није само слика материјалне и духовне културе која ишчезава и чији ентитети постају музејски експонати, она је сведок српског бивствовања и српског језика у крајевима у којима Срба данас више нема. Збирке речи за овај речник прикупљају се од краја 19. века, према „Позиву и упутству за купљење речи по народу“ (1899), које је разрадио С. Новаковић у свом „Предлогу Српској краљевској академији да се отпочне купљење грађе за академијски Српски Речник“ (1893) (уп. Јошић 2024: 43–47), и зато је то јединствена картотека српске језичке баштине. Од тих збирки речи могао би се сачинити веома поуздан речник српских народних говора.

3. О XXII књизи Речника САНУ

3.1. Према зонама полисемије, у XXII књизи издвајају се 52 лексеме које карактерише висок степен полисемије (уп. Миланов 2021: 55). Зони граничне полисемије (од 15 до 20 значења) припада највише – 35 лексема (15 = 8, 16 = 8, 17 = 7, 18 = 7, 19 = 2, 20 = 3). У зони централне полисемије (од 21 до 40) налази се 14 лексема (21 = 1, 22 = 5, 24 = 2, и по једна лексема са 26, 27, 29, 32, 33, 37 значења). У зони изразите полисемије (најмање 41 семантичка реализација) налазе се само три лексеме са 46, 48 и 58 значења. Те речи својим примарним значењима припадају општем лексичком фонду, док секундарне семантичке реализације могу бити често покрајински маркиране, ређе хронолошки (заст.) или терминолошки (бот., зоол., грађ. итд.).

3.1.1. Највећу полисемију показују глаголи. У зони граничне полисемије има 7 глагола са 15 значења (**пољубити** (12 + 1)⁷, **помогати** (3 + 4), **помладити**; **породити**; **посвѣтити**¹ (4 + 1); **посести** ијек. **посје-**

⁷ Први број у загради односи се на број израза (терминолошких синтагми, фразеолошких спојева итд.), а други, ако га има, на пословице у оквиру речничког чланка.

сти (2); **послуживати**), 5 глагола са 16 значења (**пόμεрити**¹ ијек. **пòмјерити**⁸ (4); **помрчати** (2); **пòплавити**; **пòпузнути** (5); **пòпунити**), 4 глагола са 17 значења (**помòћи** и **пòмоћи** (3); **помрáчити** (3); **пòнудити** (6); **пòринутити**), 6 глагола са 18 значења (**помáмити** (1); **понављати**; **порáзити** (1); **порáсти** и **пòрáсти** (6); **порèметити** (2), **пòрушити**¹), 1 глагол са 19 значења (**пòправљати**) и 3 глагола са 20 значења (**пòлетети** ијек. **пòлетјети** (6), **пòлити**² (3), **помàкнути** = **помàћи** и **пòмаћи** (3)). У зони централне полисемије свих 14 забележених лексема су глаголи, и то 1 глагол са 21 значењем (**пòнòвити** (1)); 5 глагола са 22 значења (**помèсти** и **пòмèсти** 'завести, залудити, омести'⁹ (4 + 1); **пòмицати** (3); **помóтити**; **пòпити**¹ (24 + 6); **попуштати** (2)), 2 глагола са 24 значења (**полèћи** и **пòлећи** (полèгнути) (2); **помèтати**¹ 'ометати, збуњивати итд.' (3)), по један глагол са 26 значења (**полòжити**¹ (5)), са 27 (**пòпèти** (4)), са 29 (**пòправити**), са 32 (**пòлазити**), са 33 (**пòпасти**¹ (3)) и са 37 значења (**полáгати**¹ (14)). Зони изразите полисемије припадају два глагола – **попустити** (7) са 48 значења и најполисемантичнија реч у овом тому – глагол **пòнèти** ијек. **пòнијети** са 58 значења и 3 израза.

3.1.2. Изразиту полисемију показује 9 именица у овом тому. У граничној зони налази се 8 именица, и то 1 именица са 15 значења (**помàгáч**), 3 именице са 16 значења (**пољàна** (4); **пòмама** (1), **пòпрáвка**), 3 именице са 17 значења (**пòла**¹ (3); **пòлог**¹ (1); **пòрод** (1)) и једна са 18 значења (**пòплава** (2)), а најполисемантичнија именица је **пòље** са 46 значења (20 + 1). У именице које имају већи број семантичких реализација спадају још **половìна** и **полòвина** и **пòлутка** са по 14 значења, **пòплет** са 13 (3), **пòрука** са 12 (4 + 2), **пòсао** са 12 (32 + 3), **пòродица** са (11), **пòсвета** са 11 (3) итд.

3.1.3. Једини придев који спада у високополисемантичне речи је **пòмáман** (1) са 19 значења. Нешто мање значења – 13 – има придев **пòследњий** ијек. **пòслèдњий**, -ã, -è (2), **пòпречан**, -чна, -чно 10 значења, **пòмичан**, -чна, -чно 9 итд. Од прилога, са 12 значења издваја се **пòпрèко** ијек. **пòпријèко** (2¹⁰).

3.2. Када је реч о заступљености појединачних врста речи, највећи удео у XXII књизи имају именице са 56%, потом глаголи са 25%, придеви са 12%, прилози са 6%, док остале врсте речи заузимају свега 1% од укупно обрађених лексема.

⁸ Секундарно имперфективизовани глагол **помèрати** има 12 значења.

⁹ Глагол **помèсти** и **пòмèсти** 'метлом уклонити, одстранити; засути, затрти итд.' има 13 значења.

¹⁰ То су изрази **гледати (мерити) (некога) ~ односити се неїријателски, неїријелєиво, пòдозриво; уздуж и ~ (~ и уздуж) 1) у свим їравцима, свуда, на свим месїицима; 2) с много дешања, нашироко, исирїно, ойширно.**

3.2.1. Обрађено је шест неодређених заменица – четири именичке (**пòнеко**, -ог(а), **пòнетко**,¹¹ -етког(а), **пòнешто**, **пòнештогод** /покр./) и две придевске **пòнекѝ**, -ā, -ō, **пòнекојѝ**, -ā, -ē¹². Бројева нема у овој књизи. Овај том доноси 21 предлог, и то: **поред** (пòред), **после** ијек. **послије** (пòслѝ ијек. пòслије), **пониже** (пòниже), **попре** ијек. **поприје** (пòпрѝ ијек. пòприје), **попреко** ијек. **попријеко** (пòпрѝко ијек. пòпријеко), **попречке** (пòпречкѝ и попрѝчкѝ), **попут** (пòпұт (пòпұт)) и мање заступљен **попута** (пòпұта), **порад** (пòрāд и пòрад) и чешће **поради** (пòрāди и пòради)¹³, **помоћу** (пòмоћу), **понад** (пòнад), те покрајински маркиране предлоге: **понавише** (пòнавишѝ), **пораз** (пòраз) 'поради', као и територијално и хронолошки маркиране са заст. и покр.: **пòлаг**¹, **пòлак**³, **пòле**, **полег** (пòлег) (с ген.) у значењима 'поред; у складу с нечим; на основу нечег; ради; с обзиром на нешто', **помеђ** и **помеђу** (пòмеђу), те са фонетизмом из старијих типова књижевног језика **пόμεжду**. У везничкој служби под прилогом *йойре* налазимо израз **попре него (но) (што) йре него**, а као друго значења прилога *йосле* наводе се спојеве **после него**, **после како**, чија је употреба застарела, а срећу се у *временским реченицама*: *йосле*, *како*, *када*. У XXII књизи проналазимо следећих девет речци, а све су стилски маркиране квалификаторима временске и територијалне ограничености употребе: **пόμεђу̀тѝм** заст. *међу̀тѝм*, *йак*, **пòнāјпаче** покр. *йре свега*, *йрвенсѝвено*, **пòнāјсколи** заст. и покр. *нарочѝйо*, *особѝйо*, *йрвенсѝвено*, **пòне**² заст. **а**. *макар*, *бар*, **б**. *сѝюга*, *дакле*, *йре свега*, *йрвенсѝвено*, **пòнечем** покр. (исп. *почем*) *изражѝвā йреѝйосѝавку*, *којѝм случāјем*, *можда*, **пòправ** заст. *заисѝа*, *доисѝа*, *уйраво*, **йдр**² покр. *једино*, *само*, *изузев*, *осим*, **пòса** покр. *дакле*, *оѝуд*, **пòсан** покр. *заисѝа*, *сѝварно*. Забележена су три покрајински маркирана узвика: **понасе** за *исказивање команде*: *одсѝуѝи*, **пòс**

¹¹ Ова је заменица, без навођења икаквих квалификатора, упућена на *йонеко*, а илустрована је свега двама примерима – једним Сарајлијиним (Аколи бы му [Шћепану] *йонейко* кад' и рекао, како нѝга незнаваше Принцип Долгоруковъ прѝедъ, одговорио бы имъ, да Принцип не може знати све Царске стварѝи тайне (Сар. 7, 106)) и једним Титовим (Много се пута пита *йонейко* од нас: па зашто лондонска избјегличка влада помаже Дражу Михаиловића? (Тито, Р. МС)).

¹² Такође, без икаквог квалификатора, упућена је на *йонекѝ*, са два примерима (Пада [кап] и узалуд чека | да још *йонекѝја* паде (Милич. 2, 66). Почињу се јављати и бројни Сабати, Мердохајани, Арони и други, који ће тамо дејствовати у условима дубровачке стварности оних деценија и носити особине *йонекѝје* дубровачког поднебља (Пантић М. 1, 300)).

¹³ Код обе варијанте регистрован је израз **порад** односно **поради себе** (обично уз глаголе кретања: „ићи“, „изаћи“, „излазити“, „поћи“, „полазити“ и сл.) нар. разг. *да би се обавила физиолошка нужда* (Старији ... је устао и пошао према шаши, *йоради себе*, сигурно (Селим. 3, 14)).

и **пђсе** (обично поновљено више пута) за *дозивање, вабљење јагњади, јаради, шелади на њодој*, као и прилог **пђља**³ у служби узвика покр. *најоље, ван*. У служби узвика такође се употребљавају и прилози **пђлудесно** односно **пђлулѐво** ијек. **пђлулијево**, у чијим се полисемантичким структурама као друга реализација, са термилошким квалификатором вој., наводи *команда којом се наређује војницима да се целим шелом окрену за њоловину удесно, односно улево* (На команду: „Полудес-но“ или „Полуле-во“, војник се окрене у означену страну само за половину окретања на десно или на лево (Мин. в. 5, 21)). Такође, и именица *њомоћ* у свом другом значењу има службу узвика (с предл. „у“ или без предл.) *узвик којим се ѡражи, дозива њомоћ (1): њомагај, авај* (Моје груди помоћ ишту ... | *Помоћ, њомоћ!* црногорско! (Јакш. Ђ. 1, 74)). Идем нема и слепа као утвара; па ми по некад дође да вичем па да се све проломи: *у њомоћ, у њомоћ, у њомоћ!* (Вас. Д. 3, 25)).

3.3. Међу речима сабраним у XXII књизи, поред не баш бројних неизведених, немотивисаних речи као **пђл**¹ **1. скуј физиолошко-анањомских каракѡтерисѡика њо којима се разликују мушкарци и жене...**, **пђл**² **1. крајња ѡачка замишљене роѡационе осовине око које се окреће небеско шело; крајња ѡачка, обласѡи уоѡиѡе...**, доминирају оне са префиксом *њо-*, чија спојивост и доприноси томе да речи на слово *њ* запремају до сада већ готово четири тома (нпр., именице **пђмѡћ**, **пђноћ**, **пђруб**, **пђслуга**, **пђмајка**, **пђмати**, -терѐ, **пђочим**, **пђсестр(им)а** итд., глаголи: **покупѡвати**, **покусати**, **пђкуцнути**, **пђлећи** итд., и горенаведене заменице и предлози такође су са овим префиксом, уп. 3.2.1).

3.3.1. У овом тому заступљен је велики број глагола са више префикса, у којима је *њо-* други додати префикс у низу: *њо-на-* (**понабрати**, **понадигнути** = **понадићи**, **понаименовати**, **понарасти**, **понашалити се** итд.), *њо-о-* (**погладнети** ијек. **погладњети**, **погледети** ијек. **погледети**, **поосушити** итд.), *њо-об-* (**пообјачати** итд.), *њо-од-* (**поодјачати**, **поодјутрити**, **поодљутити**, **поодрасти** итд.), *њо-њо-* (**попобадати**, **попободловати**, **попѡмислити**, **попосвѡрати** итд.), *њо-њре-* (**попрѐвртати**, **попрѐкинути**, **попрѐметати** итд.), *њо-њри-* (**поприбљжити се**, **попривѐзати**, **попридићи** = **попридигнути** итд.), *њо-њро-* (**попрѡбѐседити** ијек. **попрѡбѐседити**, **попрѡмислити (се)**), *њо-раз-* (**поразбацѡвати**, **поразмакнути** = **поразмаћи** итд.), *њо-с(а)-* (**посаслушати**, **посашѡвати** итд.) (детаљније Стојановић 2023).

3.3.2. Уочљив је велики број придева и прилога са префиксом *њо-* за ублажавање придевског и прилошког значења са позитивом и компаративом **пђнизак**, -иска, -иско, **пђнижѡ**, -а, -ѐ, **пђситан**, -тна, -тно односно **пђниско**, **пђниже**, **пђситно** (више нпр. у Стијовић 1983:

109–111, 112–113), али и прилога са двоструком префиксацијом **пòпо-дуго**, **пòполáко** и **пополáко** итд. Као посебан творбени формант издвојено је **понај-**, нпр. **пòнáјближй**, -á, -ē, **пòнáјбољй**, -á, -ē односно **пòнáјближē** и **пòнáјближе**, **пòнáјбољē** и **пòнáјбоље** итд., а среће се и код горенаведених речци **пòнáјпаче** и **пòнáјсколи**. Дефинција гласи *као ѿрефикс у ѿворби ѿридева и ѿрилога мало ублажава, релативизује сујерлативно значење реализујући значење компаратива основног ѿридева, ѿрилога или броја*. Међутим, како је указано и раније (Стијовић 1983: 113) и како, уосталом, и грађа показује (већ од прве лексеме **пòнáјбēљй** ијек. **пòнáјбјељй**, -á, -ē *бељи од остáлих* и даље), није реч о ублажавању већ о издвајању по заступљености неке особине у највећем степену (код одређеног ентитета међу већим бројем ентитета).

3.3.3. Значајно место у XXII књизи заузимају сложенице у чијем се првом делу налази компонента *ѿолу-* (**полутѿишина**, **пòлутмина**, **полутáма**, **полутрговац**, **полутурчин**, **пòлутбн**, прид. **пòлутбнй**, -á, -б, **пòлутбнскй**, -á, -б, **пòлутрајан**, -јна, -јно, **пòлутруо**, -ула, -уло, **пòлутѿх** и **пòлутих**, -а, -о, прил. **пòлутѿхо** и **пòлутихо** итд.). Међу овим сложеницама нема глагола, а грађа показује висок степен често казиковне спојивости са различитим именицама, придевима и прилозима како би се означило да неки ентитет делимично или недовољно припада одређеној категорији, односно да у извесном степену испољава одређено обележје: **1.** *у сѿоју са именицама означава*: **1. а.** *да је именички ѿојам уз који сѿоји умањен или за ѿоловину мањи од уобичајеног*: полудаска, полугутљај, полудан. **б.** *да именички ѿојам уз који сѿоји има мање ѿрејознајљивих особина, карактеристика и сл.*: полуград, полудевица, полудемагог, полудама, полудечак, полудив. **в.** (у споју са именицама) *да је именички ѿојам састављен од мешавине материје коју означава с неком другом материјом, обично мање вредности и слабијег квалитета*: полусвила, полувуна. **2. а.** *да је именички ѿојам уз који сѿоји мешовитог ентитетског, националног и др. ѿорекла*: полугрк, полурускиња. **б.** *да је родбинска веза само ѿо једном заједничком родитељу*: полубрат, полусестра. **в.** *да именички ѿојам означава родбинске односе у ѿазбинском сродству када је брачни друг у крвном сродству са неким или ѿо оцу или ѿо мајци*: полудевер. **3.** *да у именичком ѿојму изостаје део карактеристичних особина и да се уместио њих, ѿо ѿравицу, јављају ѿудске особине*: полуанђео, полубог, полудемон. **II. 1.** *у сѿоју с ѿридевима означава делимично, нејојно ѿрисусство особине исказане ѿридевском основом*: полубрз, полуградски, полуболестан, полубудан, полубос. **2.** *у сѿоју с ѿриним и радним глаголским ѿридевицама у ѿридевској служби означава делимичну или нејојну особину*

*ѝроизашлу из значења исказаног глаголом у њиховој основи: полузатворен, полуизваљен; полузамрзао, полуизлапео. III. у сѝоју с ѝрилозима означава ослабљено значење основног ѝрилога, не сасвим ѝако, делимице ѝако: полуанонимно, полудивље, полуљубазно, полугласно, полудесно. Међутим, има и ендоцентричних сложеница са терминолошким значењем, као **полуунцијала** палеогр. *ѝѝѝ ѝѝсма* које се уѝоѝребљавало од 6. до 8. века настѝало од унцијале и римске курзивне минускуле; **пѝлуустѝв** и **полуѝстав 1**. палеогр. *ѝѝѝ ѝѝсма* у глагољској (14–16. век) и ћирилској (12–16. век) ѝѝсменосѝѝи, мање ѝравилно ѝѝсан усѝѝав код којега обли ѝоѝѝези ѝосѝѝају угласѝѝи, а равна слова коса.*

3.3.4. У овом тому указано је и на творбену продуктивност компоненте **политичко-** ѝрви део ѝридевских сложеница или ѝолусложеница који означава да је оно *ѝѝѝо* је казано другим делом сложенице или ѝолусложенице у вези с ѝолиѝѝиком: политичкодржавни, политичконационални; политичко-економски, политичко-друштвени, политичко-културни, политичко-историјски, политичко-правни. Сложеницама и полусложеницама у чијем се првом делу налази компонента *ѝолиѝѝичко-*, за разлику од оних са *ѝолу-*¹⁴, није даван статус одредничких речи.

3.3.5. Такође, у овом тому заступљене су и не тако бројне сложене у чијем се првом делу налази компонента *ѝолъ-* (**пољодѝлац** ијек. **пољодјѝлац** итд.). Издвајамо акценатско решење за сложену **пољопрѝвред** и **пољопрѝвред** (и њене даље деривате). Овде се одустало од акценатског лика *ѝолъѝѝрѝвред*, у складу с правилом о немогућности појаве силазног акцента на унутрашњем слогу. Осим акценатског лика са промењеним квалитетом акцента другог дела сложеница *ѝолъѝѝрѝвред*, који је навођен и у досадашњим нормативним речницима и приручницима (нпр. шестотомни Матичин речник), успостављен је акценатски лик са непромењеним акцентом другог дела сложену *ѝолъѝѝрѝвред*, што се наводи и у новијим Матичиним речницима (*Р(ј)ечник срѝскога језика*, 2018, 2021, у ред. М. Николића), али се образлаже и у акцентолошкој литератури (уп. и Дешић 2019¹⁵).

¹⁴ Око обраде и уношења сложену са *ѝолу-* није било јединственог мишљења међу члановима Уређивачког одбора. Ипак је преовладало став да се већина њих унесе као језички потенцијал у случајевима када су потврђене код истакнутих писаца.

¹⁵ „Анализирана грађа показује да у савременом српском језику има одступања од акценатске норме, по којој се силазни акценти могу да нађу само на почетним слоговима ријечи. То потврђују, прије свега, сложену са силазним акцентима на почетку другог дијела (на унутрашњим, па и крајњим слоговима ријечи), а онда и ријечи код којих силазни акценти стоје на слогу који долази иза префикса или префиксоида (основа чува свој акценат)“ (Дешић 2019: 63).

йре йружи медицинску йомоћ и йревезе га до болнице итд.; 2) лекарска служба за йружање хиџне медицинске йомоћи йоврећеном, оболелом итд., обично доласком на место где се он налази; **хуманитарна** ~ јавна друшйивена солидарна йомоћ угроженима (у храни, роби, средстйивима за хигијену и др.); **црвена** ~ ист. организација радничког йокреџа која је йосйјојала у йериоду од 1921. до 1941. г. за йружање йравне, новчане, здравстйивене и др. йомоћи борцима за радничка йрава; мајеријална средстйива која йрикуйља џаква организација. За разлику од израза **(с) помоћу Божјом** с йуно среће, са стйицајем йовољних, срећних околностйи; с благословом (као израз йризивања Божје милостйи са жељом за усйех и срећу) (С Божјом йомоћу све ће добро бити! (Весел. 6, 404)), посведочена је и конструкција у предлошкој служби уз генитив **(с) помоћу, уз помоћ (некога, нечега)** служећи се, користйиће се неким, нечим, йомоћу некога, нечега, йосредстйивом некога, нечега (Успузали су се на Коритник уз йомоћ конопаца (Дед. В. 2, 280). Репродукција биљке с йомоћу различитих њезиних дијелова ... назива се садњом (Енц. Пољ. 3, 116)). С именицом йомоћ обраћене су следеће глаголско-именичке конструкције с глаголским значењем: **бити (некоме) од (на, у) помоћи, наћи се (некоме) у (на) помоћи** йомагаџи, йомоћи, користйиџи (некоме); **(по)дати, пружити (некоме) руку помоћи** заст. йомоћи (некоме); **притећи (притрчати, прискочити) у помоћ** йомоћи некоме (реће нечему) када му је најйоџребније; **пружити, пружати помоћ** йомоћи, йомагаџи. Иако је под значењем 1б. наведена синтагма лекарска йомоћ, издвојен је израз **указати (лекарску) помоћ** йружистйи медицинску йомоћ. Забележен је застарели израз **у помоћ узети (нешто)** йослужистйи се нечим као йомоћним средстйивом йри решавању неког йроблема; имаџи нешйо у виду, на уму йри размайирању нечега, те термилошки **дати у помоћ доказна средства** правн. йружањем доказа омогућистйи исйравно воћење судског йосйуика. Посебно значење има израз **нема (ми, ти, му итд.) помоћи** свршено је, крај је; нема излаза, решења.

Као поздравна формула, издвојено је **Бог (ти) на помоћ, Бог у помоћ, Божја (ти) помоћ** нар. бог џи йомогао, засновано на изразу **позивати (зазивати) Бога у помоћ** са избледелим основним значењем, йризиваџи Божју милостй с надом за избављење из неке џешке ситйуације; а с поздравом су у вези изрази **наз(и)вати ((по)викати, да(ва) ти, звати, позивати) (Божју) помоћ** йоздравистйи, йоздрављаџи кога йри сусреџу; односно **прихватити, прихватати (Божју) помоћ** покр. оџйоздравистйи, оџйоздрављаџи. Такође волунтативно значење има и израз **у (на) помоћ(и) (нека ти, му итд. је Бог), у (на) помоћ(и) (Бог**

ти, му итд. **био**) и сл. *каже се кад је неко у њешкој или неизвесној ситуацији с надом и жељом да се добро заврши.*

3.4.1.1. Придев **пѹмоћни** има 9 значења и 2 термилошке граматичке синтагме **помоћни глагол** и **помоћни начин**. Именица мушког рода **помѹћник** и именица женског рода **помѹћница** имају по 12 значења, али оне међу собом корелирају само делимично, јер именица *ѹмоћник* се у највећем броју својих значења односи на човека, док именица *ѹмоћница* развија значења средства и доста термилошких значења и израза, пре свега ботаничких.

<p>1. а. особа која ѹмаже (некоме у нечему, обично у обављању неког ѹосла).</p> <p>б. онај који се користи или оно што се користи као исѹмоћ, доѹна.</p> <p>2. (у прид. служби) који олакшава рад, креишање, функционисање нечега; који служи као ѹмоћно или резервно средство.</p> <p>3. а. рлг. зашѹишићник, сѹасишѹел (о богу и др. свѹишим, најѹириродним бићима).</p> <p>б. заст. друг, ѹриѹашѹел у невољи, савезник; ѹдржавалац, ѹомагац.</p> <p>4. а. службеник који је ѹо рангу до главног руководиоца (ѹомаже му у раду и замењује га).</p> <p>б. ѹмоћни службеник у некој инстѹиѹицији који обавља мање сложене ѹослове.</p> <p>в. сѹручни радник млађи ѹо рангу: апотекарски ~, лекарски ~, санитарски ~.</p> <p>5. занайски радник који је након шегрѹишког сѹажа и ѹоложеног исѹиша сѹекао вишу квалификацију и ради код занайлије или ѹрговца, калфа.</p> <p>6. покр. каиш којим се учвршћује амда не сѹадне коњу на ноге.</p> <p>7. риб. покр. врсѹа рибарске мреже.</p> <p>8. бот. покр. в. лимунѹик.</p>	<p>1. жена ѹмоћник (1–3).</p> <p>2. (у прид. служби) која ѹомаже (у нечему).</p> <p>3. заст. в. ѹмоћл (1б = ѹмоћ, ѹоѹѹора).</p> <p>4. заст. усѹанова која се бави ѹружањем маѹеријалне и др. ѹмоћи социјално угроженим ѹудима, ѹородицама ишд.</p> <p>5. покр. а. (обично у мн.) једна од две уздужне дугачке моѹке које се заједно с ѹоѹречним моѹкама ѹричвршћују на лоѹре ѹерейних заѹрежних кола као додашњи оквир за ношење већег ѹовара.</p> <p>б. моѹка којом се сено најѹоварено на ѹерейна кола ѹриѹисне од горе како би се могло свезаиши, осигураиши ѹри ѹревозу.</p> <p>в. (обично у мн.) дуже дрво, греда или дебела моѹка (уоѹишѹе или као део неке констѹрукције).</p> <p>б. грађ. вој. ѹловно средство састављено из два ѹонѹона с којег се изводе грађевински радови у води (ѹри градњи сѹубова који држе констѹрукцију мостѹа).</p> <p>7. бот. анат. (обично у мн.) једна од две ѹмоћне ћелије биљне клице која ѹрва долази у конѹакѹи с ѹоленовим ѹрахом ѹриликом оѹлодђе, синергида.</p> <p>8. бот. а. мн. фамилија једногодишњих, двогодишњих или вишегодишњих зѹасѹиш биљака (ређе жбунова или ниског дрвећа) Solanaceae, целих или ѹерасѹиш наизменично</p>
---	--

	<p>расиоређених лисџова, цветџа сасџа- вљеног од љеџ сраслих круничних ли- сџиџа и љеџ раздељених чашичних, и љлода у облику бобице или чахуре (расџросџрањена љо џројским, суй- џројским и крајевима са умереном климом), која обухваџа мношџво родова и џреко 2000 врсџа, од којих већина садржи оџровне алкалоиде, а неке се уџоџребљавају и у исхрани, лекарсџву и др.</p> <p>б. мн. врло разгранатџ род једногоди- шњих или вишегодишњих зељасџих биљака (ређе жбуња или ниског др- већа) Solanum из ф. Solanaceae, боби- часџих љлодова, од којих се неке гаје као љоврџарске или украсне биљке (нџр. кромџир, љарадајз, љаџлицан, љаџрика и др.).</p> <p>в. једногодишња (мађе оџровна) зе- љасџа биљка Solanum nigrum из ф. Solanaceae, усџравне гранатџе сџа- бљике, јајасџих лисџова са дрџкама, са цветџовима у шџишџасџим цвасџи- ма и беле крунице, црног бобичасџог љлода, која расџе као коров љо заџу- шџеним месџима, љоред љуџева и др., чији се делови корисџе у народној медицини и у др. сврхе.</p> <p>Изр. саса ~ бот. в. љомоћница (8в). смрђџива (смрадљџива) ~ бот. в. ку- жњак (1).</p> <p>црна ~ бот. в. љомоћница (8в). кућна ~ женска особа која за новац љомаже у обављању кућних љослова. рука ~ заст. љомоћ, љодришка. сестра ~ мед. заст. женска особа обу- чена за љружање љомоћи и неге боле- сницима, медицинска сесџра.</p>
--	--

3.4.2. Лексема **понедџљак** ијек. **понедјџљак** љрви дан у седмици, дан љосле недеље, иако једнозначна (посведочене су и одреднице **пон-
дџљак, понедџљњик** ијек. **понедјџљњик, понедџонџик** ијек. **понедџи-
онџик**), богата је синтагматским изразима који означавају понедељак у
одређеним седмицама пред Ускршњи пост, током и после њега: **болни**
~ кат. етн. покр. љонедџљак џоком љокладне седмице; **бусани, побуса-**

ни (побушени) ~ цркв. и етн. покр. *осми дан њо Васкрсу*; **взмени** ~ покр.; **водени** ~; **светли** ~ *други дан Васкрса*; **срамотни** ~ *понедељак њред њокладе*; **чисти** ~ *њрви дан Ускршњег њосња*. Код његових мање заступљених и покрајински маркираних варијанти забележени су и други изрази из овог тематског круга. Поред израза **бусани, побусани (побушени) понедељник**; **водени, светли понедељник** и **чисти понедељник**, под овом одредницом посведочени су и изрази **велики понедељник** цркв. *понедељак у седмици Велике недеље њред Ускрс*; **русаони понедељник** покр. *други дан Духова*; **сирни понедељник** *понедељак у Сирној недељи, њј. у њоследњој седмици њред Ускршњи њосњ*; **ускрсни понедељник** в. *свењли њонедељак*, а под *понедеоник*, поред **побусани понедеоник, русани понедеоник, светли понедеоник, чисти понедеоник**, забележено је и **Тудоров понедеоник** в. *чистњи њонедељак*.

3.4.3. У изразима са лексемом *понедељак* уочава се преклапање црквеног и народних обичаја и пракси. Нарочито до изражаја долази улога народних веровања и пракси код празника из божињног циклуса, што се обележава квалификатором етн., уз који често стоји и маркер територијалне ограничености употребе покр. Веома богате податке за то налазимо у овом тому. Тако, глагол **пњлазити**, под значењем са квалификатором етн. и бројем I, 9а, у коме иначе глагол може имати оба вида, доноси дефиницију: 1) *одлазињи, оњињи у њрву јуњарњу њосењу на Божић (која, њрема веровању, доноси добру или лошу срећу њоком чњњаве године, зависно од особе која њосећује; 2) (нешто) њосећивањи, њосењињи, обилазињи, обићи у оквиру божињних обреда оно шњњо је од вињалног значаја за бољи животи или његов квалињењи њоком године*,¹⁶ а глагол **полаѓати**¹ под I, 1б. етн. наводи значење: (бадњак) *сњављањи уочи Божића бадњак на вањру да гори*. За особу која одлази у овакву посету, тј. *особу која изјуњира на Божић њрва доће некоме у кућу* и обично чара ватру гранчицом бадњака, поред раширених назива **пњлажāj-нић** и **пњложājнић**, забележен је велики број лексема, углавном покрајински маркираних, такође претежно мотивисаних глаголом *њолагањи*: **пњложнић** (1), **пњлажājнић**, **полажањнић**, **пњлаженњић** и **полажњнић** (1а), **пњлажнић** (1), **пњлажњвнић**, **полазājч**, **пњлазнић** (3), **пњлежāj**, **пњлежār**, **пњложājвнић**, **пњложāj**² (а), **положњнић**¹, **пњложнић** (1а), **пњложњāk**. Лексема **пњлажājнић** под б. може значити и *њрви њосењи-лац који доће у кућу домаћина који слави св. Игњања*, о чему говори и

¹⁶ У рефлексивној форми овај глагол, као и глагол **полазњвати (се)**, значи и *бињи један другоме њолажајнић* и *бињи сам себи њолажајнић како би се њредуњредила лоша срећа ако би њолажајнић био неко ко је баксуз*, док израз **полазити бадњак** значи *славињи Бадње вече*.

лексема **пђлажа**² **а.** *верски народни обичај царања вађре храсђвом гранчицом на дан св. Игњађа (20. децембра / 2. јануара) ради најређка у кући домаћина. б.* *ђосеђа ђолажајника домаћину и укућанима који славе св. Игњађа, за коју се верује да им доноси добру или злу срећу ђоком чђђаве године.* И за прву јутарњу посету на Божић забележен је већи број лексема, нпр. **пђлажђ** (1), **полажђнство**, **пђлаз** и **пђлаз** (5), односно **полажђа** као уопштено *ђосећивање, ђосеђа (обично комђија или ђријђђеља) о Божићу или слави.* Глагол **полажајевати** значи *врђиђи дужносђи(и) ђоложајника, биђи ђоложајник,* док иманица **пђлажђ** (2) означава *часђ (обично ручак или вечера) на коју домаћин ђозива комђије ђосле Божића* итд. Оваква лексика пружа податке за лингвокултуролошка и етнолингвистичка истраживања, заједно, рецимо, са другим лексемама и значењима појединачних лексема са квалификатором нар., празн. и сл. (нпр. **пђмамак** *зло, најђђиродно биће*).

3.5. За припрему овог тома прикључена је грађа ексцерпирана из нових извора. У корпус за израду Речника САНУ ушле су књиге: Љ. Арсић (1), А. Ануђића (1), С. Велмар-Јанковић (2, поред досадашње 2), М. Витезовића (1), А. Вукадиновића (1), И. Грицкат (1, аутобиографска проза), Ј. Којена (1), И. В. Лалића (1, поред досадашње 3), М. Максимовића (1), Н. Маловића (1), М. Марчетића (2), Б. Миљковића (1), Ч. Мирковића (1), М. Мићић Димовске (1), Д. Михаиловића (2, поред досадашњих 6), В. Павковића (1, поред 1), Р. Петковића (1, поред 1), С. Петровића (1), Јуст. Поповића (1, поред 1), Б. Радовића (1), А. Ристовића (1), Љ. Симвовића (3, поред досадашње 3), Ђ. Сладоја (1), Р. Стојановића (1, поред досадашње 2), М. Теђића (2, поред досадашње 3), М. Тохолђа (3, поред 1), Ј. Христића (1) и С. Џунића (1, поред досадашње 1). Ова дела, највећим делом прозна, и то романи, али и поезија и драме, настајали су углавном пред крај 20. и почетком 21. века. Допуна грађе врђи се периодично, изворе бира комђија при Академијином Одбору за Речник САНУ, а ексцерпцију (тј. подвлачење речи) врђе сарадници са вишегодишњим лексикографским искуством (уп. Павковић 2014¹⁷).

3.6. Припрема текста прошла је све прописане лексикографске фазе, по којима настаје Речник САНУ као коауторско дело: „обрада (раде је обрађивачи) – израда прве верзије текста на основу грађе; помоћна редакција (коју раде помоћни уредници) – израда друге верзије

¹⁷ Иако је пре више од десет година изгледало да се престало са системским допуњавањем грађе и извора (Павковић 2014: 58), ипак није тако. Поред прикључене литерарне грађе за овај том, од наредног тома прикључује се и грађа из нових бројева *Полиђђикиног викенд-додађка* с краја друге деценије 21. века. Грађом из уђбеника за гимназије и средње школе, и то како из општеобразовних предмета, тако и из стручних (дигитални маркетинг, медицинска нега итд.), попуњава се терминолошки фонд.

текста на основу прве верзије текста и на основу грађе; редакција (коју раде редактори, уредници Речника) – израда коначне верзије текста на основу друге верзије која ће, са неким изменама и дорадама, бити објављена у Речнику; суредакција – ревизија редакцијског текста (коју раде редактори, уредници¹⁸); сређивање суредаторских напомена (ради редактор); рецензија текста (раде је два рецензента, које одређује Академија; обично су то академици или врхунски лингвисти); сређивање рецензентских напомена (раде редактори на сопственим редакцијама)¹⁸ (Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2018: 8). Уредници секција XXII књиге били су: др Даринка Гортан Премк, мр Милица Вујанић, академик Милосав Тешић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, др Никола Рамић, мр Васа Павковић, др Рада Стијовић, † мр Радојка Вуксановић, др Неђо Јошић (председник Уређивачког одбора), др Александра Марковић, др Владан Јовановић, др Бојана Милосављевић, др Ивана Лазич Коњик, др Ненад Ивановић, др Драгана Ратковић, др Марија Ђинђић, др Наташа Вуловић Емонтс и др Марина Спасојевић. Учесници у обради и помоћној редакцији били су: † др Радмила Жугић, др Наташа Вуловић Емонтс, др Ружица Левушкина, мр Марија Милосављевић Тодоровић, др Бојана Томић, др Драгана Цвијовић, др Милица Стојановић, др Наташа Миланов, др Данијела Станић, др Данијела Радоњић, др Милена Јакић Шимшић, др Ана Миленковић, др Ивана Маринковић Мандић, др Анета Спасојевић, др Слободан Новокмет, др Јована Јовановић, др Ана Мацановић и др Светлана Слијепчевић Бјеливук. Техничку редакцију обавиле су мр Марија Милосављевић Тодоровић и мр Јована Шћеповић, консултант за турцизме била је др Марија Ђинђић. Рецензије текста урадили су проф. др Даринка Гортан Премк, проф. др Милорад Дешић и академик Милосав Тешић.

4. У сусрет XXIII књизи

4.1. Речи представљене у XXII књизи Речника САНУ, од *Покупић* до *Њослужийџельсџиво*, на које смо само делом скромно указали, веома детаљно откривају лексичко-семантичко благо у овом азбучном опсегу. У складу са методологијом Београдске лексикографске школе, прецизно је граматички и семантичко обрађено нешто мало мање од 10.000 лексема. Овај том пружа грађу за различите типове лексичко-семантичких истраживања, затим дериватолошких (осим грађе за проучавање префиксације са *џо-*, нуди и грађу за проучавање композиције), те лингвокултуролошких. Указивањем на акценатске и фонетско-морфолошке алтернације у парадигми променљивих речи, на синтаксичку

¹⁸ За сваку секцију раде се две суредакције.

спојивост и сл., Речник САНУ остаје најбогатији извор за граматичка истраживања и најпоузданији нормативни приручник. Блиска будућност требало би да допринесе томе да се, поред препознатљивог папирног формата, Речник САНУ нађе и у електронском облику, као и да дигитално окружење и ресурси омогуће олакшање и убрзање припреме нових томова, за шта је, поред кадра и технике, пресудна и новчана потпора. Речник САНУ, као анонимно колективно остварење, у које свој труд уткива неколико генерација лексикографа (дакле, број аутора је неколико десетина), представља највећу и најдалекосежнију мисију српске лексикографије.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: Александар Белић, Увод, у: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, I, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, VII–XXVI.
- Влајић-Поповић 2014: Јасна Влајић-Поповић, Етимологија у српским описним речницима, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 93–112.
- Вуловић-Ђинђић-Радоњић 2008: Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, Реч више о Речнику САНУ, *Књижевности и језик* LV/1–2, Београд, 171–182.
- Вуловић-Ђинђић-Радоњић 2018: Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, У другој половини Речника САНУ. Двадесет томова српског тезауруса, *Наш језик* XLIX/2, Београд, 1–22.
- Гортан Премк 1997: Даринка Гортан Премк, *Полисемна и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Гортан Премк 2017: Даринка Гортан Премк, Српска лексикографија данас, *Јужнословенски филолог*, Београд, 291–313.
- Грицкат 1960: Ирена Грицкат-Радуловић, Академијски речници и њихови задаци – поводом прве књиге Речника Српске академије наука, *Наш језик* X/7–10, Београд, 212–227.
- Грицкат 1996: Ирена Грицкат, Наука о језику у делатности Академије, *Глас САНУ* CCCLXXIX, Одељење језика и књижевности 15, Београд, 1–83.
- Дешић 2019: Милорад Дешић, Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику, *Наш језик* L/2, Београд, 59–64.
- Драгићевић 2014: Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет.

- Драгићевић 2025: Рајна Драгићевић (прир.), *Будућности српске описне лексикографије*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Згуста 1991: Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost.
- Ивановић 2013: Ненад Ивановић, Историјат рада на Речнику САНУ (1853–1953): један век развоја савремене српске лексикографије, у: *Славјанская лексикографија. Международная коллективная монография*, отв. ред. М. И. Чернышева, Москва: Издательски центар „Азбуковник“, 166–198.
- Ивановић 2014: Ненад Ивановић, Лексикографски метајезик у Речнику САНУ, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 195–231.
- Ивановић 2018: Ненад Ивановић, Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, у: *Српска лексикографија од Вука до данас. Каталог изложбе*, ур. Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад Ивановић, Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 65–79.
- Јошић 2024: Неђо Г. Јошић, *Развојни лук српске описне лексикографије*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јошић 2025: Неђо Г. Јошић, Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига XXII, *Покупић – њослужийельство*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2023, 800 стр., *Јужнословенски филолог* LXXXI/2, Београд, 233–238.
- Марковић 2014: Александра Марковић, Граматика у српским речницима, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 69–91.
- Миланов 2021: Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла њолисемије: глаголи, именице, њридеви*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Новаковић 1888: Стојан Новаковић, Српска краљевска академија и неговање језика српског (Посланица Академији наука филозофских), *Глас Српске краљевске академије* X, Београд, 5–87.
- Новаковић 1893: Стојан Новаковић, *Предлог Српској краљевској академији да се њошочне куљење грађе за академијски Српски Речник*, Посебно издање (прештампано из листа Јавор), Земун: Штампарија Јове Карамате.
- Оташевић 2014: Ђорђе Оташевић, Типологија речника српског језика I (Теоријски оквир), *Наш језик* XLV/1–2, Београд, 29–48.
- Оташевић 2015: Ђорђе Оташевић, Типологија речника српског језика II (Лингвистички параметри), *Наш језик* XLVI/1–2, Београд, 17–33.

- Оташевић 2016: Ђорђе Оташевић, Типологија речника српског језика III (Ванлингвистички параметри), *Наш језик* XLVI/3–4, Београд, 11–22.
- Павковић 2014: Васа Павковић, Грађа за Речник САНУ, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колеktivна монографија)*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 55–59.
- Пешикан 1970: Митар Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година послије Вука*, Београд: Библиотека друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС.
- Пешикан 1973–1974: Митар Пешикан, Трећина посла на изради великог Речника САНУ, *Наш језик* XX/1–5, Београд, 11–22.
- Пешикан 1978: Митар Пешикан, Десет томова Речника САНУ, *Наш језик* XXIII/3–4, Београд, 87–92.
- Позив 1899: Иванић Момчило, Пера Ђорђевић, *Позив и ујујсџиво за куљење речи љо народу за Речник Српске Краљевске Академије*, Посебан отисак из Српских новина, Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Радовић Тешић 2009: Милица Радовић Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет, 2009.
- Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић 2007: Стана Ристић, Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ, у: *Шездесет година Инстџијуја за српски језик САНУ. Зборник радова*, I, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 131–149.
- Ристић 2014: Стана Ристић, Српске лексикографске институције. Београдска лексикографска школа, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колеktivна монографија)*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 27–54.
- Ристић 2021: Стана Ристић, Речник САНУ и Београдска лексикографска школа, у: *Лексикографија и лексикологија у свейлу актуелних љроблема (зборник научних радова)*, ур. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 65–89.
- СТИЈОВИЋ 1983: Рада Стијовић, Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистџику* XXVI/1, Нови Сад, 99–130.
- СТОЈАНОВИЋ 2023: Милица Стојановић, Глаголи са више префикса у српском језику, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Упутства: *Ујујсџива за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, Београд: Институт за српски језик САНУ [интерни рукопис].

- Фекете 1993: Егон Фекете, О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, у: *Сјмо година лексикографског рада у САНУ*, ур. Павле Ивић, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 21–49.
- Фекете 1997: Егон Фекете, Поводом петнаестог тома Речника САНУ, *Наш језик XXXII/1–2*, Београд, 45–51.
- Шипка 2006: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, друго, изменјено і допунјено издање, Novi Sad: Matica srpska.

ИЗБОР

Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, XXII, Београд: САНУ – Институт за српски језик, 2023.

Marina Lj. Spasojević

A REVIEW OF VOLUME XXII OF THE DICTIONARY OF SERBO-CROATIAN LITERARY LANGUAGE AND VERNACULARS (SASA DICTIONARY)

S u m m a r y

The paper examines the content of Volume XXII of the *Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language and Vernaculars (SASA Dictionary)*, with particular attention focusing on the structure, polysemy, and stratification of the lexicon represented in this volume. Particular attention is given to the expansion of the lexicographic corpus through the incorporation of new sources, emphasizing their role in ensuring a current, systematic, and comprehensive representation of the Serbian lexicon across all levels of lexical stratification.

Keywords: dictionary, *Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language and Vernaculars (SASA Dictionary)*, lexical corpus, dictionary entry, lemmas, lexicographic processing, dictionary corpus.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

РЕЧНИК

СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ

И

НАРОДНОГ ЈЕЗИКА

КЊИГА XXII

Покуйић — њослужийељсїво

БЕОГРАД, 2023

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Прикази

Неђо Г. Јошић, *Развојни лук српске описне лексикографије**

Српска описна лексикографија од својих почетака у 19. веку па до нашег времена остварила је запажене резултате, међу којима се, по значају, осим индивидуалних лексикографских остварења Вука Стефановића Карацића и Ђуре Даничића, истичу речници у делатности двеју водећих националних установа науке и културе – Српске академије наука и уметности и Матице српске. Међу најпознатијим остварењима прво место заузима тезаурусни речник великог обима, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, познат и под краћим називима Речник САНУ, Академијин речник и сл., чија се израда у досадашњем обиму од 22 књиге (од приближно 800 страна по књизи) у последњем објављеном тому завршава одредницом *йослужийџељсџиво*. Следећи речник, по обиму средње величине, јесте *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске¹, који обухвата шест књига објављених 1967–1976. године, после кога следи описни речник мањег обима, једнотомни речник, под насловом *Речник српског језика* (2007), укључујући и његово засебно ијекавско издање из 2021. године. Највећи допринос изради речника поменутих двеју установа пружили су лексикографи стасали у оквиру Београдске лексикографске школе, формиране око капиталног дела српске филологије и лингвистике – Речника САНУ, чију научну и кадровску окосницу чини Институт за српски језик САНУ.

Рад на поменутих речницима изнедрио је врсне лексикографе који су се у духу Београдске лексикографске школе бавили осветљавањем речничких питања и проблема, бавили разрадом предмета у оквиру ширих или ужих лексикографских тема, доприносећи не само практичном значају у изради речника већ и теоријском развоју лекси-

* Монографије 39, Београд: Институт за српски језик САНУ, 238 стр.

¹ Прве три књиге речника објављене су као заједничко издање Матице српске и Матице хрватске, док су наредне три објављене у издању Матице српске.

кографске мисли и лексикографских погледа. Ослањајући се на немали број радова који у свом истраживачком фокусу имају лексикографску проблематику, преваходно ону која се у ужем смислу тиче Речника САНУ,² књига *Развојни лук српске описне лексикографије* Неђа Јошића пружа нови поглед на развој наше дескриптивне лексикографије сматрајући да она „не треба да садржи само питања развоја концепције Академијиног описног рјечника као средишњег и најважнијег подухвата у српској културној и научној средини [...] већ и улогу и значај важнијих језичких дјелатника чији доприноси углавном у виду списа, чланака и сл. изнутра расвјетљавају развој програма, истовремено илуструјући њихове погледе и схватања о лику и устројству великог описног рјечника српског језика“ (9).

Камен темељац српској описној лексикографији поставио је филолошки рад Вука Стефановића Карацића и његов *Српски рјечник*, који је својим значајем разграничио епохе српске културе и науке. Вуковом веку припада и знаменито дело српског филолога Ђуре Даничића, чију је лексикографску делатност обележио рад на двама речницима: *Рјечнику из књижевних сџарина српских* и *Рјечнику хрватскога или српскога језика* Југославенске академије знаности и умјетности. Иако се рад на речнику поменутих двају филолога истицао у књизи посебно у односу на одјеке и утицаје њихове језичке и лексикографске традиције на потоње филологе и лексикографе, истраживачки фокус у књизи Неђа Јошића заснован је на новијој фази у развоју лексикографских схватања код Срба, начелно започетим 1893. године, када је Стојан Новаковић изнео *Предлог Српској краљевској академији да се описне куљење грађе за академијски Српски речник*. Истичући значај Вуковог дела, аутор је истакао да је у науци о српском језику оно веома добро проучено, те да је о *Српском рјечнику* до данас казано све важније што се могло казати. Мада у књизи ниједно поглавље није посвећено непосредно Вуковом делу, Вукова књижевнојезичка начела, а посебно његов *Српски рјечник*, присутни су у готово свакој анализи и расправи о предмету књиге. Њоме је аутор покушао да направи својеврсну синтезу погледа на теоријски развој српске описне лексикографије, повезујући оно што је у досадашњим истраживањима заједничко, али и повлачећи разлике у схватањима, „уопште да покаже генеалогiju лексикографских идеја које су међу осталим обликовале и друштвене и

² Међу познатијим се, на пример, издвајају студија Ирене Грицкат *Наука о језику у делатности Академије* (1996), књига Даринке Гортан Премк *Полисесија и организација лексичког система у савременом српском језику* (1997), те књига Милице Радовић Тешић *С речима и речником* (2008) и других аутора, у којима је из различитих углова анализиран предмет речника.

културно-историјске околности, надасве оне настале у периоду после Првог свјетског рата“ (9–10).

Књига *Развојни лук српске описне лексикографије* обухвата три поглавља. Прво поглавље, под насловом „Континуитет и мијене једног лексикографског програма Српске академије наука“ (15–78), почиње погледима Јована Стејића на српски књижевни језик и утврђивање места речника у развоју лексикографских идеја код Срба. Појаву Јована Стејића у развоју теоријске лексикографске мисли аутор књиге види као претечу у развоју друге епохе, тј. оне која, после прве епохе омеђене радом Вука Стефановића Карацића и његових непосредних ученика и сарадника, представља институционалну лексикографску делатност научно утемељену у развоју српског националног језичког програма. Аутор истиче да је Јован Стејић покренуо или актуализовао важна језичка питања, као што су питање улоге тзв. средњег слога, питање језичке стратификације (тј. улоге различитих друштвених слојева у образовању језичког стандарда), затим употребу речи карактеристичних за славеносрпски језик свога времена, улогу речи страног порекла у књижевном језику, те питање дијалекатске основице стандардног језика. Његов значај у развоју модерне филолошке лексикографске мисли аутор види у „визионарским“ и „планским“ идејама. Поглавље о Стејићевој језичкој и лексичкој концепцији аутор је завршио цитатом из истраживања Ненада Ивановића о Јовану Стејићу: „Посматрана у својој идејној основи, лексичка концепција будућег речника српског књижевног језика, развијена у оквиру Друштва српске словесности, разликује се од Вукове пре свега по томе што се залаже за равноправну заступљеност лексике свих социо-културних слојева српског народа у оквиру тог Речника. С тим у вези, Стејићев *Предлог* изражава тежње да се основа речника прошири, а сам речник модернизује, као и да се рад на речнику институционализује“ (25).

Идеје које је Стејић представио програмски су се почеле вредновати и развијати после безмало четрдесет година. Аутор одређује Стојана Новаковића као прву праву карику којом почиње организован лексиколошки и лексикографски рад на пољу српске описне лексикографије. Стога следећи одељак аутор посвећује Новаковићевој *Посланици о неговању језика српског*, у којој се Новаковић програмски заложиио за реализацију идеје стварања великог националног речника српског језика у делатности Академије. Аутор је представио „идејног творца великог Академијиног речника на чију је иницијативу заснован Лексикографски одсек (1893), а његовим чином институционално активиран вишедеценијски лексикографски програм чија реализација

и данас траје“ (11). У овом поглављу предмет су и огледне свеске као „својеврсни пресејци лексичке грађе из Академијина фонда – Иванићева огледна свеска *Српски речник књижевнога и народнога језика* (огледно издање, 1913), посебно оглед насловљен као *Речник српскога књижевног и народног језика* (огледна свеска, 1944), лингвистички утемељен оглед чија ће концепција, облик лексикографског чланка, приказ семантике и фразеологије, приказ лексичке грађе уопште, имати фундаментални значај при уобличењу завршне концепције Академијина речника“ (11).

Лексикографску активност у Лексикографском одсеку Српске краљевске академије обележиле су две огледне свеске објављене у првој половини 20. века – прва 1913. године, чији је заступник био Момчило Иванић, а друга 1944. године, коју је у већој мери сачинио Радосав Бошковић. Аутор истиче да је израда двеју свезака имала за циљ да се да лексикографски пресек постојеће грађе и уобличи огледно издање које би служило као концепт новог савременог речника српског језика, заснованог на идејама Стојана Новаковића из 1888. године. Поглавље завршава двама одељцима у којима се аутор бавио Белићевим лексикографским погледима, превасходно на основу списка *Српски речник књижевнога и народнога језика* (1926) и *Увод* (Пред првим томом Речника САНУ, 1955). Сумирајући најбитнија Белићева гледишта на основу првог Белићевог списка, аутор је истакао његове најсадржајније и најцеловитије делове (дефинисање корпуса речничке грађе, прецизирајући шта би он све требало да обухвати – књижевне и стручне изворе, живу народну лексику, публицистику – Вук-Даничићеву норму као основицу српског књижевног језика, критички осврт на лексикографски поступак при дотадашњој огледној обради појединих категорија речи, наглашавање значаја квалитативних принципа и чврсту организацију лексичких јединица и сл.), наглашавајући да овај спис, заједно са *Уводом* у првој књизи Речника САНУ, заокружује Белићеву језичку мисао и чини „куну Белићевих лексикографско-лексиколошких гледишта“ (200–201).

Друго поглавље књиге посвећено је Београдској лексикографској школи и њеним теоријско-методолошким особеностима (79–156). Оно представља логичан продужетак претходног поглавља, у којем су, најпре, представљене претходне две фазе развоја српске описне лексикографије, док је овим поглављем сведен лук којим се заокружује представа о развоју лексикографских идеја у Срба у периоду после Другог светског рада до данас. Београдску лексикографску школу аутор види као динамичну делатност лексикографа у оквиру

Академијиног Лексикографског одсека, а касније Института за српски језик, превасходно везаног за припрему и израду *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (1959–). Значајно остварење у развоју поменуте школе представља уобличен и коначан текст *Уџбеница за обраду Речника* као малог интерног приручника за лексикографски рад. У овом поглављу у првом реду се предочава шта то чини лексички фонд нашег савременог српског језика, говори се о засебним слојевима, његовом основном фонду и лексици с периферије система, а извесна пажња посвећује се идентификацији одредница, расветљавању граматичког заглавља и ближем утврђивању критеријума за њихово обликовање, пружању важнијих упутстава за акцентовање речи, мрежи значења, њиховим односима и њиховом дефинисању. И поред исцрпне анализе која је довела до ближег одређења Београдске лексикографске школе и њеног значаја у историји науке о српском језику, аутор скромно и опрезно истиче да „колико год да се наводила постојећа рјешења у нашим дескриптивним рјечницима, а понегдје и илустративни примјери – то засад чини само оквир за нове, потпуније, а можда и другачије осмишљене приступе лексикону презентоване у наведеним описним рјечницима“ (12). Завршавајући одељак о заснивању и развоју ове „самосвојне лексикографске школе“, Неђо Јошић је навео запажање Ирене Грицкат, „чије ће ријечи надаље веома често да служе као путоказ у разоткривању, дефинисању и илустрацији њених важнијих особености: ’Овде је немогуће набројати чак ни њене основне одлике. Доста општих обавештења може се добити из Увода на почетку првог тома, из пера Александра Белића; али су већ у то време постојала многобројна интерна упутства, забележена на папиру и забележена, која и не би спадала у текст намењен читаоцу. Број тих упутстава је током рада растао, а њихов карактер се све више изоштравао’“ (87).

Треће поглавље, назначено као „Академијин речник и његов лексички фонд: неколико важнијих аспеката“ (157–211), представља, како аутор истиче, „засебну цјелину која садржински стоји у суодносу с важнијим особеностима Београдске лексикографске школе. У њему се предочава временски аспект Академијине лексичке грађе (осавремењивање лексичке грађе у учењу ове школе схвата се као једно од њених важнијих начела)“ (13). Оно обухвата четири одељка, у којима су разматрана значајна питања лексичког фонда Речника САНУ, као што су опис и квалитет грађе из збирки речи из народних говора, затим питање осавремењивања лексичке грађе и језичка актуелност као начело, потом значај епохе реализма у развоју лексичког система српског језика и анализа речи с периферије лексичког система

у поменутом речнику. Сваком од издвојених питања аутор је посветио озбиљну анализу.

На крају, у Закључку, аутор је резимирао садржај књиге и потцртао најзначајније оригиналне закључке свога истраживања. Навешћемо оне најзначајније.

Развојни лук српске описне лексикографије обухвата следеће етапе периодизације: 1) прва етапа (1853–1888) односи се на заснивање и развој идеје о великом описном речнику српског језика (Стејићев *Предлог за Србскій Рѣчникъ и Србску Граматѣику*, 1853; Новаковићева посланица *Срѣска краљевска академија и неговање језика срѣског*, 1888); 2) друга етапа (1893–1944) односи се на развој корпуса и трагање за његовим осмишљеним лексикографским представљањем, коју репрезентују следећи списи: Новаковићев спис *Предлог Срѣској краљевској академији да се оѣѣочне куѣљење грађе за академијски Срѣски речник*, 1893; *Позив и уѣуѣсѣво за куѣљење речи ѣо народу за Речник Срѣске Краљевске Академије*, 1899 [саставили Момчило Иванић и Пера Ђорђевић]; *Срѣски речник књижевнога и народнога језика*, 1913 [огледно издање, саставио Момчило Иванић]; Белићев спис *Срѣски речник књижевнога и народнога језика*, 1926; *Речник срѣскога књижевног и народног језика*, 1944 [огледна свеска, саставила група аутора на челу са Радосавом Бошковићем]; 3) трећа етапа (од Другог светског рата –) односи се на утврђивање концепције, разраду методологије и њену примену на конкретном лексичком материјалу, коју репрезентују следећи списи: *Уѣуѣсѣва за израду речника*, 1953 [интерни рукопис]; *Огледна свеска Речника срѣскохрватског књижевног језика ѣо грађи Срѣске академије наука*, 1953 [група аутора, предговор А. Белић, рукопис]; Белићев *Увод*, 1953 [рукопис]; Белићев *Увод*, 1959 [пред 1. томом Речника САНУ].

Поред приказа семантике речи као најважније компоненте речничке делатности, аутор је истицао, као веома важан, граматички аспект речи, тврдећи да „каткад једино овај рјечник у силесији других студија и приручника даје који податак о граматичкој особености неке ријечи“ (206). О поретку у структури речничког чланка, аутор даје и следећи закључак: „иза мреже значења карактеристичних за полисемантичну ријеч, на прво мјесто у другом дијелу чланка долазе терминолошке синтагме, иза њих прави изрази, те напослијетку кратке фолклорне форме (народне изреке и народне пословице). Замисао да лексикографски чланак има управо такво устројство, чини једну од важнијих особености Београдске лексикографске школе“ (208).

Књига *Развојни лук српске описне лексикографије* Неђа Јошића представља значајно монографско дело, у којем су успешно спојени ауторово врхунско лексикографско знање и искуство са применом теоријских достигнућа савремених лингвистичких токова и приступа у српској лингвистици и широј славистичкој литератури, посебно руској. Значајно је то што је аутор у књизи изнео своје ставове о најзначајнијим питањима српске описне лексикографије, чиме је ова књига добила аутентичан карактер идеја и погледа на досадашњи рад у најважнијим пољима речничке делатности. Стога се садржај ове књиге и изнети закључци у њој могу поуздано користити у даљим истраживањима теоријске лексикографије и сродних области лингвистике.

*Владан З. Јовановић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5507-2816>

* vladan.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

** Објављивање овог приказа финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Ружица С. Левушкина, *Лексика љавославне духовности*
(лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада)*

У оквиру едиције „Монографије“ Института за српски језик САНУ 2024. године објављена је студија *Лексика љавославне духовности* (лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада) др Ружице Левушкине. Ова монографија представља прерађену и допуњену верзију докторске дисертације *Лексика из сфере љавославне духовности у српском језику и њена лексикографска обрада*, одбрањене 2013. године на Филолошком факултету у Београду. Реч је о мултидисциплинарном истраживању које се бави лексиком православне духовности из угла савремене лексикологије и лексикографије, пружајући систематизацију овог језичког слоја и модел његове лексикографске обраде.

У уводном делу студије (17–21) ауторка прецизно дефинише предмет, циљеве и методе истраживања. Предметом су обухваћене лексичке јединице савременог српског језика које су семантички повезане појмом православна духовност, а употребљавају се у теолошком, литургијском и културном контексту. Циљ истраживања је двострук: с једне стране, да се изврши лексичко-семантичка, деривациона и етимолошка анализа ове лексике (и то првенствено једне од тематских група лексема), и, с друге, да се утврди како се овај лексички слој може адекватно представити у лексикографским делима. Монографија има и практичан значај, јер предлаже концепцију специјалног речника лексике из сфере православне духовности и истиче потребу да се у постојећим речницима, посебно у *Речнику САНУ*, прецизније обележе и систематизују ове јединице. Ауторка истиче да је владајућа парадигма овог истраживања теоцентрична, те да се у складу с тим у студији ослања на достигнућа и методе теолингвистике. У истраживању је примењен разноврстан скуп метода, при чему је уз помоћ корпусне методе и методе ексерпције прикупљена грађа, а уз помоћ компоненцијалне анализе лексика развр-

* Монографије 41, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2024, 514 стр.

стана на тематске групе. Семантички, творбени и етимолошки аспекти појединачних јединица разматрани су уз помоћ аналитичке методе и методе посматрања, а за формулисање речничких дефиниција и тумачење контекста коришћене су методе лексикографске анализе и контекстуалне интерпретације. Статистичка метода је коришћена за приказ резултата, док је конструктивна метода примењена при конципирању потенцијалног специјалног речника и дефинисању смерница за даљу лексикографску обраду лексике православне духовности у дескриптивним речницима српског језика. У раду су такође заступљени индуктивни и дедуктивни поступци.

Прво поглавље монографије, насловљено „Православна духовност“ (23–101), поставља теоријске и појмовне основе истраживања. У њему се разматра значење појма *православна духовност* и његово место у односу на сродне појмове као што су *религиозност*, *душевност*, *моралност*, *култура* и *теологија*. Р. Левушкина приступа анализи са језичког, теолошког и културолошког становишта, показујући да православна духовност представља вишеслојан феномен, који се може описати с три различита аспекта. Први је унутрашњи садржај, који обухвата теме повезане са појмом Бога и божанских својстава, стварањем света, Божијим промислом. Други аспект је историјски и прати развој православне мисли кроз библијску, византијску и српску традицију. Трећи аспект односи се на духовност у животу човека и у њему се посматрају појмови смисла живота, врлина, греха, побожности и духовне борбе. Таква подела постаје основа за каснију лексичко-семантичку класификацију.

Друго поглавље (103–178), као што сам наслов „Преглед досадашњих истраживања језика и православне духовности“ каже, информативног и теоријског је карактера. Ауторка систематски представља постојећа истраживања у области **теолингвистике** – на Западу, у словенским земљама, посебно у Русији, и у Србистици. Посебно се наглашава да је у српској лингвистици до сада постојало више радова који се тичу религијског језика, али да ниједан није свеобухватно обрадио православну духовну лексику као засебан слој. Р. Левушкина зато уводи појам *лексика православне духовности* као научно оправдану категорију, која обједињује теолошке и лингвистичке аспекте. Пажљиво су проучене и критички представљене претходне класификације религијске лексике, при чему су примери илустровани српским еквивалентима ради бољег разумевања. Овај поступак послужио је двоструко: да се сагледају могући приступи материјалу и њихова примена у српском језику, али и да се уочи које су слабости ранијих покушаја системати-

зације. Закључено је, на пример, да досадашње класификације страних аутора често трпе због нејасних граница обухваћеног корпуса (недовољно разграничење појмова, мешање различитих верских традиција у једном раду и сл.). Поред тога, термилошка лексика обрађена у овом делу у целости је уврштена и у *Речник* на крају монографије.

Поглавље „Лексика из сфере православне духовности у српском језику“ (179–290) представља централни и најопсежнији део монографије. Р. Левушкина најпре представља материјал и критеријуме за избор лексема. Највећи део грађе за истраживање преузет је из *дескриптивних речника савременог српског језика (пре свега Речника САНУ)*, али је она допуњена и примерима из богословске, хагиографске и сличне литературе на српском језику. Ауторка затим грађу од **око 15.000 лексичких јединица** дели на три главне тематске групе – у складу са наведена три аспекта православне духовности – које се потом разврставају на укупно 27 мањих тематских подгрупа. Подела се представља на следећи начин: 1) лексика која се односи на православну духовност према њеном унутрашњем садржају (теоними; дејства, својства, енергије Бога; стварање света; промисао Божији (општи); теотоконими); 2) лексика која се односи на православну духовност у историји (прародитељски грех; потоп; Стари завет; домострој спасења; новозаветни библизми; први хришћани, мучеништво; Црква; јереси, расколи, секте; чување вере; монаштво; византијско наслеђе; помесне цркве; Српска православна црква; Руска православна црква; Православна црква данас) и 3) лексика која се односи на православну духовност у човековом бићу (смисао живота; вечни живот; Свете тајне; спољашњи видови побожности; Свете врлине; греси и други непријатељи људског спасења; промисао Божији (посебни)). У оквиру сваке подгрупе дат је сажет преглед садржаних лексема и њихових основних значења или односа, у мери у којој је неопходно да се прикаже њихова семантичка улога у систему. Међу важнијим закључцима издвајамо да неке тематске целине чине **затворене термилошке системе** (нпр. тематске групе *Светје тајне* или *Црква*), док друге садрже претежно лексеме општег лексичког фонда које су попримиле посебна значења у духовном контексту (нпр. тематске групе *смисао животова* или *Светје врлине*). Такође, у одређеним тематским групама доминирају историјски појмови (рецимо, у подгрупама које се тичу историје Цркве, Византије, првих хришћана), па је у њима знатно више архаизама и историзама него у другим подгрупама лексике православне духовности.

Посебно поглавље унутар истог дела посвећено је тематској групи лексема хиперонимски одређеној појмом *Црква* (207–282). Ова група

па обухвата 835 лексема и представља најобимнију и најразгранатију тематску групу. Црква се сагледава у две димензије: као торжествујућа, небеска Црква, у коју спадају духовна бића (анђели), свети, Богородица, и као војинствујућа, земна Црква, коју чине свештенство, монаштво и мирјани. Најпре се представља грађа сврстана под појам торжествујуће, небеске Цркве. У називе за *духовна бића* убрајају се лексеме-хипероними групе (нпр. *ангел*, *анђео*, *весник*, *гласник*), епитети (нпр. *бесџелесан*, *невидљив*, *неошћив*), ангелоними (нпр. *Михаил(о)*, *Рафаил(о)*, *Серафими*). Тематску групу која се односи на *свѣте* сачињавају називи за чинове светости (нпр. *ајосѣол*, *великомученик*, *јрејодобни*), као и дефиренцијатори, који се даље, према мотивацији, класификују на номинаторе (нпр. *анакорет(а)*, *ђакон*, *ејиској*), дескрипторе (нпр. *Злајоусѣи*, *Миројочиви*, *Премудри*), агномене (*Ареојагѣи*, *Мейеорѣи*, *Сѣолиник*), локализаторе и етнонине (нпр. *Дамаскин*, *Кесаријски*, *Сирин*), когномене (нпр. *Св. Јован Кукузељ*) и друге диференцијаторе. Лексеме везане за *Богородицу* разврставају се на теотокониме (нпр. *Богородица*, *Свѣта Пречисѣа*, *Приснодјева*) и устаљене епитете (нпр. *јречисѣа*, *јреславна*, *нејорочна*). Лексеме из појмовне групе *војинствујућа*, *земна Црква* деле се на називе за свештенство (нпр. *свѣшѣеник*, *ејиској*, *ђакон*), монаштво (нпр. *архиејиској*, *игуман*, *синђел*), ниже чинове и друге службе (нпр. *црквењак*, *јослушник*, *дијак*) и мирјане (нпр. *исјоведилац*, *јарохијан*, *свѣјовњак*). У оквиру сваке од тих мањих подгрупа спроведене су лексичко-семантичка, морфолошка и етимолошка анализа, испитивана су значења и односи (нпр. хијерархија чиновна светости, начин ословљавања свештенства и сл.), а учињен је и посебан осврт на облик и употребу појединих лексема (нпр. црквено-словенизми који задржавају свој облик у савременом српском језику). Анализа тематске групе *Црква* послужила је као **пример дубинске обраде**, на основу које су изведени општи увиди применљиви и на остале делове корпуса.

На основу ове тематске групе, донети су и неки општи закључци. Лексика се може поделити на терминолошку, лексику општег лексичког фонда и лексику коју је ауторка назвала специјалном, будући да се не може сврстати у прве две групе, а користи се искључиво у православном социолекту. Важно је истаћи и да су те посебне лексеме процентуално једнако заступљене као и стручна терминологија, што указује на ширину и богатство овог лексичког поља.

Детаљније су у монографији обрађене и тематске групе *хришћанске врлине* (282–288) и *греси и други нејријатѣљи људског сјасења* (289). У прву групу сврстане су лексеме којима се именују позитивне

особине које верник треба да негује (нпр. *мир, љубав, љраведности*), а у другу лексеме којима се означавају страсти (нпр. *гнев, гордоси, љреједане*), непријатељи људског спасења (нпр. *ђаво, нејријатиел, бес*) и зла дела (нпр. *блудочинство, чедоморство*). Анализа открива да је друга група **знатно бројнија** од прве, што је у складу с претходним лексичким истраживањима која показују да српски језик обилује јединицама са **негативном експресивношћу**.

Наредно, четврто поглавље (291–384) посвећено је лексикографској обради лексике из сфере православне духовности. Овај део рада чини својеврсни спој теоријских поставки, методолошке разраде и практичних предлога, што му даје карактер примењеног истраживања. Полазна тачка је осврт на развој и методологију савремене теоријске лексикографије као посебне дисциплине. Пажња је усмерена на макроструктуру и микроструктуру речника, као и на различите типове речничких модела, од општих и једнојезичних до специјализованих и тематских. У оквиру овог прегледа издваја се више класификација које омогућавају да се речници посматрају не само према садржају него и према функционалном усмерењу, обиму и степену дескриптивности. На тај начин ствара се основ за дефинисање новог типа речника који би опис(ив)ао лексику из сфере православне духовности. Посебно се објашњава потреба за оваквим пројектом: реч је о области која није довољно систематизована у досадашњој лексикографији, док би један овако конципиран речник омогућио њено јасније представљање и научну обраду.

У даљем тексту поглавља ауторка предлаже модел конкретног специјалног речника, *Тематског тезауруса лексике љавославне духовности* (ТТЛПД). Овај речник је замишљен као једнојезични тезаурус српског језика, који би обухватио око 15.000 одредница обједињених тематиком православне духовности. Према изнесеним карактеристикама, ТТЛПД би био дескриптиван и синхронијски речник општег типа, али са нормативном и дидактичком компонентом. На плану макроструктуре тезауруса разрађује се избор лексичких јединица. Планирано је да корпус обухвати више различитих слојева: богословску терминологију, властита имена и поједине називе (нпр. икониме, хеортониме, еклисиониме, називе богослужбених књига), лексику из општег фонда која је добила духовно значење, покрајинизме, деривационе низове сродних речи, мање познате лексичке јединице, библизме, русизме и застарелу лексику. Оваква хетерогеност се оправдава природом православног социолекта, који је настајао у различитим историјским раздобљима и попримио различите стилске карактеристике. Ауторка притом посебно истиче оби-

ље ономастичког материјала и као могућност наводи и израду засебног ономастичког речника. Микроструктура речника, с друге стране, описује унутрашњу организацију сваког појединачног речничког чланка. Посебно место заузимају квалификатори, који би у тематском тезаурусу имали нешто сложенију функцију него у општим речницима. Они би бележили фреквентност употребе, распрострањеност у различитим деловима српског говорног подручја, припадност појединим функционалним стилевима, као и нормативни и етимолошки статус јединице. Уместо традиционалних *хришћ.* и *йравосл.*, који би били редувантни, користили би се квалификатори *библ.*, *аскей.*, *нз.*, *сз.* У вези са дефинисањем значења, Р. Левушкина истиче да треба преузети постојећа лексикографска решења и допунити их према потреби. Још један важан елемент микроструктуре чине илустративни примери, који би, по моделу специјализованих тезауруса, долазили из извора различитих жанрова: библијских превода, богословске литературе, дела духовне књижевности, проповеди и савремених теолошких текстова.

У следећем делу Р. Левушкина анализира начин на који су лексеме из ове тематске групе представљене у речницима савременог српског језика, пре свега у *Речнику САНУ*. Испитује се њихова заступљеност, начин дефинисања, избор примера и примена квалификатора. Као пример узима се подгрупа која се односи на духовна бића, анђеле. Уочавају се одступања у обради ових речи – неке јединице нису довољно прецизно дефинисане, неке нису квалификоване у складу са својом духовном функцијом, а у неким случајевима недостаје пример употребе који би потврдио значење. Ауторка истиче и потребу за доследнијом применом квалификатора као што су *рлг.*, *йравосл.* и *сл.* У том контексту она предлаже да се квалификатор *рлг.* резервише за опште религијске термине или појмове из других (нехришћанских) религија, као и да се јасније раздвоје православни и народни слој језика и да квалификатор *йравосл.* буде примаран у одредницама у којима духовно значење има предност над секуларним. Ово поглавље има и практичан значај јер указује на могућности унапређивања речничке обраде лексема које припадају религијском појмовном систему.

На крају, Р. Левушкина прилаже и *Речник йтерминолошке лексике уйоћребљене у монографији* (393–451). Ауторка наводи да је речник претежно терминолошки, али да су у њега ушле и неке лексеме које нису одређене као такве (нпр. *надиродиџи*), с обзиром на то да нису познате просечним говорницима. Речнички чланци не садрже примере, већ само дефиниције, и дају се само основне граматичке и етимолошке информације о одредницама.

Монографија Ружице Левушкине представља детаљно истраживање лексике православне духовности савременог српског језика, засновано на обимном корпусу и јасно дефинисаној методологији. Захваљујући темељном и систематичном приступу, ауторка пружа јасно уобличену и прецизно разрађену класификацију и анализу овог хетерогеног језичког слоја. Она доноси не само поуздан опис постојећег стања већ и тачно утврђене критеријуме за будућа истраживања, постављајући тако темеље за целовитије разумевање односа између језика и православне духовности. На тај начин, монографија добија карактер важног научног прилога који отвара нове могућности за проучавање религијске лексике и њене лексикографске обраде.

*Милена Д. Милосављевић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-0939-4370a>

* milena.milosavljevic@isj.sanu.ac.rs

** Објављивање овог приказа финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Дело Среће Танасића у научној критичкици,
прир. Марина Спасојевић*

Стална рубрика српске лингвистичке периодике „Прикази“¹ представља како огледало актуелних токова и догађаја у науци о српском језику, тако и ризницу грађе за славистичку историографију научне критике, сачињену, најчешће, од прилога посвећених најновијим монографијама, синтетичким ауторским збиркама огледа, јубиларним бројевима часописа или тематским зборничким публикацијама. Иако област синтетичког ретроспективног сагледавања дела најзначајнијих лингвиста у српској славистици није запостављена, посебна издања чији стожерни део чине прикази сабрани према критеријуму рецепције опуса једног научника ипак су ретка појава у науци о словенским језицима. Под крај 2024. године објављена је књига *Дело Среће Танасића у научној критичкици*, особена по томе што се на њеним страницама налазе прикази десет књига акад. проф. др Среће Танасића, дописног (2018), а затим и редовног члана АНУРС (2024), редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Нишу (1993–2016), гостујућег професора Филозофског/Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци (1996–2012), научног саветника и директора Института за српски језик САНУ (2006–2016), директора Института за српски језик и књижевност АНУРС (2022–), председника Одбора за стандардизацију српског језика (2017–), члана Савета за српски језик у Републици Србији и Савјета за српски језик у Републици Српској (2023–), главног уредника часописа *Наш језик* (Београд), члана редакција више лингвистичких часописа – *Јужнословенски филолог* (Београд), *Славистика* (Београд), *Годишњак за српски језик* (Ниш), *Задужбина* (Београд), *Исходниша*

* Нови Сад: Прометеј, 2024, 357 стр.

¹ Назив рубрике није истоветан у периодици српске лингвистичке славистике – нпр. у ч. *Наш језик* она данас носи наслов „Прикази“, у ч. *Јужнословенски филолог* „Прикази и критике“ итд.

(Темишвар, Ниш), *Русистика без граници* (Софија), књижевног часописа *Годишњак Института за дечју књижевност у Београду*, као и друштвено-хуманистичког гласила *Хришћанска мисао* (Београд).

Као један од водећих и најцењенијих стручњака за синтаксичка и семантичка питања савременог српског језика, акад. Танасић је својим увидима померио границе у сфери теоријско-методолошких поставки испитивања глаголских облика и њихове употребе, разликовања глаголских радњи према опозицији референцијалност/нереференцијалност, тј. јединичност/мноштво, дефинисања и дескрипције појавних облика унутар категорије дијатезе – у првом реду, пасива, исказивања (ин)варијантне агентивности, пацијентивности, персоналности, модалности, реченичне типологије, укључујући проблематику синдетизма и асиндетизма, репрезентологије, граматичких и лексичких специфичности у језику српских писаца, те синтаксичко-семантичких језичких факата из подручја српских говора источнохерцеговачког дијалекта. Паралелно с тим, акад. Танасић је и један од најмеродавнијих стручњака у области нормативистике, стандардологије, спољашње историје савременог српског језика, језичке политике и језичког планирања – посебно за питања односа језика и друштва и статуса суштинских идентитетских носилаца – положај и неговање српског језика и ћирилице на српском језичком простору и бригу о српском писаном наслеђу.

Акад. Танасић је аутор осам² монографија и збирки огледа, двеју књига разговора и једне књиге сабраних интервјуа – о десет посебних публикација читамо у оквиру четрдесет и једног приказа у књизи *Дело Среће Танасића у научној кривици*, која садржи још и „Предговор“ (9–11), „Библиографију проф. др Срете Танасића“ (323–347) и одељак „Уместо поговора“ (349–357). Зaslуге за савесно и узорно осмишљено приређивање књиге припадају др Марини Спасојевић,³ вишем научном сараднику Института за српски језик САНУ, члану Савета за српски језик и Уређивачког одбора часописа *Наш језик*, чији је и секретар.

О првој монографији акад. Танасића *Презент у савременом српском језику* (1996) писали су акад. Ирена Грицкат (15–17), Мирјана

² Монографија *Синтаксичке теме* има два издања, прво је из 2005, друго из 2009. године.

³ Марина Спасојевић је приредила и књигу посвећену ретроспективи научне делатности Института за српски језик САНУ у периоду 2007–2017, изашлу поводом седамдесетогодишњице ове научне установе. Књига доноси библиографије сталних и спољних сарадника, као и преглед научне и стручне ангажованости кадра Института. У књизи се наводи и библиографија (2007–2017) С. Танасића, руководиоца пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* од 2009. до 2017. године (Спасојевић прир. 2017: 237–244).

Соколовић (18–20) и Љиљана Милићевић (21–33). О збирци огледа *Синџаксичке теме* (2005) свој суд су дали акад. Милка Ивић (37–38), дописни члан САНУ Предраг Пипер (39–40), Ивана Антонић (41–48), Ивана Коњик (49–54), Станислав Станковић (55–61) и Марина Спасојевић (62–74), а о другом издању *Синџаксичких тема* (2009) Јованка Милошевић (77–84). И књига *Из синџаксе српске реченице* (2012) била је веома запажена у српској лингвистичкој славистици, о чему сведоче прикази акад. Предрага Пипера (87–89), Наташе Киш (90–95), Марине Николић (96–100), Ружице Мирилов (101–105), Јелене Павловић (106–113) и Александре Ђорђевић (114–119). Монографија *Синџакса љасива у српском језику* (2014) сагледана је у приказима Владиславе Ружић (123–127), Галине Тјапко (128–140), Валентине Илић (141–150) и Јелене Павловић (151–158). Чланцима у књигама *Из синџаксе и семантике српског језика* (2019) и *Прилози синџакси српског језика* (2021) посвећени су прикази Марије Опачић (193–201; 227–235) и Јелене Павловић Јовановић (202–208; 236–243). О књизи *Огледи о језику српских љасаца* (2022) своја запажања предочили су проф. емеритус Бранко Тошовић (247–253), Вучина Раичевић (254–260), Димитрина Спасова Лесневска (261–269) и Марија Опачић (270–283), док је на вредност књиге радова *Српски језик и ћирилица: огледало српско* (2023) указано у приказима Вељка Брборића (287–290), Марине Спасојевић (291–296), Неђе Јошића (297–302), Марије Опачић (303–312), Јелене Павловић Јовановић (313–317) и Радета Лаловића (318–321). Своје утиске о књизи *Разумевање језика: разговори са Срејтом Танасићем* (2017), штампане у колекцији *Одговори* новинара и културног посленика Милоша Јевтића, износе акад. Предраг Пипер (161–162), Горан Максимовић (163–174), Неђо Јошић (175–180), Милан Тасић (181–185) и Јово Бајић (186–190), док о жанровски специфичној књизи обједињених интервјуа *Тако сам говорио зарад сујера* (2020) читамо у „Предговору“ акад. Предрага Пипера (211–212) и приказу Марије Филиповић (213–223).

Прикази су објављивани унутар самих књига у склопу навођења рецензија, предговора, у лингвистичким, претежно славистичким, часописима – *Јужнословенски филолог*, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, *Српски језик*, *Наш језик*, *Књижевности и језик*, *Зборник Маџице српске за славистику*, *Славистица*, *Годишњак за српски језик*, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, *Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, *Прилози настави српског језика и књижевности*, *Лингвистичке активности*, *Вопросы языкознания*, *Русистика без граници*, те у часописима *Књижевне новине*, *Бдење и Печай*.

Упознавши се са садржајем приказа, можемо увидети да су у њима дате повољне критике и високе оцене наведених дела акад. Танасића – и у целини и у појединостима. То, по правилу, илуструју и сви закључци у приказима. Тако, између осталог, Ирена Грицкат (*Презентӣ у савременом српском језику*, 1996) говори о одличној упознатости С. Танасића са разматраном проблематиком и способности за њено решавање у савесном проучавању, што се посебно види у успешној примени синтаксичке теорије о референцијалности/нереференцијалности у монографији о презенту, чиме је коначно на право место постављена синтаксичка теорија о индикативу, релативу и модусу, о којој током, готово, читавог XX века српски синтаксичари нису успели да се усагласе (15–17). Милка Ивић (*Синтаксичке ѿеме*, 2005) наглашава промишљеност Танасићевих увида, убрајајући га у најагилније и најкомпетентније савремене српске синтаксичаре (38). Предраг Пипер (*Синтаксичке ѿеме*, 2005) уочава да синтаксичке погледе С. Танасића одликују иновативност, поузданост, меродавност, савесност и темељитост у излагању (40), Ивана Антонић (*Синтаксичке ѿеме*, 2005) изводи закључак о методолошкој поузданости анализе језичког материјала, једноставности, разумљивости и прегледности изнетих разматрања (47), Владислава Ружић (*Синтакса ѿасива у српском језику*, 2014) истиче употребу савремене методологије лингвистичких истраживања, методолошку доследност, критичко преиспитивање понуђених решења, чврсту аргументованост и јасност при изношењу нових синтаксичких погледа, те њихову емпиријску поткрепљеност (126–127), Бранко Тошовић (*Огледи о језику српских ѿисаца*, 2022) подвлачи добру структурираност идиолингвистичких и идиостилистичких истраживања, вешто владање прикупљеном прозном грађом из књижевноуметничког функционалног стила, што за резултат има допринос испитивању реченичног потенцијала, теоријској и дескриптивној синтакси (253), Вељко Брборић (*Српски језик и ћирилица: огледало српско*, 2023) запажа актуелност тема, брижљивост у припреми прилога, одмереност израза, одлучност да се јасно отклоне дилеме и разложно објасни анализирана појава (290) итд.

Научно дело акад. Танасића лепо је примљено и изван српског језичког ареала – у првом реду, у руским и бугарским славистичким центрима, одакле су стигла два приказа – Галина Тјапко (*Синтакса ѿасива у српском језику*, 2014), поред осталог, похвално говори о Танасићевој упућености у литературу, експлицитном излагању теоријских основа, ваљаној аргументацији, свежим идејама, исцрпности испитивања и разумљивости написаног (139–140), док Димитрина Спасова Лесневска

(*Огледи о језику српских њисаца*, 2022) потцртава богатство грађе и допринос теоријској и практичној стилистици на нивоу описа синтаксичких датости књижевноуметничког функционалног стила савременог српског језика, чиме се отвара простор и за конфронтативну анализу изворника, постојећих и будућих превода на друге језике, а посебно на руски и бугарски (269).

Ову чињеницу поткрепљује и рецензија акад. Реметића, у којој се указује да су о Танасићевим истраживањима писала чак три академика – Ирена Грицкат, Милка Ивић и Предраг Пипер, уз следећи закључак: „И сви они су врло повољно говорили о резултатима његових истраживања у области српске синтаксе. Тешко да има још један наш синтаксичар у последњих педесетак година о коме су писала три академика, и то тако похвално“ (Спасојевић прир. 2024: корице). Овом рецензијом, научним критикама трију академика придружује се и акад. Реметић, чиме је, изнова, потврђена висока вредност достигнућа акад. Танасића на пољу србистике и српске славистике – овога пута из пера најистакнутијег српског дијалектолога данас, што уједно говори да се, опет, ради о суду изреченом са самог врха српске науке о језику.

Синтетички преглед приказа књига акад. Танасића показао је више добрих страна оваквог приступа грађи из области славистичке научне критике. Међу њима је и могућност интегралног сагледавања рецепције научног дела лингвисте, једног од главних носилаца развојних токова синтаксичких и семантичких изучавања савременог српског језика, што, несумњиво, погодује потпунијем прегледу посматраног опуса и поузданости закључивања о резултатима истраживања, предочаваних у, готово, тридесетогодишњем временском одсеку. Предност поменутог приступа испољава се и у вишеструком доприносу историографији српске славистике – поред тога што је извор података о научном раду акад. Танасића, књига нас обавештава и о кретањима у српској славистици, пријему србистичких истраживања у руским и бугарским славистичким срединама, научним интересовањима слависта различитих генерација који су и учествовали у стварању књиге, лингвистичкој славистичкој периодици на чијим страницама су се прикази појављивали итд. Будући да представља синтезу научних резултата и њихове оцене којом се осветљава проученост многих синтаксичко-семантичких питања и спољашње историје савременог српског језика, као и да олакшава кретање у свету науке о словенским језицима, са доста основа можемо очекивати да књига пред нама буде укључена у литературу истраживача заинтересованих за наведена проблемска пи-

тања србистике и славистичке конфронтативне типологије, чији је један од чланова поређења српски језик.

ЛИТЕРАТУРА

Спасојевић прир. 2017: Марина Спасојевић (прир.), *70 година Института за српски језик САНУ. Између два јубилеја (2007–2017)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

*Марија М. Ойачић**

* mmopacic@outlook.com

Х р о н и к а

Међународна научна конференција *Нове речи у књижевности и терминологији нових технологија у словенским језицима*

Међународна научна конференција *Нове речи у књижевности и терминологији нових технологија у словенским језицима* одржана је 24. септембра 2025. у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду. Конференцију су организовали Филолошко друштво *Речи* и часопис *Новоречје*.

Након свечаног отварања скупа председника Филолошког друштва *Речи* проф. др Дејана Ајдацића уследила су пленарна излагања Катажине Клосинске из Варшаве, која је изложила тему *Неологизми у речницима. Нормативни аспекти*, затим Амира Капетановића из Загреба, који је казивао реферат *О лексичким аксиолошко-семантичким мијенама оживљења у хрватском језику*, и Иване Лазић Коњик, из Београда, са темом *Терминологија нових технологија – општи поглед из угла неологије*.

Први део конференције започет је рефератом Агате Хонђе, који се бавио питањима фразеологизама у речнику пољских неологизама Језичког опсерваторијума Универзитета у Варшави. Други реферат, који је изложила Јасмина Дражић из Новог Сада посвећен је ширењу префикса *пре-* с придевима и прилозима у српском језику, са освртом на новији тип интензификације и квалификације, док је Јарослав Лахњик излагао о најновијим пољским творбеним неологизмима са префиксоидима.

Други део конференције отворила је Елма Дурмишевић, анализирајући нове речи, тачније сливенице, сраслице и сложенице у колумни Нусрета Ахметовића са сајта „Школегијум“. Терминологијом дигиталних јавних услуга на примеру српског портала „еУправа“, на материјалу именица и именичких синтагми, бавила је Јелена Перишић. Богдан Дичев излагао је о новим речима на бугарском Фејсбуку, док је Барбара Пенђих казивала о пољским неологизмима у вези са покретом који се

залаже против бацања хране и конзумеристичког друштва – фриганизмом. Последње излагање другог дела скупа Дорота Пазијо Влазловска посветила је концепту „дебелка“ и новим речима у пољском језику.

Трећи део конференције тицао се неологије у словенској књижевности. Отворила га је Милица Божић Синчук, чије је излагање било посвећено сливеницама у новијој српској књижевности за децу. Новим речима у делима српских сигнала бавио се Зоран Стефановић, а о новим речима и посмртном животу и свету на материјалу књижевних текстова пољских, руских, украјинских, српских, словеначких и хрватских писаца излагао је Дејан Ајдачић. Последњи реферат био је о новој терминологији делова аутомобилског мотора, са историјском дистанцом, у српском, руском и пољском језику Данка Шипке.

Након изложених реферата и дискусије, на самом крају конференције, учесници су имали прилике да чују подкаст Филолошког друштва *Речи – Речница 1*, и разговор Данка Шипке и Павла Ћосића са Миланом Ивановићем о нормативним аспектима нових речи. Надамо се да ће овај формат заживети и да ћемо у наредним епизодама чути нове госте и неолошке приче.

Снимак конференције доступан је на Јутјуб каналу Универзитетске библиотеке, док ће радови бити објављени у наредном броју часописа *Новоречје*, као и у зборнику радова.

*Јована Љ. Шћејовић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2832-2752>

* jovana.dimitrijevic@isj.sanu.ac.rs

** Објављивање ове хронике финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према уговору број 451451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу
и решавање неодложних питања
Комисија бр. 7 од 16. децембра 2025. године
Одлука бр. 75

О ПИСАЊУ И ПРОМЕНИ НАЗИВА МЕЂУНАРОДНЕ ИЗЛОЖБЕ *ЕКСПО*

На адресу Одбора за стандардизацију српског језика стигло је питање које се односи на писање и промену назива међународне изложбе *Експо*, која ће се одржати 15. маја – 15. августа 2027. године у Београду. Реч је о специјализованој изложби у надлежности Међународног бироа за изложбе (Bureau International des Expositions – BIE), у којој државе и организације широм света представљају иновације и идеје везане за специфичну тему. Тема актуелне изложбе гласи: *Игра(ј) за човечанство: спорт и музика за све*, са фокусом на то како игра, спорт и музика доприносе људском развоју, напретку и јединству.

Поглед на писану праксу

На основу прегледа начина писања назива *Експо* на српском језику примећујемо да преовлађује модел: назив изложбе, година њеног одржавања и град домаћин изложбе, готово по правилу у латиничкој форми писма, при чему се назив изложбе употребљава у енглеској форми: ЕХРО 2027 Београд. Модел је начињен према правилима Међународног бироа за изложбе на енглеском језику („BIE“). Осим као верзална латиничка скраћеница, *Експо* се употребљава, попут неких лексикализованих скраћеница, са статусом посебне лексеме, писане само с великим почетним словом.

Препорука Одбора

Назив међународне изложбе *Ексѿо* у српском језику адаптиран је као и друге властите речи странага порекла које су, без обзира на начин постанка у изворном језику (настале од акронима, скраћивањем основе итд.), прихватиле домаћу именичку парадигму. И пише се као и сви лексикализовани акроними. Тако поред властите именице *Ексѿо*, која представља скраћену форму именице странага порекла која потиче из енглеског језика (*exposition*), именичкој парадигми припадају и речи (лексикализовани акроними) као што су *Униѿеф*, *Унеско*, *Наѿо*, *Фифа* итд., настале од верзалних акронима у језику источнику. Према српској књижевнојезичкој норми, није правилно у текстовима на српском језику употребљавати форму „ЕХРО“, већ искључиво транслитерисану односно транскрибовану ћириличку форму.

Промена именице *Ексѿо*

Препорука Одбора

Реч *Ексѿо* треба мењати по падежима онако како се мењају сличне, акронимске именице мушкога рода типа *Униѿеф*, *Униѿефа*, *Униѿефу* итд. Пошто је крајњи вокал кратак, промена изгледа овако: Експо, Експа, Експу, Експо, /, с(а) Експом, о Експу. Уколико се испред речи *Ексѿо* налази именица која ближе одређује њен садржај, у том случају се *Ексѿо* неће мењати по падежима, већ само та именица (изложба *Ексѿо*, изложбе *Ексѿо* итд.).

Нацрт Одлуке сачинио
др Владан З. Јовановић, научни саветник

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу
и решавање неодложних питања

Комисија бр. 7 од 16. децембра 2025. године
Одлука бр. 76

У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ У СЛУЖБЕНОЈ УПОТРЕБИ ЈЕ
СРПСКИ ЈЕЗИК ЕКАВСКОГ И ИЈЕКАВСКОГ ИЗГОВОРА

На адресу члана Одбора за стандардизацију српског језика упућено је питање да ли је ијекавски изговор дозвољен у службеној употреби српског језика у Републици Србији. У образложењу подносиоца овог питања Одбору наведено је да му је приликом пријаве теме на специјалистичким студијама на једном факултету Универзитета у Београду враћен на исправку приложени материјал са захтевом да он буде написан екавским изговором будући да је ментор сматрао да је у Републици Србији у службеној употреби српски језик само екавског, а не и ијекавског изговора.

Одговор

У службеној употреби српског језика у Републици Србији равноправна су оба изговора – екавски и ијекавски. Ова два изговора, екавски и ијекавски, настала су од некадашњег словенског гласа јат (ѣ/ě). У Републици Србији је подручје ијекавског изговора некада било шире него што је данас, обухватајући већи део простора југозападне и западне Србије. Током последњих двају векова то подручје се постепено сужавало будући да се водећи културни, просветни, научни и економски центри, попут Београда и Новог Сада, налазе на подручју екавског из-

говора. У Републици Српској (БиХ) и у Републици Црној Гори, готово безизузетно, у употреби је српски језик ијекавског изговора.

Образложење

У нормативним приручницима српског језика наглашено је да су екавски и ијекавски изговори српскога језика равноправни. У свим значајнијим описним речницима српског књижевног језика (у издањима Матице српске и Српске академије наука и уметности) све одреднице имају равноправно заступљен екавски и ијекавски изговор: *деїе* ијек. *дијеїе*; *їеваиїи* ијек. *їјеваиїи*; *белешка* ијек. *биљешка*.

Описана језичка реалност претворена је и у правне норме о службеној употреби српског језика. У Члану 10 Устава Републике Србије из 2006. године стоји да су у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо. У Члану 1, став 1 Закона о службеној употреби језика и писама у Републици Србији из 2018. године пише да је у службеној употреби српски језик. У Закону о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма из 2021. године у Члану 1, став 1, каже се да се српским језиком сматра „стандардизовани тип српског језика, као средство и опште добро националне културе“. Иако у наведеним правним актима није експлицитно речено да службена употреба подразумева и екавски и ијекавски изговор српског књижевног језика, имплицитно се упућује, према важећој норми српског књижевног језика, да се она мора односити на оба изговора у Републици Србији. У *Правовису српскога језика* Матице српске (2011) изричито се каже: „Српски књижевни (стандардни) језик има два равноправна изговора: екавски и ијекавски. [...] Избор између два изговора је слободан, уз само једно ограничење: није допуштено њихово мешање, ни у говору ни у писаном тексту, осим у уметничким делима (нпр. књижевним, позоришним и филмским), где изговор може да послужи као средство карактеризације појединих ликова“ (22). У образложењу Европског суда за људска права у Стразбуру приликом изрицања пресуде у корист извесног адвоката, који је био дискриминисан у једном судском процесу у Републици Србији јер је користио ијекавски изговор, речено је да „Влада Републике Србије и Матица српска наводе да српски језик има екавицу и ијекавицу као две [изговорне] варијанте и да се обе варијанте могу користити у службеној употреби“ (Милош Ковачевић, Знају ли судије Уставног суда шта је српски језик?, *Сјиси Одбора за стандардизацију српског језика XIX–XXI*, Београд, 2023, 200).

Препорука

Одбор за стандардизацију српског језика, највише стручно тело у области нормативистике, основано с циљем да заједно с државом утврђује и спроводи језичку политику, у свом допису Конференцији универзитета Србије 3. јуна 2019. године затражио је да се ова организација заложи да се предмет *Српски језик* уведе на све факултете у Републици Србији. У образложењу предлога пише да је он покренут „ради учења српског стандардног језика, функционалног описмењавања за струку за коју се студенти спремају и познавања важних чињеница везаних за српски језик, као битног дела опште културе сваког факултетски образованог човека, неопходне за успешно укључивање у друштво“. Сматрамо да проблем о којем је реч у овој одлуци, а тиче се неупућености универзитетског професора о службеној употреби српског језика у Републици Србији, не би постојао уколико би факултети, сходно својим програмима, у своје наставне планове уврстили и предмет *Српски језик*. Шире посматрано, таква пракса, када је реч о настави језика у службеној употреби на факултетима, прихваћена је у великом броју европских држава.

Нацрт Одлуке сачинили
др Драгана Ј. Цвијовић, виши научни сарадник
др Владан З. Јовановић, научни саветник

In memoriam

ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ (20. VI 1935 – 16. XI 2024)*

Новембра 2024. године српска и словенска лингвистика остале су без једног од својих агилних и драгоцених посленика – Драгољуба Петровића, професора Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду и сарадника Института за српски језик САНУ.

Професор Драгољуб Петровић рођен је 20. јуна 1935. године на Косору код Подгорице. Филозофски факултет је завршио у Новом Саду – 1960, постдипломске студије – 1964, докторат – 1971. године. Као предавач радио је у Педагошкој академији у Никшићу 1964–1965, а од тада до краја 2001. на Филозофском факултету у Новом Саду.

Професор Петровић потекао је из Новосадске лингвистичке школе и постао део њене традиције. Својим преданим научним радом оставио је неизбрисив траг на пољу дијалектологије српског језика, ономастике, словенске лингвогеографије и дијалекатске лексикографије, као и у области фонологије савременог српског језика. Бавио се такође критиком друштвених и политичких збивања у нас и из свих тих области објавио је преко 700 прилога. Аутор је или коаутор више од тридесет књига.

Књиге: *О говору Змијања* (Нови Сад, 1973), *Говор Баније и Кордуна* (Нови Сад – Загреб, 1978), *Тойонимија Куча* (Београд, 1988), *Школа немушићког језика* (Нови Сад, 1996), *Сумрак српске ћирилице : Зајиси о зајтирању српских националних симбола* (Нови Сад, 2005), *Зловременик* (Подгорица, 2011), *Српски језички зајерци* (Београд, 2013; друго, допуњено издање, Београд, 2018), *Расцејени народ* (Нови Сад, 2018), *Прасрби* (Београд, 2021), *Осмугљена љамеј* (Горњи Милановац, 2022), *Разобручено зло* (Горњи Милановац, 2022), *Поглед у маглу* (Београд,

* Текст је настао на основу биографије и библиографије коју је саставио сам професор Драгољуб Петровић за потребе институтског сајта (при чему је библиографију редовно ажурирао уношењем нових библиографских јединица).

2022), *Похара српског језика* (Београд, 2023), *Реч на бесџућу : Инџервјуи* (Требиње – Херцег Нови – Никшић, 2023), *Сџорови језикословни* (Нови Сад, 2023), *Несојска времена* (Горњи Милановац, 2024).

Коаутор: *Фонолошки ојиси словеначких, српскохрватских / хрватскосрпских и македонских говора обухваћених* Општесловенским лингвистичким атласом (Сарајево, 1981), *Najnowsze dzieje języków słowiańskich: Српски језик* (Ополе, 1996; српска верзија: *Језик на крају века*, Београд, 1996), *Serbian Sociolinguistics* (Berlin – New York, 2001), *Ономасџика Качера* (Београд, 2003 – с Миодрагом Јаћимовићем), *Демокраџија с налицја* (Србиње – Београд – Ваљево, 2006; друго, проширено издање: Нови Сад, 2019 – с Илијом Петровићем), *О говору Сџича : Грађа* (Београд, 2009 – с Момчилом Поповићем), *Фонологија српскога језика* (Београд, 2010 – са Снежаном Гудурић); *Речник српских говора Војводине* (Св. 1–10, 2000–2010, Нови Сад – један од приређивача), *Из лексике Качера* (Београд, 2011 – с Јеленом Капустином); *Речник Куча* (Београд, 2013 – с Иваном Ђелић и Јеленом Капустином); *Реџник баџких Вунјеваса илити Риџник баџки Вунјеваса* (Novi Sad – Subotica, 2018 – с Марком Пеићем, Гргом Бачлијом, Јосипом Бајићем и Сузаном Кујунџић-Остојић); *Речник српских говора Војводине* (друго, измењено и допуњено издање, десет свезака дијалекатског речника Војводине сведено је на четири тома: Нови Сад, 2019 – са Светланом Вареником, Дејаном Милорадовим, Катарином Сунајко и Иваном Ђелић), *Из средњоморачке ономасџике (Грађа)* (Београд, 2019 – с Јеленом Капустином), *Речник Драгачева* (Београд, 2019 – с Јеленом Капустином; уп. и: Милоје Стевановић, *Речник Драгачева* (Гуча, Библиотека општине Лучани), 2020, стр. 735; 2021, друго, допуњено издање, стр. 863); *Речник Куча : Дојуне* (Београд, 2023 – с Иваном Ђелић и Јеленом Капустином) и *Границе српског језика* (Нови Сад, 2025).

Припремио је, самостално или у коауторству, близу 70 карата за различите томове *Ојшџесловенског лингвистичког ајлласа* и *Ојшџекарџајског дијалекџолошког ајлласа*.

Припремио је за штампу једну књигу Јована Кашића, четири књиге Павла Ивића, две књиге Александра Белића; редактор је првог издања *Речника бачких Буњеваца* М. Пеића и Г. Бачлије (Нови Сад – Суботица, 1990), *Именослова бачких Буњеваца* истих аутора (Нови Сад – Суботица, 1994), 7. тома *Ојшџекарџајског дијалекџолошког ајлласа* (Београд – Нови Сад, 2003 – на руском језику), *Речника српских говора Војводине* (у 10 свезака, Нови Сад, 2000–2010), као и *Речника српских говора Војводине* (сведеног на четири тома, Нови Сад, 2019).

Био је члан неколико комисија при Међународном комитету слави-ста: Међународне комисије за језичке контакте, Међународне комисије за Општесловенски лингвистички атлас, Међународног редакционог колегијума Општекарпатског дијалектолошког атласа и више домаћих научних одбора и комисија; био је члан Одбора за стандардизацију српског језика и председник двеју његових комисија; стални члан Матице српске; члан Уредништва *Зборника Матњице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), *Српског дијалектолошког зборника* (Београд), *Прилога проучавању језика* (Филозофски факултет Нови Сад) итд.

Славистичко друштво Србије доделило је приређивачима *Речника српских говора Војводине* Награду „Павле Ивић“ за 2003. годину; а за 2010. годину исту награду је доделило професору Петровићу и Снежани Гудурић, ауторима књиге *Фонологија српскога језика*, изашле у едицији *Прилози грамајници српског језика* Одбора за стандардизацију српског језика.

Матица српска доделила му је Повељу за неговање српске језичке културе за 2018. годину.

У часопису за саврмени српски књижевни језик *Наш језик* није био чест сарадник, али је оставио удео прилогом везаним за терминологију лингвистичке дисциплине у којој је и дао највећи допринос „Неки проблеми српскохрватске дијалектолошке номенклатуре“, књ. XXVI, св. 4–5, 1985, стр. 234–240.

Професор Драгољуб Петровић један је од наших највећих прегалаца у очувању српског језичког и културног идентитета. Његова богата и свестрана радна биографија изазива пуно поштовање и дивљење. Међу својим студентима остаће запамћен као велики учитељ – изузетно посвећен раду са младим људима, озбиљан и строг, али бескрајно стрпљив у подучавању и припремању нових генерација за будућа језичка истраживања и чување српскога језика. Иако је од 1. јануара 2002. био у пензији, наставио је с радом и никада није одбио да помогне својим ученицима, колегама, али и ентузијастима који су се трудили да ураде нешто за свој матерњи језик.

Марина С. Јуришић
Институт за српски језик САНУ, Београд

ОДЛАЗАК ВЕЛИКОГ ПОСЛЕНИКА: НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ

Наша језичка наука остала је без још једног од великих посленика – професора Недељка Богдановића (Бучум код Сврљига 30. новембар 1938 – Ниш 28. мај 2025). Овај српски лингвиста и књижевник по много чему је представљао посебну фигуру у српској лингвистици. Још као дјечак он се запутио књижевним стазама, које су га довеле међу најзначајније и свакако најагилније српске лингвисте у једном периоду кад је у томе друштву било много значајних и великих. Недељко Богдановић је по завршетку основне школе био пошао у нижу гимназију у Сврљигу, али је, из социјалних разлога у породици, морао напустити редовно школовање. Почео је радити као физички радник, али жеља да настави школовање и занимање за поезију нису ослабили¹. Послије ниже гимназије и економске школе, уз рад је уписао и завршио српскохрватски језик и југословенску књижевност на Вишој педагошкој школи у Нишу (1966). Запослио се у осмогодишњој школи у Белом Потоку на Старој планини, уз рад наставио студије и дипломирао на истом смјеру на Филолошком факултету Универзитета у Београду 1968. Уписао је постдипломске студије и одбранио магистарски рад *Говори Бучума и Белог Појтока* 1976. године, а докторирао 1985. са темом *Говор Алексиначког*

¹ Међу пријатељима професора Богдановића често се препричавала легенда о томе како је он ушао у свијет књижевности, са оним „исто то само мало друкчије“. Сам професор оставио је у интервјуу за часопис *Годишњак за српски језик и књижевност* Филозофског факултета у Нишу (бр. 8/2006) свједочанство о томе како је почињао да пише и шта му је прво појављивање у књижевности донијело. Наиме, јесени 1958. Недељко је отишао у Војводину, у село Липар у Бачкој, у бербу кукуруза, да обезбједи породици храну. Баш тада је нишки часопис *Гледишта* објавио двије Недељкове пјесма. О томе је објављена репортажа у листу *Борба*. Кад је пословођа сазнао да међу берачима кукуруза има и један пјесник, изненадио се. Из великог поштовања према умјетности, Недељку и цијелој његовој групи дао је бољи смјештај: умјесто да спавају у купама од кукурузовине, као дотад, сад су добили право да спавају у једној собици на салашу.

Поморавља на Филолошком факултету у Београду. Тада започиње универзитетску каријеру. Прво је радио на Филозофском факултету у Приштини 1980–1988, гдје је држао предмет Дијалектологија, а наставио на Филозофском факултету у Нишу од 1988. до пензионисања 2004. године. Ту је држао наставу на предметима Дијалектологија, Историја језика, Старословенски језик.

Од доласка у Ниш име Недељка Богдановића постаје препознатљиво у српској лингвистици, а његова плодна научна дјелатност потрајала је дуже од три и по деценије. Недељко Богдановић је управо међу најзаслужнијим за отварање студијске групе за српски језик и југословенске књижевности на Филозофском факултету у Нишу 1977. Он је разлоге за отварање ових студија видио у потреби да се ствара кадар који ће радити на подручју Ниша и југоисточне Србије и допринијети да се у тим крајевима боље учи савремени српски језик. Његови разлози су били довољно увјерљиви и показало се оправдана залагања. Велика заслуга професора Богдановића може се гледати на два плана – организовање изучавања народних говора и етнолингвистичка проучавања југоисточне Србије, на једној, и активности на бољем познавању савременог српског књижевног језика и његовању језичке културе, на другој страни. Из те прве области ће се навести само двије његове значајне монографије – произашле из магистарског рада и докторске дисертације које је објавио у угледном часопису за дијалектологију: „Говори Бучума и Белог Потока“, *Српски дијалектолошки зборник XXV*, Београд, 1979, XIV + 182; „Говор Алексиначког Поморавља“, *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*, Београд, 1987, 1–302 (2020, Алексинац). Са овим и другим радовима проф. Богдановић се уврстио међу најзначајније српске дијалектологе свога времена. Не могу се не поменути ни његови доприноси етнолингвистичким проучавањима југоисточне Србије. У многим његовим радовима из дијалектологије и етнолингвистике, уз податак и увјерљиво тумачење, провијава и сетна нота због тога што се пред његовим очима топи народ, а с њиме и народни живот и култура у том дијелу Србије. Тако његова књижица *Бучумика у звону* (1. издање 2005) представља јединствену поему о завичају и народном животу и култури записаним у народном говору.

У наставку ће се нешто више рећи о овој другој дјелатности, посебније интересантној за наш часопис.

Одмах по заснивању српских студија на Филозофском факултету у Нишу, у овој средини се почела придавати пажња и српском књижевном језику и језичкој култури. Тако је одржан научни скуп „Језичка култура нишке средине и правци њеног даљег развоја“, разумљиво

– уз значajну ulogu проф. Богдановића (зборник реферата објављен 1990). Сам професор Богдановић је објавио бројне прилоге посвећене питањима српског књижевног језика и језичке културе. Руковет таквих прилога налази се под називом *Језик наш свагдашњи* у Културном додатку нишких *Народних новина* (1991–1992); ово није и једино његово гостовање у овој рубрици. Уз то, он је укључивао и упућивао млађе сараднике да пишу о питањима везаним за језичку културу. Недељко Богдановић је уредник и један од аутора књиге посвећене језичкој култури *Расцјуишце језика око нас* (Ниш, 2004 – аутори Недељко Богдановић, Драгана Вељковић и Ирена Цветковић). Такође, приредио је за штампу књигу *Језичка култура јавног живоића* (Ниш, 2007). Књига представља резултате пројекта који је уз новчану подршку Града Ниша реализовао професор др Недељко Богдановић са својим сарадницима. У књизи су аутори предочили резултате истраживања употребе језика у неким видовима јавне комуникације у Нишу. Пишући о њој својевремено, рекао сам и слједеће: „Аутори овога зборника [су] урадили свој посао коректно и поштено. Наиме, они су одредили задатак да опишу употребу језика у јавном животу Ниша и за то су конкурисали за новчану подршку. Оно што се налази у корицама ове књиге одговара управо томе задатку. Анализирана је језичка култура у овоме сегменту употребе српског језика и указано је на одступања од језичке норме тамо гдје их има те на начине отклањања језичких некоректности. Језичка стварност није анализирана на неком високоученом и теоретском нивоу, што није ни постављено као циљ. С друге стране, аутори се нису ни додворавали и уљепшавали језичку стварност или заобилазили примјере лошег језичког израза“.

И касније се професор Богдановић са сарадницима, својим бившим студентима, бавио проблемима језичке културе. Тако је настала и књига *Алексиначки језички йоучник* (са Александром Лончар Раичевић и Мајом Радоман Цветићанин, Алексинац 2019). У наслову је придјев *алексиначки* само зато што је у Алексинцу, разумијевањем ове локалне заједнице, објављен. У рецензији сам рекао да се не зна коме је он потребнији: културној јавности ових крајева или онима изван југоисточне Србије – да знају како са језичким датостима са овога говорног подручја. Ту сам, између осталог, рекао и ово: „Данас су ријетке информативне куће за које можемо рећи да још увијек имају узоран стандардни језик. Услед многих узрока, а један је и помањкање, гушење лекторске службе у информативним кућама, као и другдје, језик већине средстава информисања нам не може бити узор за учење правилног и лијепог изражавања. Отуда је значај оваквих језичких поучника данас много

већи него прије тридесет година када ја настао *Језички савјетник* РТ Београда и језички савјетници прије њега. Ствари су се обрнуле: некад је из већих центара, преко средстава информисања, долазио узоран језик, а сада већина таквих средстава шаље лош језик. И пошто правилан и лијеп језик не долази преко средстава информисања у сваки крај, потребно је, било би пожељно, да свака средина сама учини да се грађани могу поучити и учити лијепом језику. Ова књига је лијеп примјер томе одређењу и може послужити као подстицај и другим срединама⁴. И – како тада, тако и данас(ке).

Не би требало овдје заобићи ни чињеницу да се за Недељка Богдановића веже и бављење опсценом лексиком. Он је сакупљао, писао и организовао научну конференцију о опсценој лексици. Сматрао је да не треба да лингвисти заобилазе овај лексички слој, већ да проучавају настанак опсцене лексике и објашњавају гдје је њено мјесто у језику и култури, а гдје није².

Када се у стручним круговима помене име професора Богдановића, некако готово по правилу се има у виду његов заиста крупан допринос у српској дијалектологији и етнолингвистици. Зато сам овдје нешто више посветио пажњу његовом доприносу изучавању српског књижевног језика и српској језичкој култури. Има, међутим, још један вид његове дјелатности – онај који управо спаја Недељка Богдановића лингвисту и Недељка Богдановића пјесника. (Једном сам већ написао да се за њега може рећи да је највећи лингвиста међу књижевницима и највећи књижевник међу лингвистима, ако изузмемо једног већег пјесника лингвисту лексикографа.) Наиме, бар у виду напомене хоћу да скренем пажњу на бављење професора Богдановића језиком у књижевним дјелима савремених српских писаца. Овдје се наводе само три важне књиге из те области: Недељко Богдановић, *Поетски речник Гордане Годоровић* (Београд, 2011); Недељко Богдановић, *Песма и реч* (лексикографски приступ најпознатијем Миљковићевом циклусу *Ушва златнокрила*, Ниш, 2011) и *Лексички слојеви. Прилози фреквенцијском речнику српског језика* (Ниш, 2012), приредили Недељко Богдановић и Ана Грујић (такође, Недељко Богдановић и Ана Грујић су и међу ауторима).

² Проф. Богдановић није мислио да ће изобиле опсцене лексике донијети и високу умјетничку вриједност књижевном дјелу. Колико сам читао његову књижевну прозу, а и посљедњих година сам почесто бивао читалац и тек написаних а још необјављених његових текстова, у њој нисам наилазио на такве ријечи са оне двије-три тачке у њима умјесто слова карактеристичних гласова. Неки ће, који брзо мисле, рећи – старовремски човјек, а то ће као и све што је брзо бити кусо.

Професор Недељко Богдановић није био стални сарадник *Нашег језика* – објавио је свега два чланка у њему. (*Приче* – књ. XXXIII, св. 3–4, 2000, стр. 295–299; *Језичке крхоџине и дијалекатјски речник* – књ. L, св. 2, 2019, стр. 587–593). Није то зато што није имао шта да каже о језичким питањима из домена нашега часописа; понајвише је томе разлог његова необична скромност („О томе ви *горе* боље знате“, знао би он у полушали рећи). А проблеми језичке норме и језичке културе о којим је он размишљао и писао заслуживали би и те како да се о њима говори у нашем часопису. Посебно се то може рећи за његово питање о томе како наша норма треба да се односи према називима мјеста из југоисточне Србије.

Доприноси професора Недељка Богдановића у српској језичкој науци нису остали незапажени међу његовим колегама. Под крај живота за то је добио и формална признања. За заслуге у етнолингвистици добио је награду „Тихомир Ђорђевић“, за заслуге у дијалектологији добио је награду „Павле и Милка Ивић“, а за заслуге у проучавању савременог српског језика и допринос његовању српске језичке културе добио је Плакету Матице српске.

На крају се може рећи да је професор Недељко Богдановић несобично радио у корист српске језичке науке и српске културе. Задужио је посебно нишку културну и научну средину, али његово научно дјело има велики значај у српској језичкој науци у цјелини. Колеге и пријатељи ће га памтити по некористољубивој спремности за сарадњу, увијек расположеног за помоћ и савјете. Чуваће га у успомени као човјека надасве одговорног, добронамјерног и пријатног у службеним и неслужбеним дружењима, која је знао оплеменили својим лијепим хумором.

Па нека почива у миру!

Срејто З. Танасић

Рецензенти радова у овој свесци

проф. др Нада Арсенијевић (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду), порф. др Вељко Брборић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Марија Ћинђић, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), проф. др Веселина Ђуркин (Педагошки факултет у Сомбору Универзитета у Новом Саду), др Владан Јовановић, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), академик Александар Лома (САНУ, Београд), проф. др Вања Станишић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Дигиталне копије свезака часописа архивирају се у Дигиталном архиву издања САНУ (ДАИС) и у Дигиталном репозиторијуму Народне библиотеке Србије.

Лекѿура и корекѿура
др Марина Спасојевић

Компјутерска ѿриѿрема за шѿамѿу
Давор Палчић

Шѿамѿа
Birograf comp d.o.o., Београд, Атанасија Пуље 22

Тираж
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год.
8, св. 1 (1941) ; н.с., књ. 1, св. 1/2 (1949/50) –. – Београд : Институт за
српски језик САНУ, 1933–1941; 1949– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње. – ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951